

Reaalipolitiikan kaurapuuroa vai ulkopoliittista itsetyydytystä?

Portugalin siirtomaiden kansalliset vapautusliikkeet Suomen YK-politiikassa
1960–1975

Roope Kinisjärvi
Pro gradu -tutkielma
Poliittinen historia
Filosofian, poliittisen
historian ja valtio-opin laitos
Turun yliopisto

KINISJÄRVI, ROOPE: Reaalipolitiikan kaurapuuroa vai ulkopoliittista itsetyydytystä? Portugalin siirtomaiden kansalliset vapautusliikkeet Suomen YK-politiikassa 1960–1975

Tutkielma, 112 s.

Poliittinen historia

Toukokuu 2020

Työssä tutkitaan Suomen YK-politiikkaa ja siinä tapahtuneita muutoksia suhteessa Portugalin siirtomaihin vuosina 1960–1975. Tutkimuksen aineistona käytetään YK:n yleiskokouksen ja sen komiteoiden sekä turvallisuusneuvoston päätöslauselmia, äänestyksiä, raportteja, kannanottoja ja istuntopöytäkirjoja sekä ulkoministeriön arkiston YK:ta ja Portugalia käsittelevää asiakirja-aineistoa. YK-politiikan muutoksen tarkastelussa käytetään Charles F. Hermannin (1990) ulkopoliitiikan analyysin kehikkoa, jossa määritellään ulkopoliitiikan muutoksen syyt ja asteet. Ulkopoliitiikan muutoksen asteita on neljä: korjausliike, ohjelmallinen muutos, ongelman uudelleenmäärittely tai täydellinen suunnanmuutos. Muutos voi olla peräisin ulkopoliitiikan johdosta, byrokraattisesta asianajosta, kotimaisesta uudelleen ryhmittymisestä tai ulkoisesta shokista. Primaariaineiston ja tutkimuskirjallisuuden perusteella asetetaan Suomen YK-politiikan muutos sen syyn ja asteen perusteella Hermannin luomaan kehikkoon.

Suomen YK-politiikka suhteessa Portugalin siirtomaihin ja muihin eteläisen Afrikan kysymyksiin kehittyi asteittain 1960-luvun alusta alkaen. 1960-luvun ensimmäisellä puolikkaalla Suomi osallistui Angolan kriisiä tutkineeseen komiteaan, mutta yleiskokouksessa se pidättäytyi useimmista Portugalin siirtomaita koskeneista päätöslauselmista. Suomi kaihtoi toisten valtioiden sisäisiin asioihin puuttumista ja tulkitsi tiukasti YK:n peruskirjan kansainvälistä rauhaa ja turvallisuutta koskevia lukuja. 1960-luvun puolivälissä Suomen suhtautuminen siirtomaakysymyksiin muuttui samaan aikaan, kun Suomi omaksui aktiivisen otteen ulkopoliitiikassaan. Suomen ulkopoliitiikka siirtyi kohti aktiivista puolueettomuutta, ja se oli 1960-luvun lopulla jäsenenä YK:n siirtomaakomiteassa 1967–68 ja turvallisuusneuvostossa 1969–70. Suomi pyrki vaikuttamaan siirtomaita koskevien päätöslauselmien sisältöön, jotta ne olisivat mahdollisimman suuren YK:n enemmistön hyväksyttävissä. Samaan aikaan kansalaisyhteiskunta Suomessa alkoi vaatia hallitukselta toimia siirtomaissa toimivien kansallisten vapautusliikkeiden tueksi. 1970-luvun alussa useiden kansallisten vapautusliikkeiden edustajat tapasivat Suomen ulkopoliittista johtoa. Vuonna 1973 Suomi teki periaatepäätöksen vapautusliikkeille suoraan annettavasta humanitaarisesta avusta YK:n kautta kanavoidun avun lisäksi. Samana vuonna Suomi kannatti yleiskokouksen päätöslauselmaa, joka teki Portugalin siirtomaiden vapautusliikkeistä kansojen laillisia edustajia. Portugalin siirtomaat itsenäistyivät Portugalin diktatuurin kaatumisen jälkeen vuosina 1974–75.

Muutokset Suomen YK-politiikassa olivat korjausliikkeitä ennen 1970-luvun ohjelmallista muutosta. Muutoksen lähteet vaihtelivat johtajavetoisesta muutoksesta, byrokraattiseen asianajoon, kotimaiseen uudelleenryhmittymiseen ja lopuksi ulkoiseen shokkiin. Suomen ulkopoliitiikan peruslinja laajeni tarkastelujaksolla lokalistisesta realismista kohti globalistista idealismia.

Asiasanat: ulkopoliitiikka, Yhdistyneet kansakunnat, Suomi, Portugali, Angola, Mosambik, Guinea-Bissau, dekolonisaatio, kansalliset vapautusliikkeet

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	1
1.1	TUTKIMUKSEN AIHE.....	1
1.2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	5
1.3	AINEISTO JA AIKAISEMPI TUTKIMUS.....	10
2	DEKOLONISAATIO, YK JA SUOMI	13
2.1	DEKOLONISAATION LYHYT SOTIENJÄLKEINEN HISTORIA.....	13
2.2	YK:N ROOLI DEKOLONISAATIOSSA.....	17
2.3	SUOMEN YK-POLITIIKAN PERUSLINJAT.....	22
3	UUSI VALTIO JA UUSI KANSAINVÄLINEN JÄRJESTELMÄ 1960-1966.....	29
3.1	TAISTELU PORTUGALIN SIIRTOMAISSA ALKAA.....	29
3.2	YHDISTYNEET KANSAKUNNAT, HAJONNEET SIIRTOMAAT.....	41
3.3	SUOMEN KASVAVA ULKOPOLITIIKKA.....	49
4	SALAZAR KAATUU, CAETANO JATKAA 1967-1971	57
4.1	PORTUGALI EI OLE PIENI VALTIO	57
4.2	KANNATTAA VAI PIDÄTTYÄ?	62
4.3	VANHALTA UUTEEN ULKOPOLITIIKKAAN?	73
5	VALLANKUMOUS LUANDASTA LISSABONIIN JA TAKAISIN 1972–1975	82
5.1	PORTUGALI JA TULEVAISUUS	82
5.2	KANSAN LAILLISET EDUSTAJAT	87
5.3	SUOMEN TUKI JA TUNNUSTUS	94
6	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	100
	LÄHTEET	104

1 Johdanto

”Ruotsin poliittiset johtajat ovat voineet maansa edullisen geopoliittisen asemansa ansiosta syöttää kansalaisilleen moralisoivan ulkopolitiikan kaviaaria, suomalaisten on ollut pakko tyytyä reaalipolitiikan kaurapuuroon.”¹

1.1 Tutkimuksen aihe

Suomi hyväksyttiin Yhdistyneiden kansakuntien jäseneksi 1955, vaikka jäsenanomus oli jätetty jo vuonna 1947 Pariisin rauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen. Jäsenhakemus oli kuitenkin jäänyt kiinni suurvaltojen jumiuttaman hallintokoneiston rattaisiin, kun länsivallat eivät suostuneet hyväksymään Itä-Euroopan kansandemokratioita YK:n jäseniksi, ja Neuvostoliitto vastasi tähän hylkäämällä kaikkien muidenkin maiden hakemukset. Kun tilanne lopulta raukesi, kaikkien jäsenyyttä hakeneiden valtioiden hakemukset hyväksyttiin kerralla joulukuussa 1955.² Presidentti Paasikiven suhtautuminen YK-jäsenyyteen oli epäileväinen, sillä linjansa oli pysyä mahdollisimman näkymättömänä ja vältellä suurvaltakonflikteja, joihin Suomi ei halunnut ottaa kantaa.³ Kun Suomi hyväksyttiin jäseneksi, se ei voinut enää perääntyä. Jäsenyys YK:ssa tarkoitti kansainvälisen politiikan porttien aukenemista, ja Suomen oli pakko astua sisään.

Jukka Tarkan mukaan ”vuodessa 1961 oli suuren ulkopoliittisen murroksen merkit”⁴, mikä näkyi sekä Suomen kauppapolitiikassa, että ulkopolitiikassa. FIN-EFTA-sopimus astui voimaan, presidentti Kekkonen vieraili Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa. Washingtonin-vierailun yhteydessä Kekkonen osallistui YK:n yleiskokoukseen, jossa hän piti usein siteeratun puheensa, joka määritteli Suomen ulkopolitiikan suuret linjat vuosikymmeniksi eteenpäin: *”Näemme itsemme täällä pikemmin lääkärin kuin tuomarin osassa. Asianamme ei ole esittää moitteita tai julistaa tuomioita. Meidän on mieluummin tutkittuamme ongelmia pyrittävä löytämään niihin parannuskeinoja”*.⁵ Kekkosen näkemys Suomesta kansainvälisen politiikan lääkärinä on jatkoa hänen ulkopoliittisen oppi-isänsä J.V. Snellmanin realistiselle käsitykselle valtiosta kansallisen edun puolustajana, minkä hän esitti teoksessaan Valtio-oppi:

---

¹ Jakobson 1983, 80.

² Tarkka 1992, 53–54.

³ Reimaa 2013, 31; Tarkka 1992, 53; Polvinen 2003, 258.

⁴ Tarkka 1992, 82.

⁵ Kekkonen YK:n yleiskokouksessa 19.10.1961. ULA 1962, 156.

”Lyhyesti sanottuna politiikassa ei voi sodan ja rauhan kysymyksessä puntaroida oikeudenmukaisuutta luonnonoikeuden tai moraalin vaatimusten mukaan, vaan se on tehtävä valtion itsenäisyyden asettamien vaatimusten mukaan. Kysymys ratkaistaisiin helposti, jos kansakuntien riitoja varten olisi olemassa tuomioistuin. Mutta niin kauan kuin kunkin kansakunnan on oltava tuomarina omassa asiassaan ja kummankin puolen väittämien täytyy aina koskea toisen tai toisen valtion etuja, näyttäisi melkein liialliselta vaatia, että kansakunnan pitäisi edistää vihollisensa etuja.”⁶

Kekkosen ulkopoliittisessa linjassa Suomella oli kaksi roolia, yhtäältä snellmanilainen tuomarin rooli omissa asioissaan, toisaalta lääkärin rooli sodan ja rauhan kysymyksissä. Kansainvälinen rauha ja turvallisuus oli myös Suomen etu, siksi sitä oli varjeltava myös kaukana kotoa. Kekkosen käsitys kansainvälisistä suhteista 119 vuotta myöhemmin oli luonnollisestikin laajempi kuin Snellmanilla. YK toi maailman ongelmat lähemmäs myös Suomea, pakotti sen ottamaan kantaa uusiin kysymyksiin, mutta toisaalta se oli pienelle valtiolle tärkeä keino rakentaa kollektiivisen turvallisuuden järjestelmää.

1950-luvulla kansainvälinen politiikka oli muutoksessa myös laajemmassa kontekstissa. Kiihtyneessä kylmässä sodassa siirryttiin liennytyksen kauteen Kuuban ohjuskriisin jälkeen vuonna 1961, kun suurvallat Yhdysvallat ja Neuvostoliitto alkoivat luotsata kansainvälistä politiikkaa kohti yhteistyön väyliä ydinsodan välttämiseksi. YK:sta ja sen turvallisuusneuvostosta muodostui yhteistyöfoorumi, vaikka järjestön toimivuutta rauhan turvaajana ja rakentajana oli epäilty jo pitkään. Vuosina 1966-71 Suomen YK-suurlähettiläänä toimineen Max Jakobsonin tulkinnan mukaan YK:sta ja turvallisuusneuvostosta muodostui 1960-luvulla suurvaltojen yhteistyöelin, joka pyrki yksimielisiin päätöslauselmiin sen sijaan, että ne olisivat periaatteesta asettuneet vastakkaisille kannoille neuvostossa.⁷ Tämä näkemys oli perusteluna myös sille miksi hän ehdotti, että Suomi hakisi turvallisuusneuvoston jäsenyyttä kaudelle 1969-70. Yhteistyökykyisessä turvallisuusneuvostossa Suomella oli mahdollisuus vahvistaa omaa puolueettomuuspolitiikkaansa.⁸ Tämä tavoite toistui useissa eri yhteyksissä keskusteltaessa Suomen toimista kansainvälisessä yhteisössä.

---

⁶ Siteerattu Sihvola 2006, 5.

⁷ Jakobson 1983, 126–127.

⁸ Jakobson 1983, 195

Jakobsonin edeltäjä Ralph Enckell totesi, että Suomen ei tulisi YK:ssa myötäillä muiden maiden linjoja, vaan kehittää omia ”erityispiirteitämme – – sellaisten tarkoituksien hyväksi, jotka voisivat palvella kaikkia”.⁹ YK:ssa Suomi pyrki yhdistämään oman kansallisen etunsa laajempiin kansainvälispoliittisiin päämääriin. Kollektiivisen rauhan edistäminen Euroopassa ja muualla maailmassa palveli myös Suomen turvallisuutta, joka oli tiukasti riippuvainen sen lähialueiden vakaudesta.¹⁰ Suurvaltojen ja näiden blokkien väliset konfliktit vaarantaisivat todennäköisesti myös Suomen turvallisuuden, joka huomattiin viimeistään noottikriisissä.

Tämän tutkielman alussa lainattu pitkäaikainen diplomaatti Max Jakobson jakoi ulkopoliitiikan kahteen leiriin: realisteihin ja moralisteihin. Jälkimmäistä ryhmää kutsutaan yleisemmin idealisteiksi. Yksinkertaistettuna poliittiset realistit ajavat vain ja ainoastaan oman valtion etua, ja idealistit tavoittelevat maailmanrauhaa ja ihmisoikeuksia. Realistisen koulukunnan edustajana Jakobson edustaa Suomen kylmän sodan ulkopoliitiikan valtavirtaa. Hänelle ja muille realisteille ulkopoliitiikan tehtävä on kansallinen selviytyminen, reaaliulkopoliitiikan kaurapuuro. Idealistiset kannanotot näyttäytyvät realisteille itsetarkoituksellisina, Jakobsonin sanoin ”ulkopoliittisena itsesyydytyksenä”, jolla ei ratkaista kansainvälisen politiikan ongelmia.¹¹ Ulkopoliitiikan etiikasta kirjoittanut professori Juha Sihvola jakaa ulkopoliittiset näkemykset neljään ryhmään: globalistiseen realismiin, globalistiseen idealismiin, lokalistiseen realismiin ja lokalistiseen idealismiin. Sihvolan näkemyksen mukaan Paasikiven-Kekkosen linja edusti lokalistista realismia ja liike kohti globalistista idealismia on tapahtunut vasta kylmän sodan päättymisen jälkeen muun muassa Paavo Lipposen, Erkki Tuomiojan ja Tarja Halosen johdolla.¹² Oma näkemykseni on, että 1960-luvulta lähtien lokalistisen realismin rinnalle nousi myös jonkin verran globalistista idealismia juuri edellä mainitussa lääkärin roolissa.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen, miten Suomen YK-politiikka kehittyi 1960-70-luvuilla siirtomaakysymyksissä. Tuona aikana YK:ssa juuri siirtomaa- ja kehityskysymykset hallitsivat agenda. Niin kutsutut kolmannen maailman kysymykset tarjosivat Suomelle mahdollisuuden ulkopoliittiseen aktivoitumiseen, väylän vahvistaa kollektiivisen

---

⁹ Reimaa 2013, 78.

¹⁰ Jakobson 1983, 141.

¹¹ Mt., 57–60.

¹² Sihvola 2006, 12.

turvallisuuden mekanismeja maailmanjärjestössä ja Suomen omaa puolueettomuuspolitiikkaa. Toinen mielenkiintoinen kysymys on, miten ulkopoliittisia kysymyksiä problematisoitiin Suomessa kylmän sodan kontekstissa. Esimerkiksi aseellisen vapaustaistelun tukeminen ja kauppasuhteet Etelä-Afrikan apartheid-hallinnon kanssa aiheuttivat paljon keskustelua Suomen kansainvälistä rauhaa edistämään pyrkineen ulkopoliitiikan keinoista ja tavoitteista. Keskeistä tutkimukselleni on myös tarkastella sitä muutosta, joka Suomen YK-politiikassa tuona aikana tapahtui. Olen valinnut tarkastelukohteekseni Portugalin Afrikan siirtomaat ja niissä toimineet kansalliset vapautusliikkeet, joille Suomi osoitti tukea sekä monenkeskisesti Yhdistyneissä kansakunnissa että kahdenkeskisesti. Nämä siirtomaat olivat eteläisen Afrikan Angola ja Mosambik, sekä Afrikan länsirannikolla sijaitsevat Kap Verde ja Guinea-Bissau. Näissä siirtomaissa vuosina 1961-1975 käydyt itsenäisyysodot asettavat tutkimukselle luonnollisen aikarajauksen.

Portugalin siirtomaiden kansalliset vapautusliikkeet eivät ainoastaan aseta ajallista rajausta tutkimukselleni, vaan niistä käsin on mahdollista tarkastella laajempia kansainvälispoliittisia kehityskulkuja. Vapautusliikkeiden kautta avautuu uusia näkökulmia kylmän sodan aikaisiin suurvaltasuhteisiin, multilateraaliseen kansainväliseen diplomatiaan, ylirajaiseen afrikkalaiseen nationalismiin ja lopulta Suomen ulko- ja kauppapolitiikkaan ja kansalaisyhteiskuntaan. Vaikka tutkimus nimellisesti käsittelee Suomen YK-politiikkaa suhteessa Portugalin siirtomaihin, dekolonisaatio ylirajaisena ilmiönä tekee mahdolliseksi vain tiettyyn maahan tai maaryhmään keskittymisen. Vapautusliikkeitä inspiroi muiden afrikkalaisten liikkeiden esimerkki, ne toimivat usein ulkomailta käsin ja saivat tukea sekä kahdenkeskistä että monenkeskistä tukea toiminnalleen, minkä takia niiden vapaustaistelua on käsiteltävä laajemmassa kansainvälisessä kontekstissa. Pyrin siis laajentamaan näkökulmaani valtiokeskeisestä historian tutkimuksesta kohti ylirajaisia ilmiöitä, kuten antikolonialismia, panafricanismia ja kolmasmaailmalaisuutta. Ensisijaisesti päädyin kuitenkin ottamaan kansallisen politiikan näkökulman tutkimuksen lähtökohdaksi yhtäältä primaariaineiston saatavuuden vuoksi ja toisaalta siitä syystä, että valtiot olivat ja ovat edelleen kansainvälisen politiikan perusyksikkö. Tiivistetysti tutkimuskysymykseni siis kuuluu: miten Suomen suhtautuminen Portugalin siirtomaihin ja niissä toimiviin vapautusliikkeisiin muuttui vuosina 1960–1975. Tutkimuksessani käsitteelen vain niitä Portugalin Afrikan vapautusliikkeitä, jotka kävivät sotaa

siirtomaahallintoa vastaan. Nämä olivat Angola, Mosambik, Guinea-Bissau ja Kap Verde.

1.2 Teoreettinen viitekehys

Tämä tutkimus asettuu ensisijaisesti poliittisen historian tieteenalaan. Vaikutteita on kuitenkin haettu myös kansainvälisistä suhteista, postkolonialistisesta historiasta, ulkopoliitiikan tutkimuksesta, kylmän sodan tutkimuksesta ja kehitysmaatutkimuksesta. Pääpaino on kuitenkin historiantutkimuksessa, koska kyseessä on poliittisen historian pro gradu. Tarkoituksenani on kuvailla ja selittää Suomen YK-politiikkaa ja sen muutosta sekä niitä tekijöitä, jotka vaikuttivat Suomen politiikan muotoutumiseen. Tulkinnan apuvälineinä lainaan teorioita, käsitteitä ja metodeja edellä mainituilta aloilta ja suuntauksilta jäsentämään tutkimusta. Historiantutkimuksen keskiössä on pysyvyys ja muutos, joista jälkimmäinen on useammin tutkijan kiinnostuksen kohteena. Muutos on useasti helpommin havaittavissa kuin se, mikä on pysyvää ja mitä pidetään itsestään selvänä. Ulkopoliitiikassa muutokset tosin saattavat olla välillä hyvinkin huomaamattomia korjausliikkeitä tai linjamuutoksia. Ulkopoliitiikan muutoksen analysoinnin helpottamiseksi on syytä ottaa käyttöön jokin työväline, teoria tai malli, joka ohjaa tutkijaa katsomaan sinne, missä muutos tapahtuu.

Ulkopoliitiikan muutosta on teoretisoinut muun muassa Charles F. Hermann, joka on kehittänyt ulkopoliitiikan analyysin kehikon, joka erottelee ulkopoliitiikan muutoksen syyt, vaiheet ja asteet. Ulkopoliitiikan muutos voi Hermannin jaottelun mukaan tapahtua neljässä asteessa, jotka ovat voimakkuusjärjestyksessä korjausliike, ohjelmallinen muutos, ongelman uudelleenmäärittely ja täydellinen suunnanmuutos. *Korjausliikkeessä* ulkopoliitiikan tavoitteet pysyvät samoina, mutta toimien voimakkuus vaihtelee ja toimien kohde saattaa muuttua. Korjausliike on määrällinen, esimerkiksi valtion kehitysrahoituksen leikkaaminen. Myös *ohjelmallisessa muutoksessa* tavoitteet säilyvät, mutta muutos tapahtuu ulkopoliitiikan keinoissa. Hermann puhuu tässä yhteydessä laadullisesta muutoksesta, esimerkiksi tavoitetta lähestytään sotilaallisen voiman sijasta diplomatian keinoin. *Ongelman uudelleenmäärittely* kohdistuu ulkopoliitiikan tavoitteisiin, jotka joko korvataan uusilla tavoitteilla tai hylätään kokonaan. Jatkosodan aikaisissa neuvotteluissa Suomen tavoite vaihtui sodan loppuvaiheessa Itä-Karjalan valloittamisesta kansalliseen selviytymiseen. *Täydellisessä suunnanmuutoksessa* valtion koko orientaatio kansainväliseen järjestelmään muuttuu, mukaan lukien politiikkatavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi. Valtion rooli ja toiminta

kansainvälisessä yhteisössä muuttuu, kuten tapahtui Suomen liittyessä Euroopan unioniin.¹³

Ulkopolitiikan muutokset kohdistuvat politiikkatavoitteisiin, joita hallinto on asettanut ulkopoliitikalleen. Yhteistä kaikille ulkopoliitiikkaa koskeville muutoksille on edellisen politiikan epäonnistuminen. Muutoksen lähteet sen sijaan vaihtelevat. Hermannin jaottelussa näitä lähteitä on neljä. *Johtajavetoinen muutos* on peräisin ulkopoliittisen päätöksenteon ylärakenteista, valtionpäämieheltä, ulkoministeriltä tai korkeilta virkamiehiltä, jotka ajavat omaa visiotaan ulkopoliitiikan suunnanmuutoksesta ja ovat tarpeeksi korkeassa asemassa ajaakseen muutosten itsenäisesti. *Byrokraattinen asianajo* on organisaation, esimerkiksi ulkoministeriön, sisältä nouseva muutoshalu, jota ajaa usein jokin ryhmä organisaation sisällä pikemmin kuin koko organisaatio. Ryhmällä on oltava läheisiä kontakteja korkeimpiin virkamiehiin, ja saatava organisaation johto vakuutetuksi muutostarpeesta. Hermannin mukaan keskitason virkamiehet saavat usein paremmin signaaleja politiikan ongelmista kuin virkakoneiston ylimmät kerrokset ja he tuntevat miten organisaatio toimii, jolloin muutosvastarinnan voittaminen on helpompaa. *Kotimaisessa uudelleenryhmittymisessä* avainasemassa ovat tietyt yhteiskunnalliset ryhmittymät, joiden kannatus hallituksen on saatava pitääkseen valta hallinnassaan. Uudelleenryhmittyminen voi olla peräisin esimerkiksi kansanliikkeestä, Hermann nostaa esille Vietnamin sodan vastaisen kansanliikkeen. Muutos tapahtuu joko hallituksen vaihtaessa käsityksiään ulkopoliitikasta tai hallituksen vaihtuessa kokonaan edellisen menetettyä kannatuksensa. *Ulkoinen shokki* on jokin dramaattinen kansainvälisen politiikan tapahtuma, joka muokkaa kansainvälistä toimintakenttää. Useimmat ulkopoliitiikan muutokset ovat Hermannin mukaan peräisin ulkoisista tekijöistä, mutta muutokset ovat harvoin yhtä dramaattisia kuin niiden aiheuttajat. Myös täydellinen suunnanmuutos on näissä tapahtumissa mahdollinen, mikäli tapahtuma toistuu ja tai sen vaikutus vahvistuu muiden tapahtumien avulla.¹⁴

Hermann muistuttaa, että prosessi ei useinkaan etene lineaarisesti suurissa muutoksissa, vaan se saattaa ottaa taka-askelia tai pysähtyä ja käynnissä saattaa olla useita samanaikaisia muutoksia. Tärkeää on ymmärtää, että ulkopoliitiikka on ensisijaisesti ongelmanratkaisua, ja ongelmat ovat usein epämääräisiä. Mitä tarkemmin ongelma

---

¹³ Hermann 1990; Pursiainen & Forsberg 2015. Suomentanut Pursiainen & Forsberg.

¹⁴ Hermann 1990, 11–13.

kyetään määrittelemään, sitä helpompi se on ratkaista.¹⁵ Tärkeä huomio, jonka Hermann tekee, on sisäpolitiikan vaikutus ulkopoliitiikan muutoksen syitä tarkastellessa. Suomen tapauksessa tosin tämän muuttujan rooli on melko vähäinen, sillä ulkopoliitiikan johdossa tapahtui verrattain pieniä muutoksia kylmän sodan ja Kekkonen presidenttikauden aikana. Eduskunnan kokoonpanon muutoksien vaikutukset olivat ulkopoliitiikkaan melko vähäisiä, sillä ulkopoliittinen valta keskittyi presidentin ja ulkoministeriön käsiin.¹⁶ Tosin on otettava huomioon, että kansallista politiikkaa ei saa kaventaa pelkästään eduskunnassa tapahtuvaksi, vaan politiikkaa tehdään myös kansalaisjärjestöissä. Soiri ja Peltola argumentoivatkin, että juuri kansalaisyhteiskunta onnistui muuttamaan Suomen kehitysmaapolitiikkaa.¹⁷

Tässä tutkimuksessa käytän Hermannin mallia ulkopoliitiikan muutoksesta teoreettisena viitekehyksenä, jonka kautta tulkitsen Suomen YK-politiikkaa ja sen muutosta kansallisten vapautusliikkeiden kysymyksessä. Toisin sanoen, yritän selvittää minkä asteinen muutos oli, mistä muutos oli peräisin, millainen oli muutosprosessi. Koska tutkimus on ensisijaisesti historian tutkimusta ja vasta sen jälkeen kansainvälisten suhteiden tutkimusta, tarkoituksena on ensisijaisesti selittää Suomen YK-politiikan ajallista muutosta Hermannin mallin avustuksella, eikä niinkään testata mallin toimivuutta. Tutkimuksessani teorian ja historian tutkimuksen suhde on heuristinen, ja tätä suhdetta kuvailevat Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen ja Tuomas Tepora teoksen *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historian tutkimuksessa* johdantoluvussa seuraavasti:

”Teorian ja historian suhteen voi ymmärtää myös heuristisesti, jolloin teoriat voivat antaa käsitteellisiä virikkeitä ja tuoreita tutkimuskysymyksiä, joiden avulla menneisyyttä on mahdollista hahmottaa uudella tavalla. Tällöin teorian käyttö on ensisijaisesti vuoropuhelua teorian tarjoamien virikkeiden, tarkempien tutkimuskysymysten ja menneisyyden lähteiden välillä”.¹⁸

Kansainvälisen politiikan teoriat auttavat myös yksittäisten tapausten, tässä yhteydessä Suomen vapautusliikepolitiikan, asettamista laajempaan kontekstiin. Yksittäisten

---

¹⁵ Mt., 13–20.

¹⁶ Tästä esimerkiksi Apunen 1984; Soikkanen 2003; Soikkanen 2008.

¹⁷ Soiri & Peltola 1999.

¹⁸ Hannikainen, Danielsbacka & Tepora 2018, 13.

tapausten tutkiminen irrallaan viiteryhmästään saa helposti aikaan vaikutelman erillistapauksesta, mikä usein on vaarana kansallisessa historiankirjoituksessa. Kuten muun muassa David A. Welch selittää, kansainvälisen politiikan teoriat syntyvät havainnoinnin ja kokemuksen kautta,¹⁹ toisin sanoen niissä on vahva historiallinen elementti. Kansainvälisen politiikan ja historiantutkimuksen tavoitteet ja näkökulmat ovat kuitenkin erilaiset, jopa vastakkaiset. Kansainvälisen politiikan teoriat pyrkivät jäsentämään yksittäisistä tapahtumista yleisiä ja samalla ennustaa tapahtumia.²⁰ Historia sen sijaan ei yritä ennustaa mitään ja sille menneisyyden tapahtumat ovat erityisiä.²¹

Käsitykseni kansainvälisestä politiikasta pohjautuu tieteenalan uusliberalistiseen koulukuntaan, jota kutsutaan myös institutionalismiksi tai regiimiteoriaksi. Tämän koulukunnan tärkeimpiä hahmoja ovat yhdysvaltalaiset Robert Keohane ja Joseph Nye, jotka 1970-luvulla alkoivat kehittää realismin ja uusrealismin tarjoaman maailmanselityksen korvaajaa. Realismin kuva maailmanjärjestyksestä on valtiokeskeinen ja anarkistinen, kaikkien sota kaikkia vastaan. Uusliberalistit väittävät, että kansainvälinen yhteisö ei rakennu pelkästään kansallisvaltioiden väliselle kilpailulle, jossa jokainen vastaa omasta selviytymisestään, vaan että taloudellisella keskinäisriippuvuudella, yllirajaisilla suhteilla ja kansainvälisillä organisaatioilla on luultua suurempi vaikutus kansainvälisessä politiikassa.²²

Siinä missä realismille sotilaalliset ja turvallisuuskysymykset ovat aina ykkösprioriteetti, regiimiteorian keskinäisriippuvuuksien verkostossa turvallisuusnäkökulma ei hallitse kaikkia kansainvälisen politiikan kysymyksiä, vaan hallitseva politiikan osa-alue riippuu kulloinkin käsiteltävästä ongelmasta. Esimerkiksi kansainvälinen kauppa on ensisijaisesti talouspolitiikkaa, eikä turvallisuuspolitiikkaa (vaikka joissain tapauksissa kaupastakin voi tehdä turvallisuuskysymyksen).²³ Kansainvälisessä järjestelmässä onkin samanaikaisesti käsiteltävänä useita toisiinsa liittymättömiä kysymyksiä, joiden ratkaisemiseksi muodostuu valtioiden välisiä koalitioita, minkä myötä kansainvälisten instituutioiden rooli ja merkitys kasvaa. Kansainväliset organisaatiot kuten Yhdistyneet kansakunnat asettavat kansainvälisen politiikan agendan ja toimivat koalitioiden muodostajina sekä politiikka-aloitteiden areenana ja heikkojen valtioiden linkkeinä. YK

---

¹⁹ Welch 2011, 12.

²⁰ Welch 2011, 12.

²¹ Carr 1986, 62.

²² Keohane & Nye 1977, vii–viii; Pursiainen & Forsberg 2015, 25.

²³ Keohane & Nye 1977, 24.

tarjoaa myös pienille valtioille mahdollisuuden vaikuttaa kansainväliseen politiikkaan tarjoten niille kokoaan suuremman vaikutusvallan valtio ja ääni –periaatteen avulla.²⁴

Pienten valtioiden roolia kansainvälisissä suhteissa ja Suomen ulkopoliittikkaa tutkineen Raimo Väyrysen mukaan pienet valtiot ovat kansainvälisessä politiikassa sekä muutoksen voima että säilyttävä voima. Yhtäältä pienet valtiot pyrkivät kehittämään kansainvälistä järjestelmää tasavertaisemmaksi ja rauhanomaisemmaksi, toisaalta ne yrittävät estää kansainvälisen järjestelmän hajoamisen, joka johtaisi suurvaltojen väliseen taloudelliseen ja sotilaalliseen kilpailuun, jossa pienet valtiot joutuvat väistämättä alakynteen.²⁵ Näin ollen pienten valtioiden tavoitteena on järjestelmän uudistaminen vahvistamalla kansainvälistä oikeutta ja multilateraalista yhteistyötä, joka johtaa valtioiden väliseen monimuotoiseen keskinäisriippuvuuteen.²⁶

Kansainvälisellä yhteistyöllä ja tavoitteiden koordinoimisella pienet valtiot voivat saavuttaa kokoaan ja resurssejaan suuremman vaikutusvallan. Yhdistyneet kansakunnat toimivat näille valtioille osallistumiskanavana ja samalla pienet valtiot pystyvät vaikuttamaan laajemmin kansainväliseen politiikkaan, kun niiden voimavarojen niukkuus eristäisi ne ilman multilateraalista yhteistyötä pelkkään alueellisen politiikan toteutukseen. On siis pienten valtioiden intressissä vahvistaa YK:n toimintaa ja sitä myötä kollektiivisen turvallisuuden toteutumista. Kollektiivisen turvallisuuden periaate pyrkii kansainvälisen järjestyksen säilyttämiseen ja kansallisvaltioiden välisen kilpailun hillitsemiseen. Kollektiivista turvallisuutta YK:ssa pyrkii toteuttamaan turvallisuusneuvosto, jonka tehtävänä on tunnistaa kansainvälistä rauhaa ja turvallisuutta uhkaavat tilanteet ja pyrkiä estämään tai lopettamaan rauhaa uhkaavat konfliktit. Kollektiivisen turvallisuuden järjestelmä ei ole toteutunut käytännössä, sillä se ei ole riittävän uskottava estämään voimankäyttöä kansainvälisen politiikan keinona ja valtiot eivät ole pystyneet kollektiiviseen päätöksentekoon konfliktitilanteissa. Tähän syynä on turvallisuusneuvoston säännöt, jotka takaavat viidelle pysyväälle jäsenelle (Yhdysvallat, Neuvostoliitto/Venäjä, Kiina, Ranska ja Iso-Britannia) mahdollisuuden estää mikä tahansa turvallisuusneuvoston päätös veto-oikeudella. Näin ollen näiden viiden valtion kansalliset intressit ovat usein jyränneet maailmanrauhan turvaamisen ylitse. Vaikka YK onkin epäonnistunut kollektiivisen turvallisuuden järjestelmän toteuttamisessa, luo

---

²⁴ Keohane & Nye 1977, 35.

²⁵ Väyrynen 1988, 12.

²⁶ Väyrynen 1988, 12,14. Keohane & Nye 1977, 24–29.

järjestö myös muita keinoja rauhan edistämiseksi. Monet pienet valtiot ovatkin aktiivisia rauhanvälitys- ja rauhanturvatoiminnassa.²⁷

1.3 Aineisto ja aikaisempi tutkimus

Tutkimukseni primaariaineistona käytän Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksen ja sen neljännen komitean (erityispoliittiset kysymykset ja dekolonisaatio) sekä turvallisuusneuvoston ja näiden apuelinten Angolan alakomitean ja siirtomaakomitean päätöslauselmia, raportteja, kannanottoja ja äänestyksiä. Suomen kannanottoja ja äänestyspäätöksiä on kerätty ulkoministeriön julkaisemiin vuosikertomuksiin YK:n istuntokausilta. Näiden lisäksi käytän Suomen pysyvän YK-edustuston aineistoja, kuten raportteja, muistiota ja sähkeitä selvittämään Suomen kannanottojen ja äänestyspäätösten motiiveja. Tämän lisäksi käytössäni on ulkoministeriön arkiston Portugalin siirtomaita ja Suomen YK-valtuuskunnan toimintaa käsittelevä aineisto. Ulkoministeriön arkiston tärkein aineisto on Suomen YK-edustuston ja Afrikassa sijaitsevien lähetystöjen raportit ja muistiot sekä ulkoministeriön kanssa käyty kirjeenvaihto. Lisäksi hyödynnän jonkin verran Portugalin siirtomaista käytyä eduskuntakeskusteluja ja kansalaisyhteiskunnan reaktioita kuvailevaa tutkimuskirjallisuutta.

Edellä kuvailtu primaariaineisto muodostaa Suomen YK-politiikkaa kuvailevan, ja osittain selittävän, aineiston. Se ei kuitenkaan täysi riittä selittämään niitä syitä ja tekijöitä, jotka vaikuttivat Suomen YK-politiikan muodostumiseen ja muutokseen tarkastelussa olevien 15 vuoden aikana. Analyysia ja tulkintaa täydentämään käytän eteläisen Afrikan kansainvälisiä suhteita ja Suomen ulkopoliitiikkaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta sekä diplomaattien muistelmia.

Yhdistyneiden kansakuntien asiakirjatunnuksia on tässä syytä selventää. Yleiskokouksen asiakirjat merkitään alkavaksi A-kirjaimella, kun taas turvallisuusneuvoston asiakirjojen tunnus on S-kirjain. Tämän jälkeen asiakirjatunnuksessa on asiakirjan tyyppi. RES-lyhenne tarkoittaa päätöslauselmaa, ja sitä seuraavat päätöslauselman numero ja roomalaisin numeroin ilmaistu istuntokausi. Näin ollen asiakirjatunnus A/RES/1514(XV) viittaa yleiskokouksen päätöslauselmaan 1514 15. istuntokaudelta, eli vuodelta 1960. Turvallisuusneuvoston päätöslauselmiin merkitään istuntokauden sijasta vuosiluku, sillä turvallisuusneuvosto kokoontuu vuoden

---

²⁷ Willmot 2016, 110.

ympäri. PV-lyhenne tarkoittaa sanatarkkaa kokouspöytäkirjaa. Jos A- ja S-kirjaimen jälkeen on pelkkä numero, asiakirja on yleensä raportti tai kirje. YK:n äänestystulokset esitetään muodossa 99–4–20, missä ensimmäinen luku ilmaisee kyllä-ääniä, toinen ei-ääniä ja kolmas äänestyksestä pidättyneiden lukumäärää.

Tässä tutkimuksessa olen asettanut tarkastelun aloituspisteeksi vuoden 1960, joka merkkasi käännettä YK:ssa, kun suuri määrä entisiä siirtomaita liittyi järjestön jäseneksi. Tämä käänne inspiroi myös tasavallan presidentti Urho Kekkosen 19.10.1961 YK:ssa pitämää ”lääkäri vai tuomari” -puhetta, jossa hän lausui Suomen puolueettomuus- ja YK-politiikan perusteet. Portugalin neilikkavallankumous ja sitä seurannut siirtomaiden itsenäistyminen asettavat luonnollisen päätepisteen tutkimukselle.

Suomen YK-politiikkaa ei ole vielä kirjoitettu kattavaa, ajantasaista yleisesitystä. Samoin osittain rinnakkaisen aiheen, Suomen kehityspolitiikan kokonaisvaltainen historia on kirjoittamatta. YK-politiikan historia ei kuitenkaan ole tutkimuksellinen valkea aukko, vaan aihetta on käsitelty useissa kirjoissa, artikkeleissa ja muistelmissa. Suomen suhdetta kansallisiin vapautusliikkeisiin on tutkittu Iina Soirin ja Pekka Peltolan teoksessa *Finland and National Liberation in Southern Africa*. Teos on toiminut tärkeänä lähtökohtana myös tälle tutkimukselle. Aihetta on käsitelty myös Mikko Lohikosken ja Helena Tuomen artikkelissa *Suomi ja vapautusliikkeet* teoksessa *Suomi ja kolmas maailma*.²⁸ Suomen YK-politiikasta ovat kirjoittaneet muun muassa Klaus Törnudd, Vilho Harle ja Jaakko Kalela.²⁹ Yhdistyneiden kansakuntien toiminnasta erittäin käyttökelpoinen lähde on Bengt Bromsin *United Nations*.³⁰ Suomen ulkopolitiikan historiaa tutkiessa ei voi sivuuttaa Juhani Suomen Kekkosen elämäkertoja tai Timo Soikkasen ulkoasianministeriön historioita.³¹ Hyödyllisiä muistelmateoksia ja 1960–70-lukujen ajankuvia ovat olleet muun muassa Max Jakobsonin ja Erkki Tuomiojan teokset.³² Kylmän sodan globaaleihin kysymyksiin ja postkoloniaaliseen historiaan ovat perehtyneet Odd Arne Westad, John Lewis Gaddis, Vijay Prashad ja Robert J.C. Young.³³ Portugalin siirtomaiden historiaa käsitelleistä teoksista John Marcumin, Sayaka Funada-

---

²⁸ Soiri & Peltola 1999; Lohikoski & Tuomi 1976.

²⁹ Törnudd 1967; Harle 1976; Kalela 1967.

³⁰ Broms 1990.

³¹ Suomi 1994; Suomi 1996; Soikkanen 2003; Soikkanen 2008.

³² Jakobson 1983; Tuomioja 1993.

³³ Westad 2005; Gaddis 2005; Prashad 2008; Young 2016.

Classenin, Lars Rudebeckin, Malyn Newittin ja Norrie Macqueenin tutkimukset ovat osoittautuneet hyödyllisiksi.³⁴

---

³⁴ Marcum 1969; Marcum 1978; Funada-Classen 2013; Rudebeck 1974; Newitt 1981; Newitt 1995; Macqueen 1999; Macqueen 2002; Macqueen 2018.

2 Dekolonisaatio, YK ja Suomi

“The wind of change is blowing through this continent, and whether we like it or not, this growth of national consciousness is a political fact. We must all accept it as a fact, and our national policies must take account of it.”

– Iso-Britannian pääministeri Harold Macmillan Kapkaupungissa, 1960.

2.1 Dekolonisaation lyhyt sotienjälkeinen historia

Portugali poikkesi suuresti muista Afrikan siirtomaaisännistä. Se piti kiinni siirtomaistaan vielä vuosikymmenen sen jälkeen, kun Iso-Britannian ja Ranskan siirtomaat olivat itsenäistyneet vuosien 1945–1962 välillä. Suurin syy tähän oli Portugalia itsevaltaisesti johtanut pääministeri Antonio Salazar, joka viimeiseen saakka vaali Portugalin imperiumin yhtenäisyyttä välittämättä YK:n painostuksesta. Portugalin siirtomaiden kansalliset vapautusliikkeet käynnistivät 1960-luvulla aseellisen kamppailun, kun Portugali ei suostunut siirtomaiden itsehallinnon lisäämiseen, puhumattakaan valtiollisesta itsenäisyydestä.

Eräs merkittävä käännekohta dekolonisaatiokamppailussa oli vuoden 1955 Bandungin konferenssi. 29 aasialaisen ja afrikkalaisen itsenäisen valtion kokous oli alkusysäys maanosien väliselle yhteistyölle, sitoutumattomien maiden liikkeelle ja panafricanismille, jolla oli suoria vaikutuksia Afrikan siirtomaiden itsenäistymiselle.³⁵ Viisi vuotta Bandungin konferenssin jälkeen perustettu sitoutumattomien valtioiden liike ei lopulta muodostunutkaan kovinkaan vahvaksi poliittiseksi instituutioksi, joka olisi pystynyt murtamaan kylmän sodan blokkijakoa. Robert Youngin mukaan Bandungin konferenssi edusti kuitenkin merkittävää hetkeä postkolonialismin ja kolmannen maailman synnyssä. Kolmannen maailman synty haastoi kaksinaapaisen maailmanjärjestyksen ja suurvaltojen hegemonia kansainvälisessä politiikassa. Sitoutumattomien valtioiden liitto ajoi globaalia epätasa-arvoa purkavaa Uutta kansainvälistä talousjärjestystä (UKTJ).³⁶

Sodanjälkeisen panafricanismin periaatteita hahmoteltiin Iso-Britannian Manchesterissa Panafrikkalaisessa kongressissa lokakuussa 1945. Kongressissa muodostui

---

³⁵ Acharya 2016, 352.

³⁶ Young 2016, 191–192.

panafrikanismin ideologinen pohja ja poliittiset taktiikat. Panafrikanismia alettiin ajaa afrososialismin ja gandhilaisen väkivallattoman toiminnan pohjalta, mutta mitään tarkkarajaista doktriinia panafrikkalaisesta sosialismista ei muodostunut koskaan. Sen keskiössä olivat kuitenkin antikolonialismi, itsemääräämisoikeus, väkivallasta pidättäytyminen, talouden keskittäminen ja kansallistaminen, afrikkalaisen kulttuurin ja kulttuurisen yhtenäisyyden vahvistaminen.³⁷ Panafrikkalaiseen sosialismiin tukeutuivat useat puolueet ja kansalliset vapautusliikkeet. Marxin ideoita omaksuneet *kansalliset* vapautusliikkeet muokkasivat marxisminsa yhteensopivaksi nationalististen pyrkimysten kanssa. Luokkataistelu muuttui itsenäisyystaisteluksi, mutta dikotomia säilyi: proletariaatin kamppailusta porvaristoa vastaan tuli kolonisoitujen kamppailu kolonialisteja vastaan. Yksi panafrikanismin isistä, George Padmore, kuvaili afrikkalaisen sosialismin olevan sosialismin sovittamista Afrikan olosuhteisiin. Eurooppalaisena ideologiana sitä ei voitu tuoda suoraan toiselle maanosalle.³⁸

Kansallisen vapautusliikkeen määritelmä ei ole täysin ongelmaton. Yksinkertaisimmillaan ja laajimmillaan se tarkoittaa antikolonialistista ryhmää tai organisaatiota, jonka tavoitteena on siirtomaavallan kukistaminen, kansallisen itsemääräämisoikeuden saavuttaminen ja oman valtion muodostaminen. Kuten vapautusliikkeitä tutkinut Redie Bereketeab osoittaa, useita tähän määritelmään sopivia ryhmiä ei kuitenkaan pidetä kansallisina vapautusliikkeinä, vaan niitä saatetaan kutsua sissiryhmiksi, kapinallisiksi, separatisteiksi tai terroristeiksi. Kansallisiin vapautusliikkeisiin liittyy positiivinen konnotaatio, kansan nousu sortajia vastaan, kun taas jälkimmäisten konnotaatio on negatiivinen ja hajottava. Kyse on siitä, millaisen legitimitetin kukin ryhmä on onnistunut saavuttamaan alueellisissa ja kansainvälisissä instituutioissa kuten OAU:ssa tai YK:ssa. Jos ryhmän kamppailu nk. vapautumisesta koetaan oikeutetuksi, se nimetään kansalliseksi vapautusliikkeeksi, mikä usein johtaa siihen, että liike saa tavoitteelleen ja toiminnalleen poliittisen, moraalisen ja juridisen tunnustuksen.³⁹ Esimerkiksi Afrikan yhtenäisyysjärjestö OAU tunnusti kahdeksan kansallista vapautusliikettä, joille se kanavoi järjestön jäsenvaltioiden antamaa taloudellista, teknistä ja materiaalista tukea⁴⁰. OAU antoi tunnustuksensa kuitenkin vain sellaisille vapautusliikkeille, jotka taistelivat valkoista siirtomaavaltaa vastaan. Tunnustusta vaille jäivät liikkeet, jotka pyrkivät itsenäistymään jo dekolonisoidusta

---

³⁷ Mt., 238–240.

³⁸ Mt., 242.

³⁹ Bereketeab 2017, 10.

⁴⁰ Shamuyarira 1971, xii.

valtioista. Esimerkiksi Nigeriasta itsenäistyneen Biafran tasavallan (1967–1970) tunnustivat vain Gabon, Haiti, Norsunluurannikko, Sambia ja Tansania. Afrikan valtiot säilyttivät itsenäistyessään siirtomaakauden aikaiset rajansa, ja OAU julisti nämä rajat muuttumattomiksi. Kansallinen itsemääräämisoikeus ei ulottunutkaan niihin kansoihin, jotka vaativat itsenäisyyttä afrikkalaisista valtioista. Näiden vapautumispyrkimykset tuomittiin kapinallisiksi tai separatistisiksi, sillä ne horjuttivat ”afrikkalaista yhtenäisyyttä”, jonka nimeen OAU vannoi.⁴¹ Tämä osoittaa, että jonkin ryhmän nimeäminen kansalliseksi vapautusliikkeeksi on ennen kaikkea poliittinen valinta.

Kansallisen vapautusliikkeen käsite koostuu kolmesta määrittävästä osasta, joita voidaan tarkastella erikseen, jotta käsitteen luonne ymmärretään perinpohjaisesti. Kyse on *liikkeestä*, joka pyrkii *vapautumaan* nimenomaan *kansallisessa* kontekstissa. Vaaditaan siis kansa, joka on mobilisoitunut taistelemaan sellaisia voimia vastaan, jotka estävät kansan vapaan tahdon, itsemääräämisoikeuden. Benedict Andersonin käsite kansakunnista kuviteltuina yhteisöinä pätee erityisen hyvin afrikkalaisiin valtioihin, vaikka Anderson ei itse käsittelekään teoksessaan afrikkalaista nationalismia. Andersonin määritelmän mukaan kansakunta on kuviteltu poliittinen yhteisö, joka on kuviteltu sekä sisäisesti rajalliseksi että täysivaltaiseksi. Kansakunnat ovat kuviteltuja yhteisöjä siinä mielessä, että yhteisön jäsenet eivät tunne tai tapaa suurinta osaa yhteisön jäsenistä koskaan, joten yhteisön yhtenäisyys on rakennettava jollekin muulle pohjalle. Kansakunnalla on sekä fyysiset maantieteelliset rajansa että ideologiset rajansa. Kansakunta on rajattu joukko kansalaisia ja se rajoittuu toisiin kansakuntiin. Andersonin mukaan kirjapainotaidon kehittyminen ja lukutaidon yleistyminen synnyttivät modernin nationalismin, kun ajatuksia kansakunnasta ja sen yhteisestä historiasta pystyttiin tehokkaasti levittämään väestön keskuudessa.⁴²

Eric Hobsbawmin mukaan ” – nationalismi tulee ennen kansakuntaa. Kansakunnat eivät tee valtioita ja nationalismia vaan päinvastoin”.⁴³ Tämä toteutuu myös afrikkalaisissa siirtomaissa. Valtiot rajoineen, hallintorakenteineen ja väestöineen olivat olemassa jo ennen niiden itsenäistymistä. Kansallisten vapautustaistelijoiden oli keksittävä valtioon kansakunta, herätettävä kansallinen tietoisuus, jotta kolonisoitu väestö saatiin nousemaan eurooppalaisia siirtomaaisäntiään vastaan. Vapautusliikkeet eivät kuitenkaan aina

---

⁴¹ Bereketeab 2017, 6–7.

⁴² Anderson 2017, 39–40.

⁴³ Hobsbawm 1994, 18.

onnistuneet yhdistämään väestöä itsenäisyystaisteluun eurooppalaisia kolonialisteja vastaan, ja joissain tapauksissa ne kävivät sotaa jopa toisiaan vastaan, kuten myöhemmin esiteltävästä Angolan tapauksesta selviää. Portugalin siirtomaiden vapautusliikkeiden suurena ongelmana oli afrikkalaisen väestön liki olematon lukutaito, joka eittämättä hankaloitti kansallistunteen levittämistä siirtomaissa.

Afrikkalaiset kansakunnat ovat mitä suurimmissa määrin andersonilaisittain kuviteltuja yhteisöjä. Eurooppalaisilta siirtomaavalloilta perityt valtionrajat sulkevat sisäänsä monikielisiä ja lukuisista heimoista koostuvia väestöjä, jotka eivät sovi esimerkiksi suomalaiseen käsitykseen kansakunnasta. Kuten afrikkalainen sosialismi, myös afrikkalainen nationalismi on muokattu maanosan olosuhteisiin ja erikoispiirteisiin sopivaksi. Zimbabwen ZANU-puolueen perustaja Ndabaningi Sitholen määritelmän mukaan ”afrikkalainen nationalismi on poliittinen tunne, joka manifestoi eurooppalaista valtaa vastaan ja afrikkalaisen vallan puolesta”⁴⁴.

Kansalliset vapautusliikkeet voidaan jaotella kahteen ryhmään niiden käyttämien keinojen avulla. Ensimmäinen ryhmä on poliittiset liikkeet, joilla on määritelty poliittinen ohjelma, taktikat, strategiat ja ideologia. Ohjelman avulla liike pyrkii mobilisoimaan kansan taisteluun siirtomaavaltaa vastaan. Toinen ryhmä on aseelliset liikkeet, joiden lähtökohta on sotilaallisen voiman ja strategian käyttö vapautustaistelussa. Massojen mobilisointi ja poliittisen ohjelman laatiminen on toissijaista. Aseelliset vapautusliikkeet ovat tästä syystä alttiita sisäiselle hajaannukselle ja sisällissodille selkeiden tavoitteiden ja sääntöjen puuttuessa. Poliittiset vapautusliikkeet ovat osoittautuneet onnistuneemmiksi kuin aseelliseen vastarintaan perustuvat liikkeet. Ne ovat pystyneet useammin muodostamaan poliittisesti yhtenäisempiä valtioita itsenäistymisensä jälkeen.⁴⁵

Toinen vapautusliikkeiden jaottelutapa perustuu siihen, millaisista hallituksista vapautusliikkeet pyrkivät itsenäistymään. Tässä tutkimuksessa on esillä kahdenlaisia kolonialistisia hallintoja: suoraan eurooppalaisten imperiumien alaisia siirtomaita (Guinea-Bissau, Angola, Mosambik) ja siirtomaahallinosta itsenäistyneitä valkoisen vähemmistön hallitsemia valtioita (Etelä-Afrikka, Namibia, Rhodesia).

---

⁴⁴ Sithole 1968, 57.

⁴⁵ Bereketeab 2017, 4–5.

2.2 YK:n rooli dekolonisaatiossa

YK:n peruskirjan XI luvussa käsitellään itsehallintoa vailla olevia alueita ja määritellään perusteet näiden alueiden oikeudelle itsehallintoon seuraavasti:

”Yhdistyneiden Kansakuntien jäsenet, jotka ovat vastuussa tai ottavat vastuun sellaisten alueiden hallinnosta, joiden väestö ei vielä ole saavuttanut täydellistä itsehallintoa, tunnustavat sen periaatteen, että näiden alueiden asukkaiden edut ovat ensisijaiset, ja omaksuvat pyhänä luottamustehtävänänsä velvollisuuden edistää kaikin mahdollisin tavoin tämän peruskirjan luoman kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden järjestelmän puitteissa näiden asukkaiden hyvinvointia – ”⁴⁶

Dekolonisaatiokysymyksissä tärkeimpiä YK-eliimiä ovat sen yleiskokous komiteoineen ja turvallisuusneuvosto. Yleiskokouksessa dekolonisaatiokysymyksiä käsiteltiin sekä sen täysistunnoissa että kolmannessa (sosiaaliset, humanitaariset ja kulttuuriset kysymykset) ja neljännessä komiteassa (poliittiset erityiskysymykset ja siirtomaajärjestelmän purku). Pysyvien komiteoiden lisäksi vuonna 1961 yleiskokous perusti erityisen siirtomaakomitean, johon siirtomaajärjestelmän purkamista koskevat kysymykset keskitettiin.

Yleiskokous on elin, johon osallistuvat kaikki jäsenvaltiot tasavertaisina, ja se toimii tärkeänä foorumina, jossa kehitysmaat saavat äänensä kuuluviin. Yleiskokouksessa käsitellään kaikkia YK:n toimivaltaan kuuluvia asioita, tosin sillä varauksella, että turvallisuusneuvoston käsittelyssä oleviin asioihin yleiskokous ei ota kantaa tai esitä suosituksia jäsenvaltioille tai turvallisuusneuvostolle, ellei turvallisuusneuvosto erikseen sitä pyydä. Yleiskokous voi kuitenkin esittää turvallisuusneuvostolle käsiteltäväksi kansainväliseen rauhaan ja turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä.⁴⁷ Yleiskeskustelun jälkeen yleiskokous äänestää päätöslauselmaehdotuksien hyväksymisestä, ja usein pöydällä saattaa olla useampi samaa kysymystä koskeva ehdotus. Päätöslauselmista voidaan äänestää kappale tai jopa rivi kerrallaan. Jokaisella jäsenvaltiolla on yleiskokouksessa yksi ääni, ja äänestämisestä on myös mahdollista pidättyä. Äänestystulokset merkitään usein järjestyksessä puolesta–vastaan–pidättyneet. Jäsenillä on myös mahdollisuus antaa äänestys selitys äänestyksen yhteydessä. Tärkeissä kysymyksissä, kuten kansainväliseen rauhaan ja turvallisuuteen,

---

⁴⁶ YK:n peruskirja, artikla 73.

⁴⁷ YK:n peruskirja, artikla 11; Broms 1990, 156–157.

huoltohallintojärjestelmän toimintaan, ja YK:n jäsenyyteen liittyvissä kysymyksissä sekä turvallisuusneuvoston vaihtuvien jäsenien vaalissa ja talousarviokysymyksissä, vaaditaan läsnä olevien äänestäjien kahden kolmasosan enemmistö päätöksen läpiviemiseksi.⁴⁸

Yleiskokouksen päätöslauselmat ovat kaksiosaisia. Johdanto-osassa viitataan aiempiin yleiskokouksen päätöslauselmiin ja selitetään tekijöitä ja syitä, jotka ovat johtaneet päätöslauselmaehdotukseen. Ponsiosassa eritellään ne toimet, joita suositellaan kyseisessä asiassa.⁴⁹ Yleiskokouksen käsittelyyn tulevat asiat valmistellaan komiteoissa. Pääkomiteoita on kuusi, ja näiden lisäksi yleiskomitea, joka valmistelee yleiskokouksen agendan ja muun käytännön toiminnan. Yleiskokous voi perustaa myös ad hoc -komiteoita tarpeen vaatiessa käsittelemään tiettyjä asiakysymyksiä. Pääkomiteoissa on kaikkien jäsenvaltioiden edustus, erityiskomiteoihin valitaan jäsenet erikseen. Komitea tekevät päätöksensä yksinkertaisella enemmistöllä. Komiteat eivät voi ehdottaa yleiskokouksen agendaan uusia aloitteita, vaan ne käsittelevät vain niille annettuja kysymyksiä.⁵⁰

Turvallisuusneuvoston tehtävänä on pyrkiä takaamaan kansainvälinen rauha ja turvallisuus. Aloitteet tulevat neuvoston käsittelyyn joko siltä itseltään, yleiskokoukselta tai YK:n sihteeristöltä. Turvallisuusneuvosto koostuu viidestä pysyvästä jäsenvaltiosta ja kymmenestä vaihtuvasta jäsenestä, jotka valitaan kaksivuotiskaudelle maanosittain. Neuvoston vaihtuvien jäsenien määrää lisättiin vuonna 1965, aiemmin vaihtuvia jäseniä oli vain kuusi. Toisin kuin yleiskokouksen päätökset, turvallisuusneuvoston päätöslauselmat sitovat niitä koskevia jäsenvaltioita. Turvallisuusneuvoston päätöslauselmien läpimeneminen vaatii kaikkien viiden pysyvän jäsenen ja yhteensä yhdeksän jäsenen äänet. Turvallisuusneuvosto voi suositella muun muassa pakotteiden asettamisesta, rauhanturvajoukkojen lähettämistä kriisialueille ja diplomaattisuhteiden katkaisemista. Ensisijaisesti kuitenkin pyritään kiistojen rauhanomaiseen ratkaisuun.⁵¹ Turvallisuusneuvosto ei kuitenkaan ole pystynyt takaamaan kollektiivista turvallisuutta, sillä varsinkin kylmän sodan aikana neuvoston päätökset pysähtyivät pysyvien jäsenten vastustukseen. Tämä ongelma toistui myös siirtomaa-asioissa, kun entiset siirtomaavallat Iso-Britannia ja Ranska käyttivät veto-oikeuttaan siirtomaakysymyksissä.

---

⁴⁸ YK:n peruskirja, artikla 18 (2).

⁴⁹ Broms 1990, 231.

⁵⁰ Mt., 198–211..

⁵¹ Mt., 233–234.; YK:n peruskirja, luku V. Turvallisuusneuvoston toimivaltaa on eritelty tarkemmin peruskirjan luvuissa VI–IX.

15. istuntokaudella syksyllä 1960, YK:n yleiskokous hyväksyi päätöslauselma 1514(XV):n, julistuksen itsenäisyyden myöntämisestä siirtomaille. Tämä päätöslauselma valoi perustukset siirtomaakysymysten myöhemmälle käsittelylle YK:ssa ja siihen viitattiin myöhemmin useissa kolonialismia koskevissa päätöslauselmissa. Päätöslauselman johdanto-osassa vedotaan muun muassa YK:n peruskirjan takaamiin ihmisoikeuksiin ja kansojen itsemääräämisoikeuteen sekä kolonialismin rooliin kansojen sosiaalisen, kulttuurisen ja taloudellisen kehityksen ja yhteistyön estäjänä. Johdannossa tunnustettiin myös kaikkien kansojen oikeus suvereniteettiin ja alueelliseen koskemattomuuteen. Lopuksi päätöslauselmassa julistettiin, että

- 1) kansojen ulkopuolinen alistaminen, hallinta ja hyväksikäyttö ovat ihmisoikeuksien ja YK:n peruskirjan vastaista;
- 2) kaikilla kansoilla on itsemääräämisoikeus ja oikeus päättää omasta taloudellisesta sosiaalisesta ja kulttuurisesta kehityksestään;
- 3) riittämätön poliittinen, taloudellinen tai koulutuksellinen valmistautumattomuus ei saa koskaan olla itsenäisyyden myöntämisen viivästyttämisen syynä
- 4) kaikki aseellinen ja sortava toiminta kolonisoituja kansoja kohtaan on lopetettava ja mahdollistettava kansojen itsenäistyminen rauhanomaisesti ja vapaasti, ja heidän kansallisen alueen koskemattomuutta on kunnioitettava;
- 5) niillä alueilla, jotka eivät vielä ole saavuttaneet itsenäisyyttä, on aloitettava välittömästi vallansiirto alueiden kansoille ilman ehtoja ja varauksia, heidän vapaan tahtonsa mukaisesti rodusta, uskonnosta tai väristä riippumatta;
- 6) kaikki kansallista yhtenäisyyttä tai alueellista koskemattomuutta hajottamaan pyrkivät toimet ovat YK:n peruskirjan tavoitteiden ja periaatteiden vastaisia;
- 7) kaikkien valtioiden on uskollisesti ja tiukasti huomioitava YK:n peruskirjan, ihmisoikeuksien julistuksen ja tämän julistuksen mukaiset tasa-arvoa, sisäisiin asioihin puuttumattomuutta, kansojen suvereenia oikeuksia ja alueellista koskemattomuutta koskevat säännökset.⁵²

Alkuperäisen ehdotuksen julistuksesta teki Neuvostoliiton Nikita Hruštšov, mutta lopullista hyväksyttyä päätöslauselmaa ehdotti 43 afrikkalaisen ja aasialaisen valtion ryhmä. Päätöslauselma hyväksyttiin liki yksimielisesti, vain yhdeksän valtiota, Australia, Belgia, Dominikaaninen tasavalta, Etelä-Afrikan liitto, Espanja, Portugali, Ranska, Iso-

---

⁵² Itsenäisyyden myöntämistä siirtomaille ja siirtomaakansoille koskeva julistus, A/RES/1514(XV).

Britannia ja Yhdysvallat, pidättäytyivät äänestämästä.⁵³ Entiset siirtomaavallat pidättäytyivät myöhemminkin äänestämästä useissa siirtomaakysymyksissä. Vuotta myöhemmin 16. istuntokaudella julistus vahvistettiin uudestaan yleiskokouksen päätöslauselmalla 1654 (XVI), jossa valitettiin julistuksen ja YK:n peruskirjan noudattamatta jättämistä ja päätettiin perustaa 17 valtion muodostama erityiskomitea, jonka tehtävänä oli seurata julistuksen noudattamista, tehdä siihen liittyviä toimenpide-ehdotuksia ja raportoida niistä seuraavalla istuntokaudella.⁵⁴ Tämä erityiskomitea laajeni myöhemmin 24 valtion suuruiseksi, josta se myös nimityksen *Special Committee of 24*.⁵⁵ Käytän jatkossa selvyuden nimissä komiteasta nimeä *siirtomaakomitea*, joka esiintyy myös ulkoministeriön raporteissa.

Toinen merkittävä päätöslauselma 15. istuntokaudella oli rotusyrjintää itsehallintoalueilla koskeva päätöslauselma 1536 (XV). Siinä kehoitetaan hallintovaltoja kumoamaan lait, jotka suoraan tai epäsuorasti sallivat tai hyväksyvät rotusyrjinnän ja vastustamaan rotusyrjintää käytännössä. Vain Etelä-Afrikka ja Australia pidättäytyivät äänestämästä. Myöhemmin jatkoistuntokaudella keväällä 1962 hyväksyttiin myös päätöslauselma, jossa Etelä-Afrikan apartheid-politiikkaa arvosteltiin suoraan.⁵⁶ Siitä kuitenkin hylättiin äänestyksessä kappale, jossa yritettiin asettaa Etelä-Afrikalle pakotteita. Myös Suomi ja muut pohjoismaat äänestivät tätä kappaletta vastaan, sillä yleiskokouksella ei ollut valtuuksia asettaa pakotteita jäsenmailleen. Pakotteet kuuluvat ainoastaan turvallisuusneuvoston toimivaltaan.⁵⁷ Siirtomaiden itsenäisyystaistelua ja apartheid-politiikan lakkauttamista käsiteltiin YK:ssa usein yhdessä. Esimerkiksi siirtomaakomitean vuonna 1975 yleiskokoukselle antama raportti oli ytimekkäästi nimeltään *Activities of foreign economic and other interests which are impeding the implementation of the declaration on the granting of independence to colonial countries and peoples in Southern Rhodesia, Namibia and territories under Portuguese domination and in all other territories under colonial domination and efforts to eliminate colonialism, apartheid and racial discrimination in Southern Africa*.⁵⁸

Siirtomaakomitean alkuperäinen mandaatti kasvoi myöhemmin pelkästä yleiskokoukselle raportoinnista ja toimenpide-ehdotusten laatimisesta myös

---

⁵³ UM 1962, 43–45.

⁵⁴ UM 1963, 32–33.

⁵⁵ Santos 2012, 253.

⁵⁶ A/RES/1538 (XV).

⁵⁷ Koskeniemi 1994, 48–49.

⁵⁸ YK 1975, A/8423/Rev.1/Add.1

turvallisuusneuvostolle raportointiin tilanteista, jotka saattaisivat sen mielestä uhata kansainvälistä ja rauhaa ja turvallisuutta. Siirtomaakomitea otti myös käyttöön uusia tiedonkeruumetodeja järjestämällä siirtomaiden kansalaisjärjestöjen, vapautusliikkeiden ja muiden edustajien kuulemisia komitean kokouksissa ja ottamalla vastaan näiden toimittamia vetoomuksia ja adresseja.⁵⁹ Vapautusliikkeille siirtomaakomitea oli tärkeä diplomaattinen kanava, jonka kautta ne toivat esiin siirtomaissa tapahtuvaa sortoa ja hankkivat tukea ja rahoitusta komitean jäsenmailta. Portugalilaisen historioitsijan Aurora Almada Santosin mukaan vapautusliikkeiden odotukset komiteaa ja sen toimintamahdollisuuksia kohtaan olivat kuitenkin ylimitoitettuja. Alkuinnostuksen jälkeen vapautusliikkeet huomasivat nopeasti, että komitealla ei ollut ratkaisuja tai edes toimivaltaa itsenäisyyskysymyksen nopeaan ratkaisuun. Ne kuitenkin jatkoivat aktiivista tiedotustoimintaansa komiteassa. Komitea jakautui radikaaleja ja maltillisia keinoja suosiviin maihin. Neuvostoliitto ehdotti radikaaleja toimia sekä komiteassa että yleiskokouksessa, jossa se yritti saada päätöslauselma 1514:ään läpi kappaletta, jossa vaadittiin siirtomaiden itsenäistymistä viimeistään vuoden 1961 loppuun mennessä. Maltillisella puolella olivat Yhdysvaltojen, Iso-Britannian ja Australian kaltaisia länsimaita, joilla oli myös oma kolonisaatiohistoriansa. Enemmistö komitean jäsenistä oli kuitenkin Aasian ja Afrikan maita, jotka tukivat radikaalimpia keinoja.⁶⁰ Suomi oli siirtomaakomitean jäsenenä vuosina 1967–1968.⁶¹ Vuodesta 1971 alkaen komitea alkoi ottaa kovempia kantoja Portugalin siirtomaajärjestelmää kohtaan, kun Australia, Iso-Britannia ja Yhdysvallat olivat jättäneet komitean. Samalla komitean suosituksesta tehdyt päätöslauselmat saivat myös aiempaa laajemman hyväksynnän yleiskokouksessa.⁶²

Vapautusliikkeet pyrkivät hakemaan tunnustusta ja tukea muilta valtioilta ja kansainvälisiltä järjestöiltä. YK ja Afrikan yhtenäisyysjärjestö OAU muodostuivat tärkeiksi foorumeiksi useille liikkeille. Suurimmat vapautusliikkeet kussakin maassa yrittivät julistautua valtionsa lailliseksi edustajaksi kansainvälisissä järjestöissä. Aseellisen taistelun lisäksi ne laativat jälleenrakennussuunnitelmia ja sosiaalisia ohjelmia. Ohjelmat rakensivat liikkeille legitimitettiä kansainvälisessä järjestelmässä, ja samalla ne kilpailivat muita saman maan sisällä toimineita liikkeitä vastaan.⁶³ OAU tunnustikin kansallisia vapautusliikkeitä maidensa laillisiksi edustajiksi, ja YK ja muut

---

⁵⁹ Santos 2012, 251.

⁶⁰ Santos 2012.

⁶¹ Törnudd 1967, 117.

⁶² Santos 2012, 255.

⁶³ Mt., 255.

valtiot usein seurasivat OAU:n esimerkkiä. Vuonna 1965 YK:n siirtomaakomitean raportissa tunnustettiin aseellinen vapaustaistelu oikeutetuksi keinoksi ja yleiskokouksen päätöslauselmissa alettiin kehottaa valtioita tukemaan siirtomaakansoja suoraan vapautusliikkeiden kautta.⁶⁴ Tunnustus sementoi näiden liikkeiden aseman ja nosti ne marginaalisempien liikkeiden ja ryhmittymien yläpuolelle.

Näiden päätöslauselmien taustalla oli suuri joukko entisiä siirtomaita, jotka itsenäistyivät 1960-luvun alussa. Uudet valtiot saavuttivat nopeasti kollektiivisen enemmistön YK-jäsenvaltioiden keskuudessa. Samalla ne pystyivät muuttamaan maailmanjärjestön agendaa niin, että kehitysmaihin liittyvät ongelmat, kuten köyhyys, taloudellinen eriarvoisuus ja siirtomaajärjestelmän purkautumisesta syntyneet konfliktit täyttivät suuren osan YK:n agendasta. Painopisteen siirtyminen suurvaltakysymyksistä kohti kehitysmaiden asioita avasi myös Suomelle mahdollisuuden toteuttaa rauhanpolitiikkaansa ja toimia rauhanvälittäjän kolmannessa maailmassa, jossa suurvaltojen väliin joutuminen oli epätodennäköisempää.⁶⁵

2.3 Suomen YK-politiikan peruslinjat

Suomen YK-politiikasta muotoutui 1960-luvulla varsin aktiivista. Puheessaan 29.11.1961 Nuoren polven ulkopoliittisen yhdistyksen esitelmätilaisuudessa presidentti Kekkonen totesi: ”puolueettomuuspolitiikkamme on oleva aktiivista, sillä passiivisuus rauhankysymyksessä saattaa merkitä antautumista sodalle”.⁶⁶ Varsinkin 1960-luvun toisella puoliskolla Suomen ulkopoliitiikasta tuli aktiivisempaa kuin aiemmin.⁶⁷ Muutos tapahtui erityisesti YK-politiikassa: 1966 Ralph Enckellin tilalle Suomen YK-suurlähettilääksi vaihdettiin Max Jakobson, joka hoiti tehtävää vuoteen 1971 asti. Enckellin ajan YK-politiikkaa on kuvattu passiivisen politiikan ajaksi, jolloin Suomi vältteli suurvaltakonflikteja ja kannanottoja. Jakobsonin kaudella Suomi aktivoitui YK:ssa ja otti aktiivisemmin kantaa kansainvälisen politiikan kysymyksiin. Jakobson tosin itse kiistaa näin selvärajaisen jaksotuksen passiivisen ja aktiivisen politiikan aikojen välillä ja argumentoi, että ennen vuotta 1965 Suomella ei edes olisi ollut mahdollisuuksia

---

⁶⁴ Mt., 254.

⁶⁵ Kekkonen, Natri & Väyrynen 1984, 25–26; Möttölä 1984, 292–293; Väyrynen 1988, 51–54.

⁶⁶ Kekkonen Nuoren polven ulkopoliittisen yhdistyksen esitelmätilaisuudessa 19.11.1965. Puhe kokonaisuudessaan Kansalliskirjaston kokoelmassa Urho Kekkosen julkaistu tuotanto.
<http://www.doria.fi/handle/10024/11303>

⁶⁷ Soiri & Peltola 1999, 74.

vaikuttaa YK:ssa, sillä suurvaltojen väliset suhteet olivat äärimmäisen kireät ja YK oli käytännössä toimintakyvyn konfliktitilanteissa.⁶⁸

Yhdistyneet kansakunnat oli kylmän sodan aikana Suomelle näyttämö ja väline, jolla toteuttaa ja vahvistaa sen puolueettomuuspolitiikkaa. YK-politiikassaan Suomen tuli yhdistää ulkopoliittikkansa peruselementit idänpolitiikka, puolueettomuuspolitiikka ja rauhanpolitiikka yhtenäiseksi ja koherentiksi kokonaisuudeksi.⁶⁹ Puolueettomuuden määritelmiä on varmaankin yhtä monta määrittelijöitäkin. Kylmän sodan kontekstissa puolueettomuus tarkoitti sitä, että puolueeton valtio ei kuulunut kumpaankaan kylmän sodan ideologiseen blokkiin. Suomen puolueettomuuspolitiikkaa määrittelivät Neuvostoliiton kanssa solmittu YYA-sopimus, jossa Suomi lupasi pysyä suurvaltakonfliktien ulkopuolella, ja Neuvostoliiton kaksijakoinen suhtautuminen Suomen kansainväliseen asemaan. Toisinaan Neuvostoliitto piti Suomen puolueettomana, toisinaan se piti puolueettomuuspolitiikka Suomen yrityksenä loikata länsiblokkiin. Puolueettomuuspolitiikan tavoitteena kieltämättä olikin irrottautua Neuvostoliiton vaikutuspiiristä, kuitenkin niin, että hyvät suhteet itänaapuriin säilyvät. Osmo Apunen korostaa, että Suomen ulkopoliittikka oli ”puolueettomuuspyrkimyksien konkretisoimista” 1950-luvun puolivälistä lähtien. Näitä pyrkimyksiä olivat ulkovaltojen tunnustuksen hankkiminen Suomen puolueettomuudesta ja puolueettoman valtion kuvan ylläpitäminen ja vahvistaminen.⁷⁰ Puolueettomuus oli siis Suomelle enemmänkin tavoite kuin kiistämätön tosiasia.

Aktiivisen puolueettomuuspolitiikan mallimaa kylmän sodan aikana oli Ruotsi. Toisen maailmansodan päättymisen jälkeen Ruotsi pyrki puolueettoman asemansa turvin levittää sosiaalidemokraattisia normeja ja solidaarisuutta myös ulkomaille. Aktiivinen puolueettomuus mursi käsitystä, jonka mukaan puolueettomat maat olivat ainoastaan passiivisia sivustaseuraajia kansainvälisessä politiikassa. Ruotsin aktiivinen puolueettomuuspolitiikka realisoitui YK:ssa, jossa se toimi kehitysmaasolidaarisuuden, aseriisunnan, rauhanturvaamisen ja rauhan välittämisen parissa.⁷¹ Suomen malli aktiivisesta puolueettomuudesta kehittyi pitkälti Ruotsin antaman mallin mukaisesti.

---

⁶⁸ Jakobson 1983, 45.

⁶⁹ Möttölä 1984, 285–286.

⁷⁰ Apunen 1977, 214–215.

⁷¹ Agius 2006, 90.

Suomen YK-politiikka vaikuttaa olevan riippuvaista kansainvälisen politiikan suhdanteista, ja aktiivisuuden määrä kasvaa aina suurvaltojen liennytyksen kausina. Entisen Ulkopoliittisen instituutin johtajan ja Suomen YK-valtuuskunnan jäsenen Kari Möttölen arvion mukaan Suomen YK-politiikan ensimmäinen vuosikymmen 1956-1965 oli pidättyväsyyden aikaa: kannanottoja, osallistumasta konfliktinratkaisuun ja kilpailua korkeista YK-viroista välteltiin. Suomen toinen vuosikymmen YK:ssa alkoi liennytyksen merkeissä ja Suomi teki määrätietoisin suunnanmuutoksen aktiivisempaan suuntaan. Suomi oli turvallisuusneuvostossa, ajoi Max Jakobsonia YK:n pääsihteeriksi ja otti aktiivisemmin kantaa muun muassa kehitysyhteistyö- ja apartheid-kysymyksissä. Kolmannella vuosikymmenellä 1970-luvun puolesta välistä eteenpäin suurvaltojen kylmä sota lämpeni uudelleen ja Suomen aktiivinen rooli rauhanvälittäjänä oli ajaa sen jälleen suurvaltakysymysten ansaan. Suomi ei voinut enää jäädä sivustaseuraajaksi uudessa rauhanvälittäjän asemassaan, mutta toisaalta sen politiikka oli jo vakiintunut ja puolueettomuus laajalti tunnustettu, joten suuremmilta ongelmilta vältyttiin.⁷²

Suomen YK-edustuston lähetystösihteerin ja kansainvälisen politiikan professorin Klaus Törnuddin kuvaus Suomen YK-politiikasta vuonna 1967:

”[Suomen ulkopoliittikan] piirteitä ovat puolueettomuus suurvaltojen eturistiriidoissa, Suomen yhteiskuntajärjestyksen ja YK:n peruskirjan mukaisten oikeusperiaatteiden noudattaminen, yksityisiin valtioihin kohdistuvien syytösten ja tuomioiden välttäminen sekä YK:n toimintakyvyn edistäminen kannattamalla YK:n toimintaa moraalisesti, aineellisesti ja rahallisesti.”⁷³

Nämä YK-politiikan periaatteet vaikuttavat olevan Törnuddin esityksessä tärkeysjärjestyksessä. Suomi vältteli suurvaltakonflikteja viimeiseen asti, ja kannanottoja tehtiin vain tilanteen salliessa. Suomi vetosi usein YK:n peruskirjaan ja oikeaan menettelytapaan: esimerkiksi yleiskokouksessa Suomi jätti ehdottomasti äänestämästä sellaisten päätöslauselmaehdotusten puolesta, joissa ehdotettiin pakotteita Rhodesialle ja Etelä-Afrikalle. Peruskirjan mukaan pakotteet kuuluivat turvallisuusneuvoston toimivaltaan.⁷⁴ Myös puuttumattomuusperiaate, jonka mukaan ”*mikään peruskirjan määräys ei oikeuta Yhdistyneitä Kansakuntia puuttumaan asioihin, jotka olennaisesti*

⁷² Möttölä 1984, 292–293, 301, 307, 310–311.

⁷³ Törnudd 1967, 168.

⁷⁴ Koskeniemi 1994, 67.

*kuuluvat jonkin valtion sisäiseen toimivaltaan, eikä velvoita jäseniä alistamaan tällaisia asioita tämän perus-kirjan mukaan selvitettäväksi”, oli keskeinen Suomen politiikassa.*⁷⁵ Puuttumattomuusperiaate ei kuitenkaan koske tilanteita, jotka on määritelty uhkaksi kansainväliselle rauhalle ja turvallisuudelle. Suomen politiikassa puuttumattomuusperiaate ajoi toisinaan jopa ihmisoikeuksien ohi. Suomi piti aina vuoteen 1966 Etelä-Afrikan apartheid-politiikkaa valtion sisäisenä asiana eikä uhkana kansainväliselle turvallisuudelle.⁷⁶ Samoin Suomi pidättäytyi pitkään äänestämästä muita jäsenvaltioita suoraan tuomitsevia ja arvostelevia päätöslauselmia, ja toimi ennemmin yhteistoimintalinjalla etsien sovittelu- ja neuvotteluratkaisuja.⁷⁷

Törnuddin yllä listaamien periaatteiden jatkoksi on lisättävä enemmistöperiaate. Suomi pyrki hakemaan päätöslauselmaäänestyksissä maltillisia kantoja, joiden taakse oli mahdollista saada enemmistön tuki.⁷⁸ Samoin Suomi usein vältti joutumista vähemmistöön päätöslauselmaäänestyksissä. Suomen kanta apartheid-kysymykseen muuttui lopulta, kun yleiskokouksen selkeä enemmistö hyväksyi apartheidin tuomitsevat päätöslauselmat. Vuonna 1967 näitä päätöslauselmia vastustivat ainoastaan Etelä-Afrikka ja Portugali. Kannanmuutoksen taustalla vaikutti myös 1960-luvun aikana kasvanut kansalaisyhteiskunnan hallitukseen asettama painostus, jota myös tarkastellaan myöhemmin tässä tutkimuksessa.⁷⁹

Yhdistyneiden kansakuntien peruskirjan mukaan jokaisella valtiolla saa olla yleiskokouksessa viisi edustajaa, viisi varajäsentä.⁸⁰ Nämä jäsenet osallistuvat yleiskokouksen ja sen komiteoiden istuntoihin. Virallisten edustajien lisäksi valtuuskuntaan voi kuulua rajoittamaton määrä asiantuntijajäseniä. 1960-luvun alussa Suomen yleiskokoukseen lähettämät valtuuskunnat olivat sekoitus kansanedustajia, virkamiehiä ja asiantuntijoita. Ulkoministeri johti valtuuskuntaa istuntokauden aluksi, mutta palasi Suomeen noin 2-3 viikon jälkeen hoitamaan virkaansa, minkä jälkeen Suomen YK-edustuston päällikkö korvasi hänet valtuuskunnan johdossa. Vuonna 1960 Suomen valtuuskunnan kokoonpano oli ulkoministeri, 8 kansanedustajaa tai muuta poliitikkoa ja 6 ulkoministeriön virkamiestä, joista kolme tuli Suomen YK-edustustosta. Useimmissa maissa 15-henkistä valtuuskuntaa pidettiin minimikokoonpanona, ja

---

⁷⁵ YK:n peruskirja, artikla 2 (7).

⁷⁶ Harle 1976, 117.

⁷⁷ Törnudd 1967, 108.

⁷⁸ Törnudd 1969, 57.

⁷⁹ Kansalaisyhteiskunnan vaikutuksesta ulkopoliittikaan esim. Soiri & Peltola 1999.

⁸⁰ YK:n peruskirja, artikla 9 (2).

esimerkiksi Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa valtuuskunnissa oli 18 jäsentä.⁸¹ Suomen valtuuskunnan parlamentaarinen edustus oli verrattain suuri ja sitä alettiinkin pienentää jo 1960-luvun alussa. 19. yleiskokouksessa vuonna 1964 Suomen valtuuskunnassa oli enää kaksi kansanedustajajäsentä. Tilanne vaihteli kuitenkin vuosittain.

Valtuuskunnalle annettiin ulkoministeriöistä mukaan lyhyet noin 3 sivun mittaiset yleisohjeet, joissa muistutettiin Suomen kansainvälisestä asemasta ja ulkopoliittisista toimintalinjoista. Yleisohjeissa painotetaan Suomen puolueettomuutta ja ”hyvien suhteiden ylläpitämistä kaikkiin maihin ja erityisesti Suomen naapureihin”. Suurvaltaristiriitoja on vältettävä ja samalla edistettävä ratkaisuja, jotka voivat saada kaikkien suurvaltojen kannatuksen. Lisäksi Suomen tulee pidättäytyä ristiriitatilanteissa kannanotoista kokonaan, jos ei ole mahdollista löytää kaikille sopivaa ratkaisua. Valtuuskunnan erityisohjeissa määriteltiin Suomen kantoja tärkeimpiin yleiskokouksen alustavalla asialistalla oleviin asioihin. Erityisohjeet olivat myös melko yleisluontoisia, niissä määrättiin, miten Suomen on äänestettävä tietyissä kysymyksissä. Esimerkiksi vuoden 1960 ohjeissa määrättiin, että ”[v]altuuskunnan ei ole syytä puuttua Korean kysymykseen” ja Lounais-Afrikan kysymyksessä ”[v]altuuskunnan on hyväksymättä nykyistä asiointilaa kannatettava ehdotuksia, jotka tähtäävät kysymyksen sovinnolliseen ratkaisemiseen myötävaikuttamalla neuvottelukosketuksen aikaansaamiseen osapuolten välillä”. Niihin kysymyksiin, joihin suhtautumista ei erikseen määritelty ohjeissa, oli kysyttävä neuvoa ulkoministeriöltä.⁸²

Kansainvälisen politiikan emeritusprofessorin Vilho Harlen luonnehdinta Suomen Etelä-Afriikka-politiikasta pätee myös laajemmin Suomen YK-politiikkaan kehitysmaakysymyksissä: ”Suomen sanallisen politiikan linja YK:ssa ja muillakin foorumeilla antaisi aiheen odottaa myös mittavampia konkreettisia toimia Etelä-Afrikan vapautusliikkeen tukemiseksi ja Etelä-Afrikan kansainväliseksi eristämiseksi”.⁸³ Suomi pyrki näyttäytymään sovittelijan, siis lääkärin, roolissa, mutta konkretia jäi usein puuttumaan. Harlen mukaan ”Suomen kehitysmaaystävällisyys näyttää kansainvälisissä järjestöissä olevan ensisijaisesti sanallista, puheissa ilmaistua tukea”⁸⁴, kuten seuraavissa luvuissa huomataan.

---

⁸¹ Pastinen pääministerille 27.4.1960. YK:n XV yleiskokous, 113 B I, UM.

⁸² Ohjeet Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokoukseen sen 15. istuntokaudeksi määrätylle valtuuskunnalle. 113 B I, UM

⁸³ Harle 1976, 119.

⁸⁴ Mt., 129.

Tutkija Unto Vesa kirjoitti teoksessa *Suomi ja kolmas maailma* vuonna 1976: ”Syyllistymättä pahempaa liioitteluun voidaan kolmannen maailman todellisuuden pysyneen suomalaisten tietoisuuden ulkopuolella hyvin kauan, aina 1960-luvulle asti.”⁸⁵ Liittyminen Yhdistyneisiin kansakuntiin ja 1960-luvun kolmannen maailman rynnistys pakotti Suomen tarkastelemaan kehityskysymyksiä ja suhteitaan kehitysmaihin. Suomen puheenvuoro YK:n yleiskokouksen toisessa komiteassa vuonna 1961 paljastaa suomalaisten kehitysmaatietoisuuden rajoitukset:

”Meidän ei pitäisi unohtaa, että ne kansakunnat, joita nyt pidetään korkeasti teollistuneina olivat pakotettuja työskentelemään lujasti monien sukupolvien ajan, usein erittäin vaikeissa olosuhteissa ja sangen useissa tapauksissa ilman runsaitten luonnonvarojen runsauden tarjoamaa tukea. Onneksi nämä maat ovat nyt saavuttaneet sellaisen tason, mikä tekee niille mahdolliseksi asettaa niiden tehokas teknillinen taito ja kokemus, jota on kertynyt vuosisatojen kuluessa, vähemmän kehittyneiden maiden käytettäväksi.”

Puheenvuorosta ilmenee länsimaille ominainen kolonialistinen paternalismi, jonka mukaan länsimaiden jalo tehtävä on auttaa köyhempiä maita nostamaan kehitystasoaan. Puheessa ei huomioida globaalien kehityserojen historiallisia syitä ja kuinka länsimaat ovat joko suoraan tai epäsuorasti hyötäneet siirtomaiden luonnonvarojen riistämisestä. Unto Vesan mukaan suomalaisten kehitysmaatietoisuus kasvoi nopeasti kahdessa hyppäyksessä 1960- ja 70-lukujen aikana. Ensimmäinen hyppäys tapahtui jo mainitun siirtomaiden itsenäistymisaallon aikana, toinen loikka otettiin vuosikymmenen lopulla, kun kehitysmaita koskevien tieteellisten ja journalistisen julkaisujen määrä kasvoi jyrkästi. Samalla syntyi kehitysasioihin perehtyneitä nuorisojärjestöjä kuten Tricont, rauhanjärjestöjä kuten Rauhanpuolustajat ja Sadankomitea sekä solidaarisuusjärjestöjä, jotka kampanjoivat muun muassa Vietnamin ja Chilen kansojen puolesta.⁸⁶

Samanaikaisesti kehitysmaatietoisuuden kasvaessa Suomen kehityspolitiikka otti askeleita eteenpäin. YK julisti 1960-luvun kehityksen vuosikymmeneksi ja 1970-luvun toiseksi kehityksen vuosikymmeneksi. Tavoitteena oli, että kehitysavun määrää nostettaisiin 0,7 %:iin kunkin maan bruttokansantuotteesta vuoteen 1975 mennessä.

---

⁸⁵ Vesa 1976, 165.

⁸⁶ Mt., 187–188.

Vuonna 1961 hallitus perusti kansainvälisen kehitysavun komitean selvittämään Suomen kehitysyhteistyön politiikan toteuttamista. Ulkoministeriön poliittisen osaston yhteyteen perustettiin 1965 kehitysaputoimisto, jolle keskitettiin kehitysyhteistyöhön liittyvät asiat. Kehitysyhteistyömäärärahat kasvoivat vuosina 1961-1974 2,8 miljoonasta markasta 144,6 miljoonaan markkaan, mutta 0,7 %:n tavoitteeseen ei päästy.⁸⁷

Yhdistyneiden kansakuntien muutos ei jäänyt huomaamatta Suomenkaan YK-edustustossa New Yorkissa. Vuonna 1960 15. istuntokauden aluksi YK:n jäseniksi hyväksyttiin 17 valtiota, joista 16 oli vastaitseenäistyneitä Afrikan entisiä siirtomaita. Suomen YK-lähettiläs Ralph Enckell arvioi ministeri Jaakko Hallamalle lähettämässään kirjeessä, että liittoutumattomien jäsenmaiden määrän kasvu vaikutti yleiskokouksen voimatasapainon lisäksi myös yleisemmin YK:n toimintakulttuuriin. Enckell piti uusien YK:n jäsenvaltioiden edustajia sivistyneinä ja kielitaitoisina, mutta he eivät enää tyytyneet pelkästään sovitteluun ja neuvotteluun. Uudet jäsenmaat ilmaisivat kärsimättömyytensä avoimesti, mikä poikkesi pitkän linjan karriäridiplomaatin ja samalla myös Suomen tavasta toimia YK:ssa. Vastaitseenäistyneiden maiden kritiikki kohdistui Enckellin mukaan erityisesti Yhdysvaltoihin ja Neuvostoliittoon ja niiden välisen valtakamppailun aiheuttamaan negatiiviseen vaikutukseen kolmannessa maailmassa. Suurvaltakiistat estivät näitä kehitysmaita keskittymästä taloudellisiin ongelmiinsa, jotka olivat keskeisessä osassa maiden tulevaisuuden kannalta.⁸⁸

---

⁸⁷ Alanaatu 1974, 8–10, 146–147.

⁸⁸ Enckell Hallamalle 15.11.1960. YK:n XV yleiskokous, 113 B 1, UM.

3 Uusi valtio ja uusi kansainvälinen järjestelmä 1960-1966

“They have brought poverty, the loss of all rights, the forcible confiscation of land watered with the sweat of many generations and the expulsion of farmers to barren and drought-ridden regions. There, arbitrary rule, famine, ignorance and disease are rampant and virtual slavery and forced labour are still practised. There is not a single higher educational institution and practically no secondary education.

Why is Portugal allowed to practise such colonial despotism in this age?

On what grounds?”

– Nikita Hruštšov YK:n yleiskokouksessa 23.9.1960⁸⁹

3.1 Taistelu Portugalin siirtomaissa alkaa

Ennen 15. yleisistuntoa turvallisuusneuvosto kutsui kokoon kiireellisen yleisistunnon, jossa käsiteltiin Kongon levottomuuksia. Belgia ja Kongo sopivat Brysselissä kesäkuussa 1960 maan itsenäistymisestä. Sopimuksen mukaan itsenäistymisen oli tapahduttava hallitusti ja asteittain, mutta maa ajautuikin välittömästi sopimuksen allekirjoittamisen jälkeen levottomuuksiin.⁹⁰ Kongolaiset turvallisuusjoukot alkoivat kapinoida belgialaista päällystöään vastaan ja belgialaisia asukkaita vainottiin ympäri maata. Belgialaiset pyrkivät pakenemaan maasta kaikin mahdollisin keinoin. Belgialaisten massapako synnytti maahan valtatyhjiön, josta eri ryhmittymät alkoivat kilpailla. Heinäkuun 11. päivänä Kongon eteläosissa sijaitseva Katangan maakunta julistautui itsenäiseksi Belgian tukemana ja neljä päivää myöhemmin YK:n turvallisuusneuvosto päätti YK-joukkojen lähettämisestä Kongoon tilanteen rauhoittamiseksi. Myös Suomea pyydettiin lähettämään autokomppania rauhanturvaoperaatioon, mutta se kieltäytyi vedoten resurssipulaan.⁹¹

Turvallisuusneuvosto kutsui lopulta yleiskokouksen erityisistuntoon Uniting for Peace-päätöslauselman⁹² mukaisesti käsittelemään Kongon kriisiä.⁹³ Päätöslauselman mukaan YK:n yleiskokous voi ottaa käsiteltäväkseen kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden kysymyksiä silloin, kun turvallisuusneuvosto on kykenemätön täyttämään tämän velvollisuutensa. Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton erimielisyydet Kongon kriisiin

---

⁸⁹ A/4502

⁹⁰ Shipway 2008, 201.

⁹¹ Törnudd 1967, 71.

⁹² Uniting for Peace -päätöslauselma tehtiin vastauksena Neuvostoliiton strategialle estää kaikki Korean sotaa koskevan päätöslauselmat turvallisuusneuvostossa. Päätöslauselma 377 A (V) hyväksyttiin yleiskokouksessa marraskuussa 1950.

⁹³ UM 1961, 71.

käsittelyssä olivat ajaneet turvallisuusneuvoston toimintakyvyttömäksi. Vaikka 15. istuntokausi alkoi suurvaltapoliittisesti kireässä tilanteessa, huomio keskittyi uusien valtioiden esiinmarssin myötä aiempaa enemmän kolmanteen maailmaan.

Kongon kriisillä oli vaikutuksia myös muualla Afrikassa, varsinkin naapurimaa Angolassa. Angolan vallankumousta tutkineen John Marcumin mukaan Kongosta takaisin kotimaahansa karkotetut angolalaiset työläiset toivat mukanaan nationalistisia ideoita, ja levittivät niitä edelleen rajan eteläpuolella. Kongo toimi myös tukikohtana angolalaisille vapautusjärjestöille, jotka oli kielletty Angolassa. Toisaalta Kongon nationalistinen liikehdintä oli myös uhka Angolalle. Joseph Kasavubu ja hänen Abako-puolueensa nimittäin ajoi historiallisen Kongon kuningaskunnan palauttamista, mikä olisi käsittänyt myös nykyisen Angolan alueen.⁹⁴ Funada-Classenin mukaan Kongon kriisissä yhdistyivät kaikki ne ongelmat, jotka toistuivat muissa Afrikan konflikteissa 1960-luvulla: kansallisten vapautusliikkeiden ja niiden johtajien välinen kilpailu, valtaa ja varallisuutta itselleen kasaavat johtajat, suurvaltojen interventiot omien etujen suojelemiseksi, kylmä sota, eteläisen Afrikan valkoisten vähemmistöhallitusten osallistuminen ja YK:n heikkous.⁹⁵

Portugali oli Afrikan suurista siirtomaaimperiumeista viimeinen, joka luopui siirtomaistaan. Kun Ranska ja Iso-Britannia pyrkivät siirtämään valtaa siirtomaille, Portugali yritti viimeiseen saakka pitää kiinni omista kolonioistaan. Tärkeimpänä syynä Portugalin hitaaseen dekolonisaatioon oli vuosina 1932-1968 maata itsevaltaisesti hallinnut pääministeri António de Oliveira Salazar. Salazarin valtakausi päättyi yllättäen hänen vammauduttuaan tapaturmaisesti. Salazaria Portugalin diktaattorina seurasi Marcelo Caetano. Caetanon aika pääministerinä päättyi neilikavallankumoukseen vuonna 1974. Kaikki Portugalin viisi Afrikan siirtomaata itsenäistyivät vallankumouksen jälkimainingeissa.⁹⁶

Salazarin Portugali perustui *Estado Novon*, Uuden valtion idealle. Salazar-biografi Filipe Ribeiro De Meneses kuvailee Salazarin poliittisessa elämäkerrassa Novo Estadoa ”suhteellisen epäpoliittiseksi, joka keskittyi ennen kaikkea omaan selviytymiseensä, jonka se usein sekoitti kansalliseen etuun, ja järjestyksen ja tottelevaisuuden

---

⁹⁴ Marcum 1969, 71–72.

⁹⁵ Funada-Classen 2013, 218.

⁹⁶ Hargreaves 1988, 212–217.

säilyttämiseen”⁹⁷. Se luotti aikansa suurten massoja liikuttavien ismien sijasta harmaaseen pragmatismiin ja valtion kontrolliin lähes kaikilla yhteiskunnan alueilla. Novo Estado oli hyvin valtiokeskeinen malli ja siitä puuttuivat massapolitiikka, antisemitismi ja militarismi, joita fasistit ja kansallissosialistit vaalivat. Fasismilta se lainasi kuitenkin korporatistmin, joka toimi tapana järjestää ja kontrolloida taloutta ja työväestöä. Salazarin mukaan vain valtio pystyi turvaamaan kansallisen edun toteutumisen ja valtion tehtävänä oli valvoa taloutta protektionismin ja teollisuuden sääntelyn avulla.⁹⁸ Siirtomaillakin oli Novo Estadossa valtiota ja status quoa säilyttävä ja ylläpitävä rooli.

Portugali kiisti diktatuurin viimeiseen korahdukseen saakka olevansa siirtomaaimperiumi. Salazar julisti Portugalin olevan ”plurikontinentaalinen” valtio, toisin sanoen sen hallinnoimat alueet Euroopan ulkopuolella olivat siirtomaiden sijasta ”merentakaisia provinsseja” (*provincias ultramarinas*). Näin ollen siirtomaiden vapautuminen, dekolonisaatio ja itsenäistyminen olivat jo idean tasolla irrelevantteja, sillä niitä pidettiin yhtä elimellisenä osana Portugalia kuin maan eurooppalaista aluetta. Ajatus jakamattomasta Portugalin monimaanosaisesta valtiosta perustui Salazarin Estado Novo -idealalle. Käytännössä provinssien asema ei ollut tasa-arvoinen emämaan kanssa, ja imperiumi pysyi kasassa puolen miljoonan eurooppalaisen siirtolaisen ja armeijan voimin, jotka valvoivat portugalilaista järjestystä siirtomaissa.⁹⁹ Myös Portugalin oppositio oli dekolonisaatiota vastaan.¹⁰⁰ Norrie Macqueenin esittämän teorian mukaan Estado Novo -identiteetin lisäksi köyhän ja itsevaltaisen Portugalin takertumista siirtomaihinsa selittää myös sen kykenemättömyys neokolonisoimaan itsenäisyyteen pyrkiviä provinssejaan. Siinä missä Iso-Britannialla ja Ranskalla oli taloudellisia resursseja pitää siirtomaansa taloudellisesti riippuvaisina entisistä emämaistaan itsenäistymisen jälkeenkin, ei köyhällä Portugalilla ollut vastaavanlaista taloudellista vipuvartta. Iso-Britannia ja Ranska itse asiassa hyötyivät kalliin siirtomaahallinnon purkamisesta, kun ne pystyivät edelleen hyväksikäyttämään taloudellisesti dekolonisoituja siirtomaitaan. Portugali sen sijaan joutui pitämään kiinni siirtomaistaan, jotka olivat välttämättömiä sen oman talouden kannalta.¹⁰¹

---

⁹⁷ De Meneses 2009, 87. Suom. kirjoittajan.

⁹⁸ Mt., 83–90.

⁹⁹ Macqueen 2018, 163.

¹⁰⁰ De Meneses 2009, 449.

¹⁰¹ Macqueen 2018, 165.

Portugali harjoitti siirtomaissaan assimilaatiopolitiikkaa, joka tarkoitti siirtomaaväestön, *indigenoiden*, kulttuurin syrjäyttämistä portugalilaisella kulttuurilla ja katolisella uskonnolla. Indigenat pystyivät hakemaan siirtomaahallinnolta itselleen *assimilado*-statusta, joka tarjosi heille samat oikeudet kuin valkoiselle väestölle. Assimiladot muodostivat käytännössä alkuperäisväestön eliitin, heitä oli noin 1% siirtomaiden indigena-väestöstä.¹⁰² Assimilado-eliitti oli oikeutettua korkeakoulutukseen, ja sitä varten he muuttivat opiskelemaan Portugaliin. Korkeakoulutuksen keskittäminen Portugaliin kuitenkin toimi siirtomaahallintoa vastaan, sillä se toi siirtomaiden nationalistiakivistit yhteen paikkaan, jossa he pystyivät luomaan kansallisen vapautuksen strategioitaan.¹⁰³

Portugalin YK-politiikka pysyi liki muuttumattomana koko Estado Novo -kauden ajan. Bruno Cardoso Reis selittää Portugalin siirtomaapolitiikan stagnaatiota poliittisella kulttuurilla: autoritaarinen konservatiivihallitus ei kyennyt muuttamaan ulkopoliittikaansa, vaikka kansainväliset normit muuttuivat. YK:ssa afroaasialainen enemmistö onnistui muokkaamaan kansallisen suvereniteetin käsitettä niin, että se suosi pienien kansojen itsemääräämisoikeutta sen sijaan, että se suojelisi suurvaltojen oikeutta siirtomaihin. Teknokraattinen Estado Novo omaksui YK:ssa legalistisen linjan, jossa se vetosi jatkuvasti siirtomaakysymyksissä peruskirjan artikla 7 (2) puuttumattomuusperiaatteeseen. Portugalin YK-strategialle oli elintärkeää, että se onnistui säilyttämään edes jonkin turvallisuusneuvoston pysyväisjäsenen tuen, jolla oli mahdollistaa estää turvallisuusneuvoston asettamat pakotteet. Portugali pystyi hankkimaan tuen muilta Nato-mailta vetoamalla länsiliittouman yhtenäisyyden säilyttämiseen. Se käytti myös tehokkaasti kiristyskeinonaan Portugalin Azoreilla sijaitsevaa Naton sillanpääasemaa. Sanktiolinjan estäminen turvallisuusneuvostossa oli Portugalille ensisijaista ja tämän politiikan onnistuessa sen ei tarvinnut välittää yleiskokouksen enemmistön paheksunnasta ja siirtomaahallinnon tuomitsevista päätöslauselmista.¹⁰⁴

Portugalin haluttomuus luopua imperiumistaan sen kaikissa Afrikan siirtomaissa johti aseelliseen vastarintaan, joka käynnistyi vuosina 1961-64 jatkuen aina vuoden 1974 neilikkavallankumoukseen asti. Länsi-Afrikan Guinea-Bissaussa ja Kap Verdessä

---

¹⁰² Paatero 2007, 18.

¹⁰³ Macqueen 2018, 163.

¹⁰⁴ Reis 2013, 256–260, 264–267.

itsenäisyyttä ajoi Amílcar Cabralin johtama Guinean ja Kap Verden afrikkalainen itsenäisyyspuolue PAIGC¹⁰⁵. Eteläisessä Afrikassa vapautusrintama oli hajanaisempi. Angolassa toimivat samanaikaisesti vapautusliikkeet FNLA, MPLA ja UNITA¹⁰⁶, jotka taistelivat ensin Portugalia vastaan itsenäisyssodassa 1961-1974, ja lopulta keskenään Angolan sisällissodassa 1975-2002. Mosambikin itsenäisyyttä alkoi ajaa vuonna 1962 kolmen maanpaossa olleen itsenäisyyspuolueen perustama Frelimo¹⁰⁷, joka käynnisti vuonna 1964 sissisodan Mosambikin siirtomaahallintoa vastaan.¹⁰⁸ Länsi-Afrikan rannikolla Päiväntasaajan tuntumassa sijaitsevassa Sao Tome ja Principen saarivaltiossa Gabonista käsin toiminut vapautusliike MLSTP¹⁰⁹ sai johdettua maan itsenäisyyteen ilman aseellista yhteenottoa. Siirtomaista varsinkin Angolalla oli valtava merkitys Portugalille. Vuonna 1959 Angolan kahvivienti tuotti Portugalille 50 miljoonaa dollaria, ja timantit 20 miljoonaa dollaria. Samanaikaisesti Portugalin oma taloudessa oli 135 miljoonan dollarin alijäämä.¹¹⁰

Vaikka uusien valtioiden vyöry YK:hon oli muuttanut järjestön sisäisiä valtasuhteita, työ YK:n demokratisoimiseksi oli vielä kesken. Kolmannen maailman kannalta suurin epäkohtia olivat, ja ovat edelleen, turvallisuusneuvostolle keskitetty toimeenpanovalta ja neuvoston pysyvien jäsenten veto-oikeus, jonka turvin se pystyi kävelemään yleiskokouksen enemmistön tahdon yli. Lisäksi suurvallat pitivät hallussaan muidenkin tärkeiden YK-elinten johtopaikkoja.¹¹¹ Yhdistyneet Kansakunnat oli jättiläinen, jonka kädet olivat sidotut.

YK ei rajoitetusta toimeenpanovallastaan huolimatta jäänyt toimeettomaksi dekolonisaatiokysymyksissä, mistä järjestön afroaasialainen ryhmä piti huolen. Vuoden 1960 itsenäisyyden myöntämistä siirtomaille ja siirtomaakansoille koskevan julistuksen hyväksymisen jälkeen, dekolonisaatiokysymykset olivat jatkuvasti esillä yleiskokouksessa ja turvallisuusneuvostossa. 1960-luvun alkupuolella suurimmat siirtomaavallat Iso-Britannia ja Ranska olivat jo luopuneet valtaosasta siirtomaistaan, joten YK:n huomio keskittyi erityisesti Portugalin siirtomaihin, Rhodesiaan ja Etelä-Afrikkaan.

---

¹⁰⁵ Partido Africano para a Independência da Guiné e Cabo Verde

¹⁰⁶ Frente Nacional de Libertação de Angola, Movimento Popular de Libertação de Angola – Partido do Trabalho, União Nacional para a Independência Total de Angola

¹⁰⁷ Frente de Libertação de Moçambique

¹⁰⁸ Derluguian 2012, 81–82.

¹⁰⁹ Movimento de Libertação de São Tomé e Príncipe

¹¹⁰ Marcum 1969, 7.

¹¹¹ Prashad 2008, 102.

Joulukuussa 1960 yleiskokous hyväksyi päätöslauselmat 1541(XV) ja 1542 (XV), joissa määriteltiin periaatteet, jotka velvoittivat jäsenvaltiot peruskirjan artiklan 73 (e) noudattamiseen. Artikla 73 (e):n mukaan siirtomaita hallitsevien valtioiden on toimitettava YK:n pääsihteerille säännöllisesti informaatiota hallintoalueidensa taloudellisista, sosiaalisista ja kasvatuksellisista olosuhteista. Päätöslauselmassa 1541 sovittiin periaatteet, joiden mukaan päätettiin, kuuluiko jonkin valtion luovuttaa näitä tietoja. Toisin sanoen päätöslauselman mukaiset periaatteet määrittivät, oliko jokin alue siirtomaa vai ei. Keskeisin *prima facie* -periaate oli itsehallintoa vailla olevan alueen maantieteellinen sekä etninen ja kulttuurinen etäisyys sitä hallinnoivasta valtiosta. Tämän lisäksi oli otettava huomioon hallinnolliset, poliittiset, juridiset, taloudelliset ja historialliset tekijät. Mikäli nämä tekijät vaikuttivat hallintovaltion ja sen hallinnoiman alueen väliseen suhteeseen niin, että jälkimmäinen oli alisteisessa suhteessa keskusvaltaan, artikla 73 (e):n mukainen raportointivelvollisuus täytti.¹¹²

Jälkimmäinen päätöslauselma 1542 (XV) kohdistettiin suoraan Portugalille, joka oli laiminlyönyt edellä mainittua raportointivelvollisuuttaan. Päätöslauselman ponsiosassa lueteltiin Portugalin hallinnoimat alueet, jotka yleiskokous tulkitsi olevan Portugalin siirtomaita. Nämä alueet olivat Kap Verde, Portugalin Guinea (Guinea-Bissau), São Tome ja Principe, São João Batista de Ajudá, Angola, Mosambik, Goa, Macau ja Timor.¹¹³

Suomi äänesti molempien päätöslauselmien puolesta yleiskokouksen enemmistön kanssa. Portugali ja Etelä-Afrikka vastustivat molempia päätöslauselmia, ja muut entiset siirtomaavallat pidättäytyivät äänestämästä. Päätöslauselma 1541 hyväksyttiin äänin 69–2–21 ja päätöslauselma 1542 hyväksyttiin äänin 68–6–17. Äänet jakautuivat usein samalla tavalla myöhemminkin vastaavissa siirtomaakysymyksiä käsittelevissä päätöslauselmissa. Kolmannen maailman enemmistö ja sosialistinen blokki varmistivat päätöslauselman läpimenon, entiset siirtomaavallat pidättäytyivät ja Portugali ja Etelä-Afrikka äänestivät päätöslauselmia vastaan. Neuvostoliitto oli usein näkyvästi siirtomaiden puolella, tuomitsivathan päätöslauselmat usein juuri ”imperialistisen lännen” kolonialistisen politiikan. Yhdysvaltojen pidättymistä selittää Portugalin Nato-jäsenyys. Yksi Portugalin virallisista selityksistä siirtomaiden itsenäisyyden

---

¹¹² A/RES/1541 (XV).

¹¹³ A/RES/1542 (XV).

vastustamisessa oli kommunismin vastainen kamppailu, jota se osin myös oli marxistisia vapautusliikkeitä vastaan.¹¹⁴

Yleiskokouksen 15. jatkoistunnossa alkuvuodesta 1961 käsiteltiin Angolan kriisiä. Helmikuun 20. päivänä Liberian edustaja esitti turvallisuusneuvoston kiireellistä koolle kutsumista. Angolan pohjoisrajan takana Kongo-Kinshasan kriisi rohkaisi nationalisteja kapinoimaan Angolassa pitkin alkuvuotta 1961. Angolan vapauttamisesta haaveilleet olivat paenneet 1950-luvulla maasta Portugalin salaisen poliisin PIDEn vainoja.¹¹⁵ Nationalistikapinallisten hyökkäys Kongosta Pohjois-Angolaan 15. maaliskuuta merkitsi alkua Angolan itsenäisyssodalle.¹¹⁶ Vastuun epäorganisoidusta hyökkäyksestä yritti ottaa Holden Roberton UPA-järjestö¹¹⁷, joka oli Kongosta käsin valmistellut hyökkäystä alkuvuoden aikana.

Angolan vallankumouksen historiaan tutkineen John Marcumin mukaan sodan alkuvaiheen uhrien lukumäärää on mahdotonta arvioida tarkasti, sillä alueella ei ollut vapaata lehdistöä. YK:n perustama Angolan alakomitea arvioi, että toukokuuhun mennessä sota oli vaatinut tuhansia henkiä, mutta tarkkaa arvioita ei sekään pystynyt antamaan.¹¹⁸ Portugalin vastaisku oli murskaava. Sodan ensimmäisen puolen vuoden aikana 20 000 angolalaista oli menettänyt henkensä Portugalin armeijan luoteihin ja pommeihin.¹¹⁹ Angolasta pakeni Kongoon arviolta 250 000–400 000 angolalaista.¹²⁰ Pääministeri Salazar väitti, että ennen konfliktin alkua Angola oli ollut ”rauhan ja hiljaisuuden maa” ja kriisi oli ulkomaisen yllytyksen syytä. Tosin alakomitean mukaan levottomuudet olivat lisääntyneet Angolassa jo vuosia ennen maaliskuun 15. päivän tapahtumia.¹²¹

Sodankäynti jatkui kuitenkin läpi koko 1960-luvun rajoitettuna sissisotana, ja se keskittyi kapinallisten hallitsemille raja-alueille kaukana suurista kaupungeista. Vapautusliikkeet väittivät hallitsevansa suuria alueita Angolasta, mutta tosi asiassa nämä alueet olivat suurilta osin harvaan asuttua erämaata. Vapautusliikkeet käyttivät sissitaktiikoita

---

¹¹⁴ Westad 2005, 211.

¹¹⁵ Marcum 1969, 128–129. Report of the Sub-committee on the Situation in Angola, A/4993.

¹¹⁶ Robinson 2003, 4; Marcum 1969, 130.

¹¹⁷ Port. União dos Povos de Angola, vuodesta 1961 nimellä FNLA.

¹¹⁸ S/4993.

¹¹⁹ Marcum 1969, 142–143.

¹²⁰ Cann 2011, 201.

¹²¹ S/4993.

Portugalin armeijaa vastaan ja uhriluvut pysyivät melko alhaisina. Sodan alussa tapahtuneet raakuudet ilmeisesti pelästyttivät molemmat osapuolet.

Maaliskuussa UPA vaihtoi nimensä FLNA:ksi ja järjestö perusti Angolan vallankumousohallitus GRAE:n, joka yritti toimia Angolan kansan virallisena kansainvälisenä edustajana. Roberto oli vuodesta 1959 vieraillut vuosittain YK:ssa ja vakiinnuttanut paikkansa yhdysvaltalaisien silmissä Angolan nationalistien virallisena edustajana. FLNA ja Holden Roberto saivat tukea Kongon johtajaksi nousseelta kenraali Mobutulta, muutamilta muilta Afrikan hallituksilta American Committee of Africalta ja CIA:lta. Vuonna 1963 Afrikan yhtenäisyysjärjestö OAU tunnusti GRAE:n aseman Angolan väliaikaishallituksena, ja kehotti muita vapautusliikkeitä liittymään siihen. Kansainvälisestä tuesta huolimatta FLNA:n taistelu ei edennyt toivotulla tavalla. FLNA:n sissien koulutus ja operaatiot olivat huonosti järjestettyjä. Roberto oli myös vastahakoinen laajentamaan yhteistyötä muiden vapautusliikkeiden kanssa, sillä hän pelkäsi oman asemansa puolesta, eikä halunnut kilpailijoita FNLA:n ulkopuolelta. UPA/FLNA:n poliittinen ohjelma oli puhtaan nationalistinen: sen tavoitteita olivat Angolan poliittinen itsenäisyys, maareformi, taloudellinen suunnittelu, teollistaminen ja pan-afrikkalainen yhtenäisyys.¹²²

FLNA:n kanssa paikasta Angolan kansan virallisena edustajana kilpaili marxistinen MPLA. Liike oli perustettu UPA/FLNA:n tavoin 1950-luvun puolivälissä. Siinä missä UPA/FLNA keräsi kannatuksensa pohjoisen ja idän maaseudun Bakongo-heimoon kuuluvasta väestöstä, MPLA:n kannatusaluetta oli pääkaupunki Luanda ja sitä ympäröivä Mbundu-heimon alue. PIDE pakotti MPLA:n maanpakoon vuonna 1957 ja se toimi pitkään Leopoldvillestä käsin. UPA/FLNA:n tavoin MPLA haki toiminnalleen kansainvälistä tukea ja avustusta, mutta kilpailijastaan poiketen MPLA suuntasi avunpyyntönsä muihin Afrikan vapautusliikkeisiin, jotka toimivat löyhän yhteistyöjärjestö CONCP:n piirissä. MPLA:n rasitteena oli sen ideologinen suuntautuminen, joka yhtäältä vetosi sosialistiseen leiriin, mutta toisaalta esti luottamuksen rakentamisen länsivaltoihin. MPLA:n johtohahmot presidentti Mário de Andrade ja hänen seuraajansa Agostinho Neto matkustivat ahkerasti Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa vakuuttelemassa liikkeensä puolueettomuutta kylmän sodan jakolinjojen välillä. Vuonna 1962 laaditussa politiikka- ja toimintaohjelmassaan MPLA julisti

---

¹²² Marcum 1978, 15,32,38–39,97–98; Cann 2011, 203–204.

tavoitteiksi Angolan poliittisen ja taloudellisen itsenäisyyden, liittoutumattoman ja demokraattisen hallinnon ja monikulttuurisen ja -etnisen yhteiskunnan. Samana myös MPLA perusti aseellisen siiven, EPLA:n. Itsenäisyys sodan ensimmäisinä vuosina MPLA yritti neuvotella FNLA:n kanssa yhteisen vapautusrintaman rakentamisesta, mutta FNLA ei suostunut peläten oman vaikutusvaltansa pienenemistä. Vuonna 1963 Holden Roberton liittolainen Kongon-Leopoldvillen kenraali Mobutu pakotti MPLA:n siirtämään toimistonsa Leopoldvillestä Kongo-Brazzavillen puolelle. Tämä etäännytti MPLA:ta Angolasta sekä fyysisesti että henkisesti, ja sen oli vaikea hankkia kannatusta angolalaisilta. Sotilaalliset toimet MPLA pääsi aloittamaan vasta 1966 Sambian kautta, jonne se oli siirtänyt toimintansa vuonna 1964.¹²³

FLNA:n ja MPLA:n joukot taistelivat toisiaan myös toisiaan vastaan jo itsenäisyys sodan alkuvaiheessa. Molempien liikkeiden tukikohdat sijaitsivat Kongossa ja ne taistelivat samoista alueista Angolan pohjoisosissa ja erityisesti Cabindan alueella. Sodan alkuvaiheessa. John Marcum arvioi, että liikkeiden välinen kilpailu, ideologiset erot ja kykenemättömyys muodostaa yhteistä rintamaa tai strategiaa siirtomaavallan kukistamiseksi pitkittivät itsenäisyys sotaa.¹²⁴ Angolan itsenäistymisen jälkeen syttyneen sisällissodan kuvainnolliset juoksuhaudat kaivettiin jo itsenäisyys sodan alkuvaiheessa.

Kolmas merkittävä vapautusliike Angolassa oli UNITA, jonka perusti entinen FLNA:n ulkoministeri Jonas Savimbi. Savimbi erosi FLNA:sta vuonna 1964 petyttyään Holden Roberton johtoon FLNA:ssa. Savimbi onnistui parissa vuodessa keräämään merkittävän armeijan ja jonkin verran kannatusta Angolassa. MPLA:n tavoin se toimi vuoteen 1966 Sambiassa, josta se aloitti aseellisen kampanjansa Portugalia vastaan. Hyökkäyksen seurauksena Portugali painosti Sambiaa karkottamaan UNITA:n maastaan.

Länsi-Afrikassa Guinea-Bissau seurasi pian Angolan esimerkkiä. Maan vapaustaistelua johtanut Amílcar Cabral nousi nopeasti esikuvaksi antikolonialistisille voimille ympäri kolmannen maailman. Cabral oli perustamassa Guinean ja Kap Verden afrikkalaista itsenäisyys puoluetta PAIGC:a vuonna 1956. Elokuussa 1959 Pidjigutin satamatyöläiset järjestivät lakon, jonka Portugalin salainen poliisi PIDE lopetti väkivaltaisesti. Noin 50 mielenosoittajaa kuoli. PAIGC piti salaisen kokouksen, jossa se asetti tavoitteekseen Guinea-Bissaun ja Kap Verden vapauttamisen ”hinnalla millä hyvänsä”. Järjestö aloitti

---

¹²³ Cann 2011, 202,203,208; Marcum 1978, 3,13–20,28.

¹²⁴ Marcum 1978, 45–46.

ruohonjuuritason kampanjan massojen mobilisoimiseksi. PAIGC pyrki vielä 1960-luvun alkuvuosina asteittaiseen ja rauhanomaiseen itsenäistymiseen, mutta Portugalin vastaus näihin pyrkimyksiin oli yksinomaan kielteinen. Portugalin vastustus ja perääntymättömyys itsenäisyyskysymyksessä pakotti PAIGC:n aloittamaan aseellisen vastarinnan vuonna 1962. Kesäkuuhun 1963 mennessä PAIGC:n joukot hallitsivat jo noin 50 prosenttia Guinea-Bissaun pinta-alasta. PAIGC:n puolella tosin oli maantiede: Guinea-Bissaun pinta-alan on pieni ja suurin osa siitä vaikeakulkuista maastoa, mikä helpotti PAIGC:n sissitoimintaa.¹²⁵

Cabral oli yksi harvoista korkeakoulutuksen saaneista guinealaisista. Hän opiskeli vuosina 1945-1950 Lissabonissa agronomiksi ja palasi valmistuttuaan Guinea-Bissauhun työskentelemään Portugalin siirtomaahallinnossa. Lissabonissa Cabral oli osallistunut fasismin vastaiseen liikkeeseen ja luonut yhteyksiä muihin Portugalin Afrikasta tulleisiin opiskelijoihin, joiden joukossa oli useita tulevia vapautusliikkeiden ja lopulta itsenäisten valtioiden johtajia. Opiskeluaikanaan Cabral perusti Lissabonissa Afrikka-tutkimuksen keskuksen yhdessä MPLA:n tulevien johtajien Agostinho Neton ja Mario de Andraden kanssa.¹²⁶

Vaikka PAIGC keskittyi itsenäisyystaistelussaan Guinea-Bissaun vapauttamiseen, sillä järjesti lakkoja ja propagandakampanjoita myös Kap Verden saarilla. Guinea-Bissaun ja Kap Verden väliset sosiaalipoliittiset ja maantieteelliset olivat suuret, minkä takia PAIGC ei onnistunut tehokkaasti yhdistämään saaria mukaan vapautusliikkeeseen.¹²⁷ PAIGC ammensi poliittiseen ideologiaansa marxilaisesta vallankumousopista useiden muiden vapautusliikkeiden tapaan. Kuten Portugalin siirtomaiden historiaan perehtynyt historioitsija Basil Davidson kuvailee:

”Lissabonissa opiskelleet olivat jonkin verran perillä vallankumouksellisen ajattelun perinteistä, nimenomaan marxilaisista, mutta he näyttävät aina olleen täysin selvillä siitä että jokaisen afrikkalaisen pitäisi olla muodoltaan omaperäinen. – – Täällä ei ollut mitään niistä perustekijöistä, joiden varaan Euroopan ja Aasian vallankumoukset oli rakennettu – –”.¹²⁸

---

¹²⁵ Rudebeck 1974, 44–47.

¹²⁶ Davidson 1971, 34–37.

¹²⁷ Rudebeck 1974, 14.

¹²⁸ Davidson 1971, 43.

Cabralista tuli PAIGC:n vapaustaistelun aikana yksi kansainvälisesti tunnetuimmista ja arvostetuimmista vapaustaisteliijoista Afrikassa. Hänen teoreettinen lähestymistapansa vapaustaisteluun ja vallankumoukseen erotti hänet muista Portugalin Afrikan vapaustaisteliijoista. Cabralin mukaan ”kukaan ei ole vielä onnistunut vallankumouksessa ilman vallankumouksellista teoriaa”, kuten hän julisti Havannassa järjestetyssä Afrikan, Aasian ja Latinalaisen Amerikan solidaarisuusjärjestön konferenssissa vuonna 1966.¹²⁹ Tästä syystä PAIGC:n perustamisen ja itsenäisyyssodan syttymisen välillä kului seitsemän vuotta, joiden aikana PAIGC keräsi tietoa Guinea-Bissaun maaseudun ja väestön oloista, hankki kannatusta ja koulutti puolueväkeä ja taistelijoita. PAIGC koulutti jäseniään Guinean Conakryssa, jossa toimi myös muita Portugalin siirtomaiden järjestöjä.¹³⁰ Muun muassa Davidson ja Blackey arvioivat, että Cabralin erottaa muista afrikkalaisista vallankumousteoreetikoista, kuten Frantz Fanonista, hänen paneutumisensa Guinea-Bissaun väestön arkitodellisuuteen. Fanon ei juurikaan keskittynyt vallankumouksen yksityiskohtiin tai sen käytännön toteutukseen, mihin Cabral taas kiinnitti hyvin paljon huomiota.¹³¹

Portugalilla oli kaksi strategiaa Mosambikin alueen vakiinnuttamiseksi siirtomaavallan alaisuuteen. Portugalin armeijan tehtävänä oli vielä siirtomaahallinnon ulkopuolella olevien alueiden pakottaminen Portugalin kontrolliin. Suuri osa maasta jaettiin valtion perustamille yhtiöille, joita olivat Companhia do Niassa, Companhia da Zambézia ja Companhia de Moçambique. Yhtiöt hallinnoivat sille annettua aluetta, sen luonnonvaroja ja väestöä. Yhtiöt keräsivät alueellaan veroa ja varmistivat työvoiman riittävyyden. Funada-Classenin mukaan Portugalin siirtomaahallinto perustui Mosambikissa pitkälti juuri työvoiman kontrolliin. Paikallinen väestö pakotettiin pakkotyöhön rautateille, puuvillaplantaaseille ja Etelä-Afrikan kaivoksiin.¹³² Pakkotyön seurauksena suuria määriä työikäistä väestöä pakeni Mosambikin keski- ja pohjoisosista Rhodesiaan ja Tanganjikaan, jossa työolot olivat paremmat. Siirtolaistyöläisten yhteisön muodostuminen naapurimaissa, jotka olivat Portugalin salaisen poliisin PIDE:n ulottumattomissa, ja joiden poliittinen kulttuuri oli Portugalin siirtomaita vapaampi, mahdollisti myös mosambikilaisten nationalististen liikkeiden synnyn. Ulkomailla

---

¹²⁹ Cabral 1980, 123.

¹³⁰ Davidson 1971, 34–35, 38–42; Blackey 1974, 195.

¹³¹ Blackey 1974, 196.

¹³² Funada-Classen 2013, 60, 65, 68.

mosambikilaisten oli myös mahdollista kouluttautua peruskoulua pidemmälle, kun samaan aikaan kotimaassa koulutie päättyi peruskoulutasolle.¹³³

Angolan itsenäisyystaistelun syttyminen maaliskuussa 1961 ei heti levittänyt siirtomaasotia Intian valtameren rannikolle. Pieniä mosambikilaisia kansallisia vapautusliikkeitä oli perustettu jo vuonna 1950-luvun lopulla, mutta ilman laajaa kannatusta niillä ei ollut juurikaan vaikutusta. Kesäkuussa 1960 tapahtunut Muedan verilöyly, jossa Portugalin armeija tappoi useita aktivisteja Manu-nimisen järjestön mielenosoituksessa, antoi sysäyksen mosambikilaisten vapautusliikkeiden kasvulle.¹³⁴ Kaksi vuotta myöhemmin kesäkuussa 1962, Tanganjikan Dar Es Salaamissa perustettiin Mosambikin vapautusrintama Frelimo, joka myöhemmin yhdisti mosambikilaiset nationalistit siirtomaavaltaa vastaan. Tanganjika oli oikeastaan ainoa mahdollinen tukikohta Frelimon toiminnalle, sillä Portugali esti poliittisten liikkeiden toiminnan alueillaan, ja Mosambikin muissa naapurimaissa oli edelleen apartheid-hallinto. Frelimon johtoon asettui Yhdysvalloissa pitkään asunut Eduardo Mondlane. Mondlane oli antropologi, joka oli toiminut muun muassa tutkijana YK:n huoltohallintoneuvostossa. Mosambikissa Mondlanea pidettiin ristiriitaisena hahmona, ja hän toimi pääasiassa Yhdysvalloista käsin, jossa hän pyrki hakemaan tukea Frelimon vapaustaistelulle. Hänen yhdysvaltalainen vaimonsa Janet Mondlane tuli myös tunnetuksi Frelimo-aktivistina. Mondlanen asuminen Yhdysvalloissa kuitenkin herätti epäilyksiä siitä, vaikuttivatko Yhdysvallat ja CIA hänen kauttansa Frelimon toimintaan. Frelimolla oli heti järjestön perustamisesta lähtien vaikeuksia löytää yhteistä toimintalinjaa ja politiikkaa suhteessa Portugalin siirtomaahallintoon. Oliko Frelimon tavoitteena syrjäyttää siirtomaavalta aseellisesti vai pidättäytyä väkivallattomassa vastarinnassa? Mihin muihin vapautusliikkeisiin se halusi liittoutua? Malyn Newittin tulkinnan mukaan Mondlane onnistui tekemään järjestön kannalta olennaisia päätöksiä, jotka mahdollistivat Frelimon vahvistumisen ja kannatuksen laajenemisen, ja estämään monille vapautusliikkeille ominaisen sisäisen hajaannuksen.¹³⁵

Frelimo aloitti aseellisen kamppailun 25.9.1964 hyökkäämällä Portugalin armeijan tukikohtaan Chaissa Pohjois-Mosambikissa. Frelimon operaatiota edelsi yksittäisten väkivallantekojen kasvu, jonka vuoksi Portugali julisti hätätilan. Frelimo pelkäsi Angolan

---

¹³³ Newitt 1995, 521.

¹³⁴ Mt.; Funada-Classen 2013, 176,221.

¹³⁵ Newitt 1995, 522–523; Funada-Classen 2013, 236–237.

kaltaisen spontaanin kapinan syttymistä, joten se käynnisti oman operaationsa. PIDE vastasi pidättämällä Frelimo-aktivisteja ympäri Mosambikia, esimerkiksi joulukuussa 1964 se pidatti 1500 frelimolaista lähellä pääkaupunki Lourenço Marquesia. Ennen Frelimon aseellisen vapautustaistelun alkua Mosambikin afrikkalaisessa väestö ei tuntenut kansallista yhtenäisyyttä, ts. mosambikilaisuutta, vaan väestö oli pikemmin jakautunut kielellisesti, kulttuurisesti ja taloudellisesti heimorajojen mukaisesti. Sodan alkuvaiheessa Frelimon pyrki portugalilaisiin kohdistuneilla sissi-iskuillaan herättelemään paikallisessa väestössä yhtenäistä rintamaa portugalilaisia kolonialisteja vastaan.¹³⁶ Frelimon hyökkäys eteni vuoden 1965 aikana tehokkaasti maan pohjoisosissa, etelä- ja keskiosissa menestys oli vaisumpaa ja Portugalin armeija piti alueita otteessaan.¹³⁷ Haaveet nopeasta itsenäistymisestä olivat kuitenkin perättömiä. Esteinä itsenäistymiselle oli useita paikallisia ja kansainvälisiä syitä. Frelimolta puuttui riittävä määrä sekä sotamateriaalia että taistelijoita vapauttamaan pinta-alaltaan valtava Mosambikin alue. Lisäksi sillä ei ollut aiemmin mainittua tukea alueen väestöltä. Salazarin hallinto ei ollut halukas neuvottelemaan siirtomaidensa itsenäistymisestä. Kansainvälisellä tasolla Mosambik jäi altavastaajaksi, vaikka sillä olikin kolmannen maailman tuki takanaan. Portugali sai tukea sekä Mosambikin naapurimaiden apartheid-hallinnoilta, että Yhdysvalloilta, joka priorisoi Nato-suhteitaan ja antikommunistista kamppailua dekolonisaation edistämisen sijasta.¹³⁸

Yhdistyneissä kansakunnissa ei käsitelty Mosambikin itsenäisyysotaa omana kysymyksenään kuten kolme vuotta aiemmin alkanutta Angolan sota, vaan yleiskokouksen ja turvallisuusneuvoston päätöslauselmat koskivat Portugalin siirtomaiden itsenäistymistä kokonaisuudessaan. YK:n siirtomaakomitea tutki jatkuvasti Portugalin siirtomaita ja muotoili päätöslauselmaehdotuksia.

3.2 Yhdistyneet kansakunnat, hajonneet siirtomaat

Vuosina 1961-1966 YK:n yleiskokous hyväksyi 18 päätöslauselmaa, jotka koskivat tavalla tai toisella Portugalin siirtomaita. Päätöslauselmat käsitelivät Portugalin hallinnoimia alueita, Angolan tilannetta, julistusta itsenäisyyden myöntämiseksi siirtomaille, informaation jakamista näiltä alueilta ja Portugalin siirtomaiden harjoitteluohjelmaa. Päätöslauselmien sisältö pysyi pääasiassa samana vuodesta toiseen.

---

¹³⁶ Funada-Classen 2013, 244.

¹³⁷ Newitt 1995, 523–524.

¹³⁸ Funada-Classen 2013, 244.

Maaliskuun 10. päivänä turvallisuusneuvosto päätti ottaa Angolan kysymyksen käsittelyyn Portugalin vastustelusta huolimatta. Portugali piti kriisiä sisäisenä asianaan ja vetosi peruskirjan artiklan 7(2) puuttumattomuusperiaatteeseen.¹³⁹ Turvallisuusneuvosto äänesti 15.3. päätöslauselmaehdotuksesta, joka kuitenkin hylättiin selvin luvuin. Tämän vuoksi 20.3. 40 afroaasialaisen valtion ryhmä Angolan kysymystä käsiteltäväksi edelleen käynnissä olleessa yleiskokouksen täysistunnossa. Siellä sama päätöslauselmaa ehdotettiin uudelleen, ja se hyväksyttiin äänin 73–2–9. Päätöslauselmassa 1603 (XV) vaadittiin Portugalia tekemään Angolassa reformeja ja uudistuksia itsehallinnon antamiseksi alueelle ja päätettiin perustaa Angolan kysymystä käsittelevä alakomitea. Suomi äänesti päätöslauselman puolesta, mutta pidättyi, kun kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden sisältäneestä lauseesta äänestettiin erikseen. Suomen mukaan yleiskokouksen päätöslauselmassa tällaista lausetta ei voinut olla, sillä rauhan ja turvallisuuden kysymykset kuuluivat ensisijaisesti turvallisuusneuvoston toimivaltuuksiin. Suomi piti tiukasti kiinni peruskirjalinjastaan.¹⁴⁰ Suomi ei kuitenkaan äänestänyt lausetta vastaan, sillä se olisi joutunut äänestyksessä kyseenalaiseen seuraan Espanjan ja Etelä-Afrikan kanssa. Kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden vaarantumisen toteaa myös turvallisuusneuvosto päätöslauselmassa 163 (1961) 9.6.1961. Turvallisuusneuvostossa Iso-Britannia ja Ranska pidättäytyivät äänestämästä.¹⁴¹

Alakomitea aloitti toimintansa 26.5.1961 ja vaikka Suomen hyväksyi päätöslauselman tietyin varauksin, valittiin Suomen YK-suurlähettiläs Ralph Enckell viisijäsenisen alakomitean varapuheenjohtajaksi. Alakomitea oli Enckellin mukaan tutkimuksellinen, eikä sen tehtävänä ollut esittää suosituksia.¹⁴² Alakomitea lähestyi Portugalin hallitusta kirjeitse ja ehdotti yhteistyötä.¹⁴³ Portugali ei kuitenkaan tunnustanut alakomitean valtuuksia tutkia Angolan tilannetta, ja piti yleiskokouksen ja turvallisuusneuvoston päätöslauselmia laittomina. Portugali kuitenkin kutsui alakomitean puheenjohtajan Carlos Salamancan Lissaboniin varmistukseksi, että alakomitea ei tutkimuksissaan ”käytä materiaalia ja dataa, joka ei ole täydellisen tarkkaa ja täsmällistä”.¹⁴⁴

---

¹³⁹ Portugalin edustajalta turvallisuusneuvoston puheenjohtajalle 7.3.1961. S/4760.

¹⁴⁰ Törnudd 1967, 81, 117.

¹⁴¹ S/RES/163 (1961), S/4835.

¹⁴² Enckell Hallamalle 2.6.1961. Portugalin alueet, 113 U 2, UM.

¹⁴³ Salamanca Portugalin edustajalle YK:ssa 5.6.1961. Portugalin alueet, 113 U 2, UM.

¹⁴⁴ A/4993. Muut komitean jäsenet olivat Bolivia, Dahomey (nyk. Benin), Malaija (nyk. Malesia) ja Sudan.

Materiaalia tosiaan oli vähän käytettävissä, sillä Angolassa ei ollut vapaata lehdistöä ja poliittiset järjestöt oli kielletty, mikä pakotti nationalistiset liikkeet joko maan alle tai ulkomaille. Esimerkiksi vapautusliike MPLA:n keskustoimisto sijaitsi Guinean Conakryssa, 3 600 kilometriä Angolan pääkaupungista Luandasta, UPA toimi Kongosta käsin ja UNITA Sambiasta.¹⁴⁵ Marraskuussa 1960 neljä Angolan itsenäisyyttä ajanutta järjestöä tapasivat Kongon Leopoldvillessä. UPA:n, MPLA:n, Aliazon ja AREC:in edustajat solmivat tapaamisessa sopimuksen yhteisen antikolonialistisen rintaman luomiseksi. Tuo rintama kuitenkin hajosi lähes välittömästi, sillä samaan aikaan YK:n päämajassa vierailulla ollut UPA:n johtaja Holden Roberto ja MPLA:n keskustoimisto Conakryssa eivät olleet tietoisia sopimuksesta.¹⁴⁶ Itsenäisyysota syttyi, vaikka itsenäisyyttä ajaneet liikkeet eivät toimineetkaan yhteistyössä.

Angolan tilannetta käsiteltiin lähes vuosittain YK:n yleiskokouksessa ja turvallisuusneuvostossa. Merkillepantavaa on, että mahdollisesta sotilaallisesta väliintulosta tai rauhanturvaoperaatioista ei juuri keskusteltu Angolan tai minkään muunkaan Portugalin siirtomaan kysymyksissä. Ennen Angolan itsenäisyysotaa naapurimaa Kongossa oli alkanut pääsihteeri Dag Hammarskjöldin alullepanema rauhanturvaoperaatio UNEC (1960-64). Hammarskjöld sai Kongon kriisin hoidosta kritiikkiä sekä Kongolta että Neuvostoliitolta, joka syytti pääsihteeriä länsivaltojen ja Belgian etujen suojelemisesta Kongossa. UNEC herätti myös kriittistä keskustelua YK:n mandaatista, joskaan turvallisuusneuvoston ja yleiskokouksen päätöslauselmat eivät onnistuneet tuottamaan YK:lle selkeitä periaatteita ja ohjeistuksia interventioille. Hammarskjöld itse oli vuonna 1958 hahmotellut Suezin rauhanturvaoperaatio UNEFista saatujen kokemusten ja havaintojen pohjalta jotain rauhanturvatehtäviin liittyviä peruseriaatteita. Rauhanturvaoperaation kohdemaan oli pyydettävä YK:lta apua rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseksi ja näiden osapuolten oli yhdessä suunniteltava operaatiota. Lisäksi lähetettävissä rauhanturvajoukoissa ei saanut olla joukkoja turvallisuusneuvoston pysyvistä jäsenmaista tai maista, joilla oli kohdevaltion alueella maantieteellisiä, tai muita erityisintressejä. Näitä periaatteita ei kuitenkaan vahvistettu yleiskokouksessa, mutta niitä on sovellettu myöhemmissä rauhanturvatehtävissä.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ Newitt 1981, 226; Marcum 1969, 43.

¹⁴⁶ Marcum 1969, 5,95,129–130.

¹⁴⁷ Summary study of the experience derived from the establishment and operation of the Force: report of the Secretary-General, A/3943.

Kongon UNEC-operaation jälkeen YK:lla ei ollut rauhanturvatehtäviä Afrikassa lähes 30 vuoteen. Norrie Macqueenin mukaan syitä YK-joukkojen poissaoloon oli useita. UNEC-operaation epäonnistuminen oli mahdollisesti merkittävin syy, miksi YK-joukkoja ei lähetetty esimerkiksi Portugalin siirtomaissa käytyihin itsenäisyysotiin. Toiseksi, Afrikka ei ollut 1970-luvun puoleen väliin saakka suurvaltainressien tai ideologisen kamppailun pelikenttänä. Kylmän sodan polttopiste oli sillä välin Aasiassa ja läntisellä pallonpuoliskolla. Kolmanneksi, useissa Afrikan konflikteissa Hammarskjöldin periaatteiden mukaista kohdevaltion suostumusta oli vaikea saada, sillä monista konfliktimaissa ei ollut sellaista hallitusta, joka olisi voinut pyytää apua YK:lta.¹⁴⁸ Portugalin hallituksella ei varsinkaan ollut tällaisia intressejä, ja sen siirtomaissa toimineilla vapautusliikkeillä ei ollut virallista kansainvälistä asemaa. Lisäksi on todennäköistä, että ehdotus YK:n interventiota ei olisi mennyt läpi turvallisuusneuvostossa. Yhdysvallat tuskin olisi sallinut YK-joukkojen lähettämistä liittolaisensa maaperälle. YK:n kollektiivisen turvallisuuden järjestelmän näin ollen petti, eikä järjestö kyennyt estämään Portugalin siirtomaasotien pitkittymistä ja leviämistä Angolasta Guinea-Bissahun ja Mosambikiin. Yleiskokouksen tehtäväksi jäi moraalisen paheksunnan vuosittainen esittäminen Portugalin toiminnalle sen sijaan, että se olisi aktiivisesti edesauttanut siirtomaiden itsenäistymistä. Vapautusliikkeet etsivät tukea OAU:n ja kahdenkeskisten suhteiden kautta.

Angolan alakomitea jatkoi työtään vielä ensimmäisen marraskuussa 1961 turvallisuusneuvostolle jätetyn raportin jälkeen. Alakomitean toinen 14.11.1962 päivätty raportti A/5286 esiteltiin turvallisuusneuvoston lisäksi yleiskokoukselle. Portugalin hallitus ei päästänyt delegaatiota vierailemaan Angolassa, ja jatkoi negatiivista suhtautumistaan alakomitean työhön syyttäen sitä jälleen puuttumattomuusperiaatteen rikkomisesta. Kesäkuun 21. päivä 1962 kirjeessään alakomitealle Portugalin ulkoministeri kuvaili ”täydellisen rauhan, järjestyksen ja normaaliuden” vallitsevan Angolassa. Tosi asiassa FLNA suoritti samaan aikaan sissioperaatioita Pohjois-Angolassa. Alakomitea vieraili 18.–25.8.1962 Kongo-Leopoldvillessä, jossa se tapasi useita eri angolalaisten ryhmien edustajia, Angolasta tulleita pakolaisia ja pakolaisia avustaneita organisaatioita. Alakomitea yritti jälleen lähestyä Portugalin vastahakoista hallitusta tiedonhankintatarkoituksessa. Portugalin ulkoministeri väitti välittäneensä pyydettyt tiedot alakomitealle jo tämän ensimmäistä raporttia varten, tosin alakomitea

---

¹⁴⁸ Macqueen 2002.

painotti informaation olevan lähinnä yleisluontoista ja siten riittämätöntä alakomitealle annetun tehtävän suorittamiseksi. Vastavuoroisesti ulkoministeri syytti alakomiteaa puolueellisuudesta. Alakomitean raportin johtopäätös oli Portugalin kannalta tyrmäävä. Sen mukaan loppua vihamielisyyksille ei ollut näköpiirissä raportin julkaisuaikaan marraskuussa 1962. Alakomitea oli vakuuttunut siitä, että Portugalin strategia tukahduttaa kapina ja palauttaa järjestys sotilaallisesti ei onnistuisi. Sota pitkittyisi, jos angolalaisten poliittisia toiveita ei otettaisi huomioon. Kansainvälisellä mielipiteellä oli myös suuri merkitys. Portugalin toimet Angolassa tuomittiin laajasti.¹⁴⁹

Alakomitean toisen raportin käsittelyn yhteydessä Yhdysvallat ehdotti, että Angolaan ja Mosambikiin lähetettäisiin YK:n nimeämät tarkkailijat raportoimaan maiden tapahtumista. Portugali suhtautui yllättäen myönteisesti ehdotukseen. Afroaasialainen ryhmä kuitenkin vaati, että Portugalin olisi tunnustettava merentakaiset provinssinsa siirtomaiksi ja niissä elävien kansojen itsemääräämisoikeus, jotta tarkkailijoita voitaisiin lähettää. Yhdysvallat lopulta veti ehdotuksensa takaisin.¹⁵⁰

Angolan kysymyksessä Suomi pyrki toimimaan sovittelu- ja neuvottelulinjalla, kuten Klaus Törnudd asian ilmaisee. Törnuddin käsityksen mukaan Suomi oli Angolan alakomitean jäsenenä rakentavassa roolissa, mutta yleiskokouksessa Suomi taantui tarkkailijaksi ja aloite siirtyi afroaasialaisen ryhmän käsiin. Suomi yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa pyrki tasoittelemaan yleiskokouksen kärjekkäimpiä mielipiteenilmauksia. Toisaalta Törnudd arvioi, että siirtomaakysymyksissä Suomi hyväksyi aiempaa jyrkempiä kantoja afroaasialaisen ryhmän vanavedessä.¹⁵¹

Suomen Lissabonin suurlähettiläs Helge von Knorring tapasi Portugalin ulkoministeri Nogueiran pian Angolan sodan syttymisen jälkeen ja raportoi Angolan tilanteesta ulkoministeriöön 1.7.1961. Nogueira arvosteli von Knorringille YK:n Angolan alakomiteaa, mutta toivoi Suomen edustaja Ralph Enckellin toimivan komiteassa tasapainottavana tekijänä. Von Knorringin mukaan Portugalin oppositiossa uskottiin, että hallituksen kaatuminen ei olisi vaikuttanut siirtomaiden asemaan, joten sotatoimet eivät herättäneet oppositiossa vastalauseita. Tämä kuvastaa sitä, miten elimellisenä osana Portugalia siirtomaita pidettiin Lissabonissa, ja niitä todella ajateltiin maan

---

¹⁴⁹ A/5286.

¹⁵⁰ Office of Public Information 1970, 25.

¹⁵¹ Törnudd 1967, 117.

merentakaisina provinsseina. Lähettilään pessimistinen arvio kapinasta oli, että ”vaihtoehtona nykyiselle järjestelmälle ei varmastikaan olisi mikään länsimainen demokratia, vaan lähinnä sen vastakohta”.¹⁵²

17. istuntokaudella toiminut Portugalin siirtomaita tutkinut erikoiskomitea antoi raporttinsa yleiskokoukselle 25.8.1962. Raportin pohjalta yleiskokous hyväksyi päätöslauselman 1807 (XVII). Päätöslauselmassa Portugalia suositeltiin myöntämään siirtomaakansoille itsemääräämisoikeus ja itsenäisyys, lopettamaan sortavat toimet ja vetämään sotilasjoukkonsa siirtomaista sekä sallimaan poliittinen toiminta siirtomaissa. Jäsenmaita kehoitettiin estämään aseiden ja sotatarvikkeiden ja muun vastaavan avun antaminen Portugalille. Päätöslauselma hyväksyttiin äänin 82–7–13. Pohjoismaat jakaantuivat äänestyksessä, Suomi ja Ruotsi äänestivät puolesta, Norja, Tanska ja Islanti pidättyivät. Vastaan äänestivät Yhdysvallat, Iso-Britannia, Belgia, Ranska, Portugali, Etelä-Afrikka ja Espanja. Sosialistinen blokki ja Afrikan maat äänestivät myös päätöslauselman puolesta.¹⁵³

Portugali ei suostunut yhteistyöhön erikoiskomitean kanssa, kuten se ei tehnyt yhteistyötä Angolan alakomiteankaan kanssa. Erikoiskomitea totesi raportissaan, että siirtomaiden olosuhteet, poliittinen tyytymättömyys ja Portugalin aseellinen voimankäyttö mielenilmausten tukahduttamiseksi aiheuttivat vakavaa huolta kansainvälisessä yhteisössä. Erikoiskomitea vetosi Portugaliin, jotta se hyväksyisi dekolonisaation väistämättömyyden: ”[Committee] therefore considers that a change of attitude on part of Portugal, based on a realistic appreciation of the historical forces at work is necessary. There can be no peaceful or permanent solution otherwise”.¹⁵⁴ Erikoiskomitean työ siirrettiin osaksi siirtomaakomiteaa, joka jatkoi Portugalin kysymyksen tutkimista.

Suomen yleinen suhtautuminen siirtomaiden itsenäistymiseen oli myönteinen. YK-valtuuskunnalle annetuissa ohjeiden mukaan ”[valtuuskunnan] tulee kannattaa toimenpiteitä, joilla julistuksen toteuttamiseen pyritään tehokkaalla ja suunnitelmallisella tavalla. Sen on kannatettava hallintovaltioille osoitettavia vetoomuksia myötävaikuttaa itsehallintoa vailla olevien alueiden itsenäistymiseen”.¹⁵⁵ Vuoteen 1963 saakka Suomi

---

¹⁵² Von Knorring ulkoministeriölle 1.7.1961. Angolan kysymys 1963-1971, kansio 291, 7D2, UM.

¹⁵³ A/5160; A/RES/1807 (XVII).

¹⁵⁴ A/5160.

¹⁵⁵ Ohjeet Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokoukseen sen 18. istuntokaudeksi määrätylle valtuuskunnalle. YK:n 18. yleiskokous, Suomen valtuuskunta, 113 B 1, UM.

äänesti kaikkien Portugalin siirtomaita koskevien päätöslauselmien puolesta, yhtä päätöslauselmaa lukuun ottamatta. Vuonna 1962 yleiskokouksen 17. istuntokaudella Suomi pidättyi äänestettäessä Angolan tilannetta koskevasta päätöslauselmasta 1819(XVII), vaikka päätöslauselma viittasi Angolan alakomitean toiseen raporttiin, jota Suomikin oli ollut valmistelemassa. Syy pidättymiseen on päätöslauselman ponsiosan kappaleessa 7, jossa jäsenmaita pyydetään kieltämään Portugalilta kaikki tuki ja apu, jota voidaan käyttää Angolan kansan sortamiseen, lopettamaan aseiden myynti Portugalille. Samoin yleiskokous kehotti turvallisuusneuvostoa ryhtymään kaikkiin mahdollisiin toimenpiteisiin, myös pakotteisiin, jotta Portugali saataisiin noudattamaan YK:n päätöksiä. Tällaisia kehotuksia ei ollut aiempien istuntokausien päätöslauselmissa, jotka Suomi oli hyväksynyt. Suomen peruskirjalinjaan kuului jättää pakotepäätökset turvallisuusneuvoston päätettäväksi, minkä takia se pidättyi äänestyksestä. Päätöslauselman osista ei järjestetty erillisiä äänestyksiä, kuten aiempien Angola-päätöslauselmien kohdalla oli tehty, joten Suomi päätti pidättyä äänestämisestä.¹⁵⁶ Suomi ei siis pidättyessään osoittanut tukea Portugalille, vaan ilmaisi erimielisyytensä päätöslauselman tietyistä kohdista. Ei-ääni sen sijaan olisi tulkittu helposti tuen osoitukseksi siirtomaahallinnon puolesta.

Heinäkuun 30. päivä 1963 turvallisuusneuvosto kehottikin aseviennin lopettamista Portugaliin. Päätöslauselma hyväksyttiin äänin 8–0–3, Iso-Britannia, Ranska ja Yhdysvallat pidättyivät.¹⁵⁷ Turvallisuusneuvoston pyynnöstä pääsihteeri U Thant pyysi jäsenmailta tietoja niiden asetarvikeviennistä Portugaliin. Suomi vastasi lyhyesti, että se ei ollut hyväksynyt asevientilupia Portugaliin, eikä aikonut tehdä niin vastaisuudessaan.¹⁵⁸ Turvallisuusneuvosto toisti kehotuksen kaksi vuotta myöhemmin päätöslauselmassa 218(1965) ja lisäsi vientikieltolistalle aseiden valmistukseen käytettävät materiaalit ja tarvikkeet sekä ammukset. Tällä kertaa äänestyksestä pidättyivät edellä mainittujen lisäksi Alankomaat.¹⁵⁹ Valtioneuvoston päätös 17.2.1966 sinetöi asevientikiellon. Sen mukaan aseita, sotatarvikkeita ja niiden valmistamiseen ja huoltoon tarvittavia materiaaleja ei saanut viedä Portugaliin ”niin kauan kuin nykyinen tilanne Portugalin hallussa olevilla alueilla jatkuu”.¹⁶⁰

---

¹⁵⁶ A/RES/1819(XVII); Törnudd 1967, 116.

¹⁵⁷ S/RES/180(1963).

¹⁵⁸ S/5448.

¹⁵⁹ S/RES/218(1965).

¹⁶⁰ Koskenniemi 1994, 285.

Huomattavaa turvallisuusneuvoston Portugalia koskevissa asevientipäätöslauselmissa oli se, että niiden muotoilu jäi suositustasolle. Asevientikiellot eivät olleet sitovia, sillä Yhdysvallat olisi todennäköisesti estänyt ne. Kehotukset asevientikielloista se sen sijaan antoi mennä läpi pidättymällä äänestyksestä. Samaan aikaan turvallisuusneuvosto päätti Etelä-Rhodesiaa koskevista asevientikielloista, ensin vuonna 1965 päätöslauselmassa 217 suositettiin aseviennin lopettamista Etelä-Rhodesiaan ja seuraavana vuonna hyväksyttiin jäsenmaita sitova päätöslauselma 232, joka samalla laajensi vientikieltoa koskemaan aseiden ja sotatarvikkeiden lisäksi sotilaslentokoneet, ajoneuvot ja aseiden ja sotatarvikkeiden valmistamiseen ja huoltoon tarvittavat materiaalit. Pakotteiden asettaminen oli seurausta valkoisen vähemmistöhallituksen yksipuoliselle itsenäisyysjulistukselle, joka irrotti Etelä-Rhodesian Iso-Britannian alaisuudesta. Iso-Britannian politiikka Etelä-Rhodesian kysymyksessä oli myöntää itsenäisyys vain, jos maahan saataisiin afrikkalainen hallitus. Ian Smithin johtamaa hallitusta ei tunnustettu kansainvälisesti, eikä sitä tehnyt myöskään nöyryytetty Iso-Britannian työväenhallitus.¹⁶¹

Yleiskokouksessa hyväksyttiin samana vuonna päätöslauselma, joka meni pakotteissa turvallisuusneuvostoa pidemmälle. Päätöslauselmassa kehoitus oli kiristynyt vaatimukseksi jäsenmaille katkaisemaan diplomaattiset suhteet Portugalin kanssa, sulkemaan satamat ja lentokentät portugalilaisilta aluksilta, kieltämään alusten saapuminen portugalilaisiin satamiin ja boikotoimaan kaikkea kauppaa Portugalin kanssa. Lisäksi päätöslauselmassa kehoitettiin Nato-maita lopettamaan Portugalin sotien tukeminen. Päätöslauselmaa ehdottivat Syyria ja Sierra Leone, ja sitä sponsoroi 33 valtion ryhmä, joka koostui pääasiassa Afrikan ja Aasian valtioista. Ristiriitainen päätöslauselma hyväksyttiin äänin 66–26–15, sen hyväksyi huomattavasti pienempi joukko jäsenmaita kuin aikaisemmat päätöslauselmat.¹⁶² Suomi pidättyi aiemman linjansa mukaisesti, sillä esitetyt pakotteet menivät huomattavasti pidemmälle kuin turvallisuusneuvoston ehdottamat asevientikiellot.

Vaikka yleiskokouksen päätöslauselmilla ei olekaan sitovaa luonnetta, ja päätöslauselman puolesta äänestämisen ei velvoitakaan mihinkään, Suomi pidättyi äänestämästä kyseenalaisista päätöslauselmista. Suomen politiikalle oli tärkeää, että yleiskokouksen peruskirjassa määritellyistä toimivaltuuksista pidettiin kiinni, sillä valtuuksien ylittäminen rapautti koko järjestelmän uskottavuutta. Kansainvälisen

---

¹⁶¹ Hargreaves 1988, 220–221.

¹⁶² A/RES/2107(XX), A/6209.

järjestelmän vahvistaminen, joka Suomen YK-politiikan päätavoitteita, vaati järjestelmän sisäisten normien noudattamista.

3.3 Suomen kasvava ulkopoliittika

Ulkopolitiikan realistisen koulukunnan edustaja ja Kekkonen tohtorikoplaan kuulunut Keijo Korhonen kuvaili poleemisessa kirjassaan *Mitalin toinen puoli* (1989) rauhanliikettä, kehitysapua ja muita vastaavia ulkopoliitiikan alueita, jotka eivät suoraan kosketa valtion kansallisia intressejä, sanalla sijaistoiminta. Korhosen mukaan ”kun ulkopoliittika totutussa perinnäisessä merkityksessä on menettänyt osia tehtävästään, sille haetaan sijaistoimintaa”.¹⁶³ Vaikka Korhonen selkeästi pitääkin kehityspoliittikkaa ja suhteita kolmanteen maailmaan toissijaisena b-luokan ulkopoliittikkana, on totta, että suurvaltapoliittikkaan ja Suomen lähialueisiin liittyvät kysymykset jyräsivät siirtomaakysymysten yli ulkoministeriössä.

Kolmannen maailman kysymykset alkoivat kuitenkin 1960-luvulla saada lisää huomiota myös Suomessa. Vuodet 1960-1962 osoittautuivat käännteentekeviksi: vuonna 1960 liittoutumattomat maat tulivat YK:n yleiskokouksessa enemmistöön, vuonna 1961 noottikriisi sementoi YYA-sopimuksen Suomen idänsuhteiden peruskirjaksi ja FIN-EFTA -sopimus astui voimaan ja vuonna 1962 Kuuban ohjuskriisin laukeamisesta käynnistyi kylmän sodan liennytysvaihe. Kansainvälisen ympäristön muutos avasi Suomellekin mahdollisuuden aktivoitua ulkopoliitiikan ”sijaistoiminnoissa” ja sovitella yllään lääkärintakkia. Ulkopoliitiikan aktivoitumisen julkilausumattomana tavoitteena oli todistella Suomen olevan puolueeton pohjoismaa. Poliitiikan tutkija ja RKP:n entinen puheenjohtaja Jan-Magnus Jansson kuvaili vuonna 1975 Ulkopoliittika-lehdessä sodanjälkeistä ulkopoliittikkaa kasvavaksi ulkopoliittikaksi. Ulkopoliitiikan toimintakenttä laajeni maantieteellisesti yhä kauemmas Suomen lähialueilta ja samanaikaisesti sen yhteiskunnallinen merkitys kasvoi kotimaassa.¹⁶⁴

YK:ssa Suomen osallistuminen Angola-alakomiteaan ja siirtomaakomiteaan osoittivat Suomen aktivoitumisen siirtomaakysymyksissä. Ulkoministeriön kehitysaputoimisto perustettiin vuonna 1965 koordinoimaan Suomen orastavaa kehitysapua. Unto Vesan mukaan ”1960-luku Suomessa merkitsi todellista taitekohtaa, jossa kolmannen maailman

---

¹⁶³ Korhonen 1989, 216.

¹⁶⁴ Jansson 1975, 7.

ongelmat väkisinkin tunkeutuivat suomalaisten tietoisuuteen”.¹⁶⁵ Ylipäänsä Suomi aktivoitui YK:ssa. Vilho Harle on vertaillut Suomen käyttäytymisen muutosta yleiskokouksessa vuosina 1956-1963 ja 1963-1967. Suomen pitämien puheenvuorojen määrä kasvoi keskimäärin 12,9 puheenvuorosta vuodessa 29,8 puheenvuoroon, ja Suomen tekemien ehdotusten määrä kolminkertaistui 2,0 vuosittaisesta ehdotuksesta 6,3:een.¹⁶⁶

Vuosina 1960-1966 Suomi ei pitänyt yleiskokouksessa puheenvuoroja liittyen Portugalin siirtomaiden tilanteeseen. Sen sijaan muihin eteläisen Afrikan kysymyksiin, kuten apartheidiin ja Lounais-Afrikan tilanteeseen Suomi teki useita kannanottoja, joista voidaan vetää johtopäätöksiä Suomen laajemmasta siirtomaakysymyksiä koskevasta politiikasta. Siirtomaakysymykset eivät selvästikään olleet kovin korkealla Suomen ulkopoliittisella agendalla.

Suomen suhtautuminen apartheid-kysymyksiin YK:ssa muuttui vuonna 1961, kun Suomi ensimmäistä kertaa äänesti apartheidin tuomitsevan päätöslauselman hyväksymisen puolesta. Tätä ennen Suomi oli pitänyt apartheidia Etelä-Afrikan sisäisenä asiana ja puuttumattomuusperiaatteen alle kuuluvana. Tämä tuli esille suurlähettiläs Enckellin puheesta yleiskokouksen erityispoliittisessa komiteassa 5.4.1961. Enckell korosti, että Suomi oli ”valmis tekemään kaiken voitavansa peruskirjan puitteissa helpottaakseen [Etelä-Afrikan] hallituksen mahdollisuuksia luopua rotusyrjintäpolitiikastaan”, mutta ”emme pidä mahdollisena, emme edes toivottavana, että täällä suositeltaisiin ryhtymistä toimenpiteisiin, jotka – miten ne sitten määritelläänkin – olisivat itse asiassa pakotteita”.¹⁶⁷ Enckellin puhe paljastaa Suomen YK-politiikasta paljon. Peruskirjalinja pitää myös eettisissä kysymyksissä, eikä yleiskokouksen toimivaltuuksia ylitetä. Suomi yritti myös kaikissa tilanteissa hakea ratkaisua neuvotteluteitse. Pehmeää neuvottelulinjaa noudattanut Suomi toivoi, että Etelä-Afrikka vapaaehtoisesti lakkauttaisi apartheidin ilman, että sitä pitäisi ulkopuolelta pakottaa mihinkään. Suomi kuitenkin pidättyi äänestämästä päätöslauselman kohdassa, jossa roturistiriidat tulkittiin uhkaksi kansainväliselle rauhalle ja turvallisuudelle.¹⁶⁸

---

¹⁶⁵ Vesa 1976, 166.

¹⁶⁶ Harle 1976, 110.

¹⁶⁷ UM 1962, 206–207.

¹⁶⁸ Soiri & Peltola 1999, 71.

Suomi palasi kuitenkin nopeasti pidättymislinjalle apartheid-kysymyksessä. Seuraavana vuonna 1962 suurlähettiläs Enckell puhui jälleen apartheidista yleiskokouksen täysistunnossa. Enckell aloitti toteamalla, että ”apartheid-politiikka on täydessä ristiriidassa mielipiteidemme, perinteidemme, katsomustemme ja lakiemme kanssa”, mutta jatkoi, että käsittelyssä ollut päätöslauselma oli peruskirjan vastainen ja sen tarkoituksenmukaisuus epäilyksen alla. Enckell korosti jälleen yhteistoiminnan tärkeyttä konfliktien ratkaisemisessa ja toisti, että Suomi ei suosi eristämistä tai jäsenvaltion erottamista YK:sta.¹⁶⁹ Tämä kaava toistui aina vuoteen 1966, jolloin Suomi äänesti seuraavan kerran apartheidin tuomitsevan päätöslauselman puolesta.

Suomen YK-politiikassa Portugalin siirtomaakysymyksessä on samoja piirteitä kuin apartheid-kysymyksessä. Suomi myötäili YK:n yleiskokouksen enemmistön linjaa, eikä Suomi ollut kysymyksessä aloitteellinen lyhyttä Angola-alakomitean toimikautta lukuun ottamatta. Vuonna 1965 Suomi hyväksyi turvallisuusneuvoston asettama asevientikiellon, mutta muuten Suomi ei kannattanut pakotteita. Yleiskokouksen Portugali-päätöslauselmista Suomi hyväksyi ne, jotka pysyivät yleiskokouksen toimivaltuuksien piirissä, valtuudet ylittävissä päätöslauselmissa Suomi pidättyi äänestyksestä. Suomen huomio siirtomaa-asioissa keskittyi apartheid-kysymykseen ja Lounais-Afrikkaan, jonne Suomella oli historialliset yhteyden lähetystyön kautta.

Suomen passiivisuutta ei selitä pelkästään maantieteellinen etäisyys eteläisestä Afrikasta tai puutteellinen kehitysmaatietoisuus. Soirin ja Peltolan mukaan Suomi nosti kaupan ulkopoliittikan prioriteetiksi alueella, moraaliset kysymykset nostettiin esille vain puheissa ja teot jäivät vähäisiksi. Heidän tulkintansa on, että Etelä-Afrikan kysymys oli ennen kaikkea imagokysymys Suomelle ennemmin kuin moraalinen kysymys. Suomen linja muuttui vasta silloin, kun YK:n jäsenvaltioiden enemmistö alkoi kääntyä Etelä-Afrikan vastaiseen rintamaan ja siitä rintamasta jääminen ulos alkoi näyttää huonolta ulkomaailman silmissä.¹⁷⁰

Suomen ja Etelä-Afrikan kauppa oli vähäistä, mutta ei olematonta. Vuosien 1960-1966 välillä tuonti Etelä-Afrikasta kasvoi 6 miljoonasta 7,8 miljoonaan markkaan ja vienti 17,6 miljoonasta 24,1 miljoonaan markkaan. Kauppa Etelä-Afrikan kanssa vastasi vain 0,1 %

---

¹⁶⁹ Suurlähettiläs Ralph Enckellin Etelä-Afrikan roturistiriitoja koskeva lausunto yleiskokouksen täysistunnossa 6.11.1962, UM 1963, 200–201.

¹⁷⁰ Soiri & Peltola 1999, 65.

Suomen kokonaistuonnista ja 0,5–0,6 % viennistä. Tuonti Portugalista vastaavana aikana kasvoi 5,7 miljoonasta 19,3 miljoonaan ja vienti 2,6 miljoonasta 17,6 miljoonaan markkaan.¹⁷¹ Kauppa molempien kansainvälisen politiikan mustan lampaan kanssa siis kasvoi samaan aikaan kansainvälisen yhteisön yrittäessä eristää niitä. Suomen ja Portugalin välisen kaupan kasvua selittää molempien EFTA-jäsenyys. Portugali liittyi Euroopan vapaakauppa-alueeseen vuonna 1960 ja Suomi liittyi järjestöön erillissopimuksella vuonna 1961. EFTA-jäsenyydellä todennäköisesti oli jonkinasteinen vaikutus Suomen vastahakoisuuteen asettaa Portugalille taloudellisia pakotteita, mutta tätä on vaikea todentaa. Pakotteilla ei kuitenkaan kaupan vaatimattoman koon vuoksi olisi ollut juurikaan vaikutusta Suomen taloudelle.

Vaikka virallinen Suomi ei halunnut eristää Portugalia tai Etelä-Afrikkaa taloudellisista ja imagosyistä, siirtomaiden vapautustaistelu sai solidaarisuuden osoituksia kansalaisyhteiskunnan puolelta. 1960-luku oli Suomessakin opiskelijaradikalismien nousukautta, opiskelijat järjestäytyivät sekä oppilas- ja ylioppilaskuntiin, että lukuisiin yhden asian liikkeisiin, jotka nostivat esille muun muassa kolmannen maailman ongelmia suomalaisten tietoisuuteen. 1960-lukua kuvaillaan tutkimuksessa uusvasemmistolaisuuden nousun kaudeksi, joka huipentui vuonna 1968 Vanhan ylioppilastalon valtaukseseen. Tärkeinä järjestöinä he nostavat esiin muun muassa Faros-seuran, Sadankomitean, Ylioppilaiden YK-yhdistyksen, Tricontin, Yhdistys 9:n ja Marraskuun liikkeen. Lisäksi lukuisten eri marxismin oppisuuntauksien kannattajat, kuten maolaiset, anarkistit ja nuortaistolaiset järjestäytyivät omiin järjestöihinsä.¹⁷² Myös ammattiyhdistysliike oli kehitysmaaliikkeen eturintamassa. Niilo Wällärin johdolla Merimiesunioni järjesti boikotin, joka esti eteläafrikkalaisten laivojen saapumisen Suomen satamiin vuonna 1965. Kasvava kehitysmaatietoisuus synnytti myös vaatimuksia Suomen hallitukselle, jotta se ryhtyisi rotusortoa vastustaviin toimiin.¹⁷³

Suomen ulkopoliittikka pysyi kuitenkin suhteellisen vakaana 1960-luvun alkupuolella. Asevientikieltojen hyväksyminen oli kuitenkin merkki siitä, että Suomi laajensi ulkopoliittisten keinojensa valikoimaa, eikä perääntynyt konflikteista, kuten se oli tehnyt vielä 1950-luvulla. Yhtäältä asevientikiellot oli helppo hyväksyä, sillä ne olivat

---

¹⁷¹ Luvut Tullihallituksen julkaisemista ulkomaankauppatilastoista vuosilta 1960–1966. Luvut 1963 rahauudistuksen jälkeisinä markkoina.

¹⁷² 1960-luvun radikalismista mm. Tuominen 1990; Siisiäinen 1990; Tuomioja 1993; Soiri & Peltola 1999; Rentola 2005; Monti & Purokuru 2018.

¹⁷³ Soiri & Peltola 1999, 18–54.

turvallisuusneuvoston suosittamia, joten ne eivät vaatineet Suomen YK-politiikan pragmaattisesta peruskirjalinjasta poikkeamista. Toisaalta Suomella olisi ollut myös mahdollisuus jättää huomioimatta turvallisuusneuvoston suositukset, jotka eivät olleet sitovia. Tässä ilmeneekin merkittävin muutos Suomen ulkopolitiikassa, passiivisesta sivustaseuraajasta otettiin ensimmäisiä askeleita kohti aktiivista puolueettomuutta, ja Sihvolan määrittelemää globalistista idealismia.

YK:n roolin kasvamista kuvastaa myös huhtikuussa 1967 ulkoministeriön järjestämä YK-seminaari, jossa poliitikkoja, virkamiehiä, tutkijoita ja toimittajia kokoontui keskustelemaan Suomen YK-politiikasta. Keijo Korhonen toimitti seminaarista ja siellä käydystä keskustelusta kirjan otsikolla Suomi YK:ssa. Seminaarissa keskusteltiin Suomen YK-politiikasta niin yleisellä tasolla kuin tietyissä erityiskysymyksissäkin. Erityiskysymykset heijastelivat ajankohtaisia maailmanpolitiikan ongelmia: aiheina oli muun muassa aseriisunta, rauhanturvaaminen, pakotteet, ihmisoikeudet ja eteläisen Afrikan ongelmat. Seminaarin puheenvuoroissa toistuu usein Suomen puolueettomuuspolitiikka ja puolueettomuuspolitiikan suhde yleiseen maailmanpoliittiseen tilanteeseen. Puhujista monet, kuten Max Jakobson, Paavo Lipponen, Göran von Bonsdorff ja Erkki Hatakka, totesivat puolueettomuuspolitiikan siirtyvän kohti aktiivista puolueettomuutta, jossa Suomi mahdollisesti luopuisi peruskirjan tiukasta tulkinnasta, mikä sallisi asenteellisemmat kannanotot. Toisaalta myös varovaista linjaa ja ”tuomarin” roolia vältteleviä puheenvuoroja esittivät muun muassa Kullervo Killinen, Bengt Broms, Voitto Saario, Pentti Sorvali ja Tauno Kuosa.¹⁷⁴

YK-seminaarin alustuksessa eteläisen Afrikan tilanteesta Max Jakobson totesi YK:n muuttaneen tulkintaansa peruskirjan puuttumattomuusperiaatteesta. Vain Etelä-Afrikka, Rhodesia ja Portugali pitivät apartheidia, kolonialismia ja valkoista vähemmistöhallintoa maidensa sisäisenä asiana. Koska nämä maat muodostivat maantieteellisesti yhtenäisen alueen ja ne olivat valkoisten hallinnassa, YK käsitteli eteläistä Afrikkaa yhtenä kysymyksenä. Lisäksi Jakobson arvioi talouspakotteiden toteuttamisen mahdollisuuksia ja tarkoituksenmukaisuutta. Jakobsonin arvioi mukaili Suomen linjaa: talouspakotteilla tuskin kammetaan vallasta Ian Smithin hallintoa Rhodesiassa, saati lopeteta Etelä-Afrikan apartheidia. Taloudelliset pakotteet ja kauppasaarto vaativat kaikkien valtioiden osallistumista ja tiukkaa valvontaa. Jo vuonna 1967 tiedettiin Nato-maiden myyvän aseita

---

¹⁷⁴ Korhonen 1967, 9–36.

Portugaliin ja Etelä-Afrikkaan, ja Iso-Britannian pitävän mahdottomana kaupan lopettamista Etelä-Afrikan kanssa, joten pakotteiden tarkoituksenmukaisuus ja onnistuminen oli vähintäänkin kyseenalaista. Jakobsonin mukaan Suomi tosiaan oli muuttanut suhtautumistaan eteläisen Afrikan kysymykseen, mutta se oli tapahtunut yhdessä YK:n yleisen suunnan muutoksen kanssa. Suomi ei siis ollut aloitteellinen, mutta yleiskokouksen enemmistön tahdissa se päivitti tulkintaansa peruskirjan puuttumattomuusperiaatteesta.¹⁷⁵

Charles Hermannin ulkopolitiikan muutoksen määritelmää mukaillen Suomen ulkopolitiikassa tapahtui korjausliike, lievin muutos. Hermannin määrittelyssä korjausliikkeessä ulkopolitiikan tavoitteet pysyvät samoina, mutta muutos tapahtuu ulkopoliittisten toimien määrässä ja/tai toimien kohteissa.¹⁷⁶ Suomen tapauksessa ulkopolitiikan ytimessä pysyy puolueettomuuspolitiikka ja hyvät suhteet kaikkiin valtioihin. Presidentti Kekkonen YK-puhe, jossa hän korosti, että Suomi ei voinut jäädä puolueettomaksi rauhan kysymyksissä ja lupasi korottaa Suomen antamaa tukea YK:n rahastoille, kuvasti muutosta, johon Suomen ulkopolitiikka oli siirtymässä. Ulkopoliittisten toimien, kuten YK-puheenvuorojen, määrä kasvoi ja ulkopolitiikka laajeni uuteen maanosaan, Afrikkaan.

Hermannin mukaan ulkopolitiikan muutoksen käynnistäjiä ovat johtajavetoinen muutos byrokraattinen asianajo, kotimainen uudelleenryhmittäminen ja ulkoinen shokki. Suomen YK-politiikan muutoksessa on kyse sekä ulkoisesta shokista että johtajavetoisesta muutoksesta. Ulkoisena shokkina toimivat Afrikan nopea dekolonisaatio, uusien maiden tulo YK:hon ja suurvaltapoliittisen tilanteen muutos 1960-luvun alkuvuosina. Nämä tekijät pakottivat Suomen reagoimaan ja tarkastamaan omaa politiikkaansa. Muutos vaikutti olevan presidentti Kekkosesta tai ainakin ulkopoliittisesta eliitistä lähtöisin. Kekkosen biografi Juhani Suomi kirjoittaa, että Kekkonen alkoi ajaa aktiivista puolueettomuuspolitiikkaa keväällä 1965, sillä ”oli Suomen omien etujen mukaista pyrkiä kansakuntaa erottavien raja-aitojen kaatamiseen”.¹⁷⁷ Hermann painottaa kotimaan politiikan vaikutusta ulkopolitiikkaan. Tästä näkökulmasta myös kotimaisella uudelleenryhmittämisellä oli osansa. Muun muassa Erkki Hatakka arvioi vuoden 1967 YK-seminaarissa, että ”nuorisojärjestöjen toiminnalla on ollut tietty vaikutuksensa

---

¹⁷⁵ Mt., 114–121.

¹⁷⁶ Hermann 1990, 5.

¹⁷⁷ Suomi 1994, 233.

hallituksen kannanottoihin” ja ”Suomen nuorison kanta on jollakin tavalla otettu huomioon”.¹⁷⁸

1960-luku ei ollut ainoastaan kansainvälisen järjestelmän murroksen aikaa. Myös Suomessa oli käynnissä valtava rakennemuutos, joka ei voinut olla vaikuttamatta kotimaan politiikkaan. Sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat alkoivat saavuttaa täysi-ikäisyyttä 1960-luvulla, mikä synnytti nuorisoradikalismia ympäri Eurooppaa. Puoli miljoonaa ihmistä Suomen nelimiljoonaisesta väestöstä muutti maalta kaupunkeihin, 150 000 lähti hakemaan töitä Ruotsista. Perinteiset maataloustyöt vaihtuivat teollisuus- ja palveluammatteihin, korkeakouluopiskelijoiden määrä kaksinkertaistui vuosien 1960–67 välillä. 1960-luvun aktivismia tutkineiden Anton Montin ja Pontus Purokurun mukaan opiskelijaradikalismin juurisyynä oli tämä nopea rakennemuutos, jonka perässä keskeneräinen hyvinvointivaltio ei pysynyt. 1960-luvulla syntyneet uusvasemmistolaiset liikkeet toimivat sekä vasemmistopuolueiden sisällä, että ulkoparlamentaarisesti. Siten liikkeiden ajamat asiat päätyivät myös eduskunnan agendalle.¹⁷⁹

Puoluepoliittisesti vasemmisto oli hajaannuksen tilassa 1960-luvun alussa. Yhtäältä SDP ja SKP/SKDL olivat välirikossa, toisaalta molemmissa puolueet olivat sisäisesti jakautuneet. Vuonna 1957 Väinö Tanner valittiin SDP:n puheenjohtajaksi, mikä johti puolueen sisäisen vasemmisto-opposition syntyyn. Emil Skogin johtama oppositio osallistui vuoden 1962 eduskuntavaaleihin omana ryhmänään, nimellä Työväen ja pienviljelijöiden sosialidemokraattinen liitto. Samaan aikaan SKP:ssä nuorisokaarti kritisoi sulkeutunutta puoluejohtoa, joka ei halunnut uudistaa puoluetta.¹⁸⁰ Sisäisestä hajaannuksesta huolimatta vasemmistopuolueet nousivat vuoden 1966 eduskuntavaaleissa vaalivoittoon ja pääsivät muodostamaan keskustan kanssa kansanrintamahallituksen. Puolueet onnistuivat valjastamaan nuoret uusvasemmistolaiset radikaalit puoluekoneiston käyttöön ja kesyttämään näiden vallankumouksellisia ajatuksia osaksi status quoa. Tai kuten historioitsija Osmo Apunen kuvailee: ”Hyvää tarkoittavat puoluekoneistot mankeloivat nousevan älymystön yhteiskunnallisiksi toimihenkilöiksi”.¹⁸¹ Soirin ja Peltolan mukaan vasemmiston vaalivoitto ja nuoren radikaalisukupolven esiinmarssi politiikan huipulle vaikuttivat suoraan myös Suomen ulkopoliittikkaan. Nuoret radikaalit haastoivat realistisen ulkopoliitiikan idealistisilla

---

¹⁷⁸ Korhonen 1967, 123.

¹⁷⁹ Monti & Purokuru 2018, 22–26, 41–43.

¹⁸⁰ Mt., 46–47, 56.

¹⁸¹ Apunen 1984, 11.

näkemyksillään.¹⁸² Näkyvin muutos sekä kansalaisyhteiskunnassa että Suomen ulkopoliitikassa tuli kuitenkin vasta vuoden 1966 jälkeen.

---

¹⁸² Soiri & Peltola 1999, 77.

4 Salazar kaatuu, Caetano jatkaa 1967-1971

”Could the Portuguese watch destruction of an achievement which, while incomplete like all human enterprises, is a positive expression of the institution of multiracial societies dear to, and accepted by, blacks and whites alike, in an example of understanding and collaboration that has, unluckily, few imitators in other regions?”

– Marcelo Caetano 28.11.1968¹⁸³

4.1 Portugali ei ole pieni valtio

Vuoden 1967 alussa käynnistyi Portugalin seitsemäs sotavuosi Afrikassa. Filipe Ribeiro de Menesesin mukaan Portugalin armeijan menetykset kasvoivat tasaisesti mitä pidemmälle sodat etenivät eteläisessä Afrikassa ja Guinea-Bissaussa. Vuonna 1961 Portugali menetti 207 sotilasta, vuonna 1964 387 sotilasta ja vuonna 1968, joka Salazarin viimeiseksi pääministerivuodeksi, luku oli jo 734.¹⁸⁴

Angolassa sodassa avautui uusi luku vuoden 1966 lopulla. Vapautusliikkeet lisäsivät sissioperaatioiden määrää. FNLA:sta irronnut UNITA aloitti myös aseellisen taistelun Sambiassa sijaitsevista tukikohdistaan käsin joulukuussa 1966.¹⁸⁵ UNITA oli yrittänyt perustaa yhteistä rintamaa FNLA:n ja MPLA:n kanssa, mutta neuvottelut syyskuussa 1966 päättyivät tuloksettomina. Myös MPLA toteutti sissihyökkäyksiä tukikohdistaan Sambiasta rajan yli Angolan itäosiin marras-joulukuussa 1966. Tämän seurauksena Portugali painosti Sambiaa karkottamaan kapinalliset alueeltaan, ja viestiä tehostaakseen se uhkasi katkaista Angolan läpi kulkeneen rautatieyhteyden, joka oli sambialaisten ja kongolaisten mineraalien pääasiallinen reitti lännen markkinoille. Sambian presidentti Kenneth David Kaunda, joka tuki avoimesta naapurivaltioidensa kansallisia vapautusliikkeitä, joutui karkottamaan painostuksen seurauksena MPLA:n alueeltaan pitääkseen sisämaavaltion viennin hengissä. Seuraukset eivät olleet pelkästään positiivisia Portugalille. MPLA tunkeutui entistä syvemmälle Angolan itäosiin.¹⁸⁶

UNITA karkotettiin MPLA:n tavoin Sambiasta heinäkuussa 1967. Pienin kolmesta sotaa käyvästä vapautusliikkeestä joutui eristetyksi, ja vuonna 1971 se kääntyi portugalilaisten puoleen selviytyäkseen. UNITA lopetti hyökkäykset Portugalin joukkoja vastaan, ja

---

¹⁸³ Marcum 1978, 300.

¹⁸⁴ De Meneses 2009, 519.

¹⁸⁵ Cann 2011, 209.

¹⁸⁶ Mt., 206–209.

keskittyi taisteluun muiden liikkeiden kanssa.¹⁸⁷ Tällä takinkäänöllä oli myöhemmin vaikutuksia UNITA:n kansainvälisen aseman kannalta, sillä OAU:ssa kiisteltiin sen tunnustamisesta. UNITA ei keskittynyt pelkästään sotilaalliseen vastarintaan, vaan se pyrki myös maaseudun väestön kouluttamiseen ja mobilisaatioon ja siten poliittiseen toimintaan. UNITA:n tavoitteena oli sosialistinen valtio, joka säilyttäisi afrikkalaisen kulttuurisen perinnön ja loisi ”vapautetun ihmisen”. Tosin samaan aikaan UNITA vastusti myös Neuvostoliiton ”sosiaali-imperialismia” ja kannatti maolaista sosialismia.¹⁸⁸

FNLA piti edelleen hallussaan maan pohjoisosia, ja se pyrki estämään MPLA:n levittäytymisen pohjoiseen. Kilpailijoidensa tavoin avasi vuonna 1968 uuden rintaman itään Sambian vastaiselle rajalle. FNLA teki rajan yli sissihyökkäyksiä portugalilaisten aseisiin ja näiden vartioimiin rajakyliin ja miinoittivat ahkerasti kolonialistiarmeijan käyttämiä teitä ja siltoja. MPLA ja UNITA noudattivat samaa taktiikkaa silloin, kun keskinäisiltä yhteenotoiltaan ennättivät. Sotatoimet kuitenkin asettuivat nopeasti liki rutiininomaiseksi hyökkäyksiksi vailla pitkän tähtäimen tavoitteita.¹⁸⁹ Minkäänlaista sotilaallista läpimurtoa ei tullut, eikä ollut näköpiirissä.

Kesäkuussa 1971 OAU veti tunnustuksensa pois GRAE:n väliaikaishallitukselta, ja aloitti tunnustelut FNLA:n ja MPLA:n välisestä sovusta ja yhteisen vapautusrintaman rakentamisesta. UNITA ei saanut OAU:n tunnustusta ja se jätettiin myös neuvottelujen ulkopuolelle.¹⁹⁰ Ennen OAU:n neuvottelualoitetta vapautusliikkeiden välillä ei juurikaan ollut neuvotteluyhteyksiä. MPLA ja UNITA yrittivät aina sen tilanteen salliessa ehdottaa liikkeiden välistä rintamaa, jos näytti siltä, että ne olivat jäämässä alakynteeseen joko taistelussa portugalilaisia tai toisiaan vastaan. Holden Roberto ja FNLA vaikuttivat vastahakoisimmalta minkäänlaiseen yhteistyöhön, vaikka retoriikan tasolla se toivottikin muut liikkeet liittymään FNLA:an.¹⁹¹ Yhteisen rintaman puuttuminen hidasti vapaustaistelua aina vuoteen 1972 saakka.

Mosambikissa Frelimo oli vakiinnuttanut asemansa itsenäisyystaistelun johdossa jo alusta alkaen vuonna 1964. Kuitenkaan sekään ei säästynyt sisäiseltä valtakamppailulta. Frelimon alkuvaiheen hyökkäys kohdistui maan pohjoisosissa Makonde-heimon alueelle,

---

¹⁸⁷ Mt., 210.

¹⁸⁸ Marcum 1978, 195.

¹⁸⁹ Mt., 218–220.

¹⁹⁰ Mt., 187, 209.

¹⁹¹ Mt., 206.

jonka vapaustaistelijat saivat nopeasti haltuun. Tämä vahvisti makondien asemaa liikkeessä ja lisäsi jännitteitä sen ja kilpailevien heimojen välillä. Taistelussa Frelimoa avustaneet paikalliset makonde-päälliköt korotettiin korkeille asemille puolueessa. Heillä ei kuitenkin ollut kiinnostusta Frelimon ajaman sosiaalisen vallankumouksen toteuttamiseen. Makonde-oppositio ei jakanut Mondlanan sosialistista ideologiaa. Frelimon sisäinen makonde Lazaro Nkavandamen johtama oppositio kuitenkin kukistettiin ottamalla keskuskomiteaan lisää nuoria radikaaleja, joiden vallankumousvimma syrjäytti heimopäälliköt.¹⁹²

Sodan kiivaan alkuvaiheen jälkeen itsenäisyysota viilentyi propagandasodaksi, vaikka Frelimo edelleen jatkoi sissihyökkäyksiä Portugalin armeijaa vastaan. Frelimo hallitsi joitain alueita pohjoisessa, jossa se käynnisti sosiaalisia ohjelmia, rakensi infrastruktuuria, kouluja ja kirkkoja. Näillä ohjelmilla oli Frelimolle suuri propagandaa-arvo, jonka turvin se pystyi hankkimaan ulkomailta tukea. Vuonna 1969 Portugal aloitti valtavan, maailman viidenneksi suurimman Cabora Bassan padon rakennustyöt Sambesiojen varrella. Frelimo yritti estää padon rakentamisen, sillä sen synnyttämä tekojärvi olisi saattanut estää Frelimon toiminnan pohjoisen tukikohdista käsin. Padolla oli myös suuri taloudellinen merkitys, ja padon tuottamasta energiasta suurin osa olisi myyty Etelä-Afrikkaan. Näin ollen Etelä-Afrikka lisäsi tukeaan Portugalille taistelussa kapinallisia vastaan taloudellisten intressien vuoksi. Taistelu padosta sai kuitenkin Frelimon taistelulle paljon kansainvälistä huomiota.¹⁹³

Vuonna 1970 Portugalin Mosambikin armeijan komentajaksi siirretty Kaulza de Arriaga päätti poiketa Lissabonin strategiasta ylläpitää matalan intensiteetin konfliktia ja hajottaa vapautusliikettä sisältä päin. Arriaga käynnisti 35 000 miehen vahvuisen operaation pohjois-Mosambikissa tavoitteenaan tuhota Frelimon joukot lopullisesti. Operaatio oli menestys, mutta pääministeri Caetano käski keskeyttää hyökkäyksen seitsemän kuukautta sen alkamisesta, sillä operaation jatkaminen kulutti liikaa rahaa, sotilaita ja kalustoa Lissabonin valmiiksi vajaan valtionkassasta.¹⁹⁴

Guinea-Bissaussa Amílcar Cabralin johtama PAIGC onnistui säilyttämään vapautusliikkeen yhtenäisyyden läpi koko itsenäisyys sodan. Se oli Portugalin Afrikan

---

¹⁹² Newitt 1995, 524–526.

¹⁹³ Mt., 527–529.

¹⁹⁴ Mt., 531–532.

vapautusliikkeistä parhaiten koordinoitu ja johdettu, tosin silläkin oli haasteensa kapverdeläisten integroimisessa vapautustaisteluun, joka käytiin Guinea-Bissaussa tuhannen kilometrin päässä Kap Verden saarista. Kapverdeläiset muodostivat perinteisesti vahvan vähemmistön Bissaussa. PAIGC:n käymä sota poikkesi monella tapaa Angolan ja Mosambikin vastaavista. Guinea-Bissaun pinta-ala oli vain murto-osa verrattuna eteläisen Afrikan valtaviin maa-aloihin. Viiden tuhannen sotilaan armeijalla pystyi hallitsemaan valtaosaa maan pinta-alasta. PAIGC onnistui ottamaan heti sodan alussa haltuun merkittävän osan maan sisästä, joten sissijoukkojen huolto oli helpompi järjestää, kun se ei joutunut tyytymään hyökkäyksiin naapurimaissa sijaitsevista tukikohdista niin kuin Angolan vapautusliikkeet. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että PAIGC olisi ollut riippumaton naapureistansa. Sen toimisto sijaitsi edelleen Conakryssa Guinean tasavallassa, jonka radikaali sosialistihallitus tarjosi PAIGC:lle merkittävää apua. Myös pohjoisen maltillisempi rajanaapuri Senegal tuki PAIGC:ta diplomaattisesti.¹⁹⁵

Alakynteen joutunut Portugalin armeija aloitti vuonna 1967 massiivisen vastahyökkäyksen. Se sovelsi Yhdysvaltojen Vietnamin käytäntöä etsiä ja tuhoa -taktiikkaa, johon liittyivät raskaiden ilmapommituksien lisäksi karjan ja viljelmien tuhoaminen, mikä oli kova isku vapautusarmeijan huollolle. Sissiarmeijan pelastivat kuitenkin itäblokiasta hankittujen ilmatorjunta-aseiden saapuminen alkuvuodesta 1968. Portugalin strategiaan kuului myös vapautusliikkeen hajottaminen sisästä päin. Portugalin Guinea-Bissaun armeijan komentaja perusti oman vapautusrintamansa FUL:n, johon kerättiin PAIGC:a vastustavia guinealaisia. Sen toiminnan ytimessä olivat Guinea-Bissaun ja Kap Verden yhdistymistä vastustavat guinealaiset ja maaseutuväestö, joka suhtautui epäilevästi pääosin kapverdeläisten miehittämään PAIGC:n johtoon. Lisäksi portugalilaiset kouluttivat ja aseistivat afrikkalaisia valvontajoukkoja, jotka osittain korvasivat sotaväsymyksestä ja motivaation puutteesta kärsineitä portugalilaisjoukkoja.¹⁹⁶

Portugalille sota siirtomaissa ei ollut ainoastaan sotilaallinen. Se oli samalla sota afrikkalaisten sydämistä ja mielistä, kuten kulunut sanonta kuuluu. Vuonna 1968 Salazarin korvanneella Marcelo Caetanolla oli edeltäjänsä liberaalimpi siirtomaapolitiikka, vaikka Caetanokin oli haluton luopumaan taloudellisesti tärkeistä

---

¹⁹⁵ Dhada 1998, 574,579.

¹⁹⁶ Mt., 582–586.

siirtomaista. Caetanon pyrki varovaisesti avaamaan Portugalia Salazarin ajan isolationismista. Fernando Tavares Pimentan mukaan Caetanon tavoitteena oli maan asteittainen taloudellinen avautuminen, erityisesti Länsi-Eurooppaan ja hallinnollisen autonomian lisääminen siirtomaissa. Valtaa oli tarkoitus siirtää Lissabonista paikallishallinnoille, mutta siirtomaiden itsenäistyminen ei tullut kysymykseenkään.¹⁹⁷ Siirtomaahallinto yritti voittaa kolonisoidut kansat puolelleen kehitysohjelmilla, joiden kautta Portugali investoi teollisuuteen, infrastruktuuriin ja sosiaalihuoltoon erityisesti Angolassa ja Mosambikissa. Sosiaaliohjelmien laajentaminen, koulujen ja sairaaloiden rakentaminen, voidaan nähdä Portugalin vastauksena vapautusliikkeiden käynnistämille vastaaville ohjelmille. Malyn Newittin lukujen mukaan Angolan viennin kaksinkertaistui ja Mosambikin vienti kasvoi 50 % vuosien 1961-1968 välillä. Mosambikissa peruskoulun oppilaiden määrä kasvoi 427 000:sta 603 000:een ja keskiasteen oppilaiden määrä kasvoi 19 761:sta 44 368:aan vuosina 1964-1972.¹⁹⁸

Rhodesian yksipuolisen itsenäisyysjulistuksen jälkeen vuonna 1965 eteläisen Afrikan valkoiset hallitukset Rhodesiassa, Etelä-Afrikassa ja Portugalin Mosambikissa ja Angolassa alkoivat lähentyä toisiaan. Yhdessä ne muodostivat taloudellisesti vahvan liittouman, jonka turvin ne pystyivät taistelemaan Rhodesialle asetettuja pakotteita ja Etelä-Afrikan apartheid-politiikkaa vastustavia boikottikampanjoita vastaan. Vuonna 1970 Etelä-Afrikan pääministeriksi valittiin John Voerster, joka kannatti edeltäjänsä Hendrik Verwoerdia kovempia otteita ulkopoliitikassa. Voerster oli huolissaan naapurimaissa käynnissä olevista itsenäisyys sodista, ja varsinkin Angolasta, joka toimi Namibian vapautusliike SWAPO:n tukikohtana. Estääkseen konfliktien leviämisen ja SWAPO:n vahvistumisen Etelä-Afrikka teki aloitteen Portugalille ja Rhodesialle ALCORA:n perustamisesta. ALCORA:n piirissä maat jakoivat tiedustelutietoa ja sotilaallista apua taistelussa kansallisia vapautusliikkeitä vastaan. Rosvovaltioiden välinen yhteistyö pyrittiin kuitenkin pitämään salassa kansainvälisen yhteisön negatiivisen reaktion pelossa.¹⁹⁹ ALCORA osoittaa eteläisen Afrikan vapautustaistelun ylirajaisuuden. Vapautusliikkeet, joiden toiminta-alue ei rajoittunut valtiorajojen sisäpuolelle, eivät käyneet sotaansa ainoastaan valkoisia hallituksia, vaan myös koko kolonialistista järjestelmää vastaan.

---

¹⁹⁷ Pimenta 2016, 87–88.

¹⁹⁸ Newitt 1981, 237–239.

¹⁹⁹ De Menezes & McNamara 2012.

4.2 Kannattaa vai pidättyä?

YK:n yleiskokouksen 22. istuntokaudella vuonna 1967 Suomi aloitti siirtomaakomitean jäsenenä. Se korvasi komiteassa Tanskan, joka luopui paikasta aloittaessaan kaksivuotiskautensa turvallisuusneuvostossa. Suomi oli Tanskan seuraaja myös turvallisuusneuvostossa vuosina 1969–70. Jäsenyydet siirtomaakomiteassa ja turvallisuusneuvostossa toivat siirtomaakysymyksen aiempaa näkyvämmiin Suomen YK-politiikan agendalle. Dekolonisaatiossa Suomi istui ensimmäisessä alakomiteassa, joka käsitteli taloudellisia, sotilaallisia ja muita intressejä, jotka hidastivat eteläisen Afrikan dekolonisaatiota.²⁰⁰

Toinen suuri muutos oli tapahtunut Suomen YK-edustustossa jo pari vuotta aikaisemmin. Max Jakobson korvasi Ralph Enckellin lähetystön päällikkönä. Vaikka YK-suurlähettiläs ei päätäkään Suomen politiikasta maailmanjärjestössä, vaan noudattaa ulkoministeriön poliittisen osaston ohjeita, oli päällikön vaihdolla silti merkitystä. Jakobsonin kautta YK-suurlähettiläänä on kuvailtu aktiiviseksi, kun Enckell taas oli ”vaikenemisen kenraali”.²⁰¹ Suomen YK-politiikka tosiaan aktivoitui Jakobsonin aloittaessa YK-suurlähettiläänä, mutta muutos selittäneen enemmän ulkopoliitiikan yleisempi aktivoituminen kuin yksittäisen diplomaatin vaihto.

Dekolonisaatio jätti yleiskokoukselle vuotuisen raporttinsa syksyllä 1967. Portugalin siirtomaiden tilanteessa ei ollut merkittäviä muutoksia, vaan matalan intensiteetin sissisodat kaikissa maissa jatkuivat. YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n mukaan Portugalin siirtomaista naapurimaihin paenneiden pakolaisten määrä oli vuoden 1966 lopussa 385 600, joka on noin 100 000 pakolaista enemmän kuin vuotta aikaisemmin. Yhtä nopeasti kasvoivat myös Portugalin puolustusmenot, jopa kolmanneksen verrattuna edelliseen vuoteen. Portugalin puolustusbudjetti oli 6,6 % maan bruttokansantuotteesta ja jopa 34,3 % julkisista menoista. Puolustusmenojen kasvu johtui siirtomaasotien lisäksi vuonna 1964 aloitetusta laivaston modernisaatioprojektista, joka vaati suuria investointeja puolustushankintoihin. Samalla asevelvollisuutta pidennettiin ja se laajennettiin koskemaan myös naisia. Kasvavilla puolustusmenoilla oli negatiivisia vaikutuksia koko Portugalin talouteen: valtion velkaantuminen kiihtyi, inflaatio nousi jyrkästi, työvoimapula kasvoi, verot nousivat ja kauppataseen alijäämä kasvoi. Portugalin vuosina 1965-67 toimeenpanema kehityssuunnitelma Portugalin ja sen merentakaisen

---

²⁰⁰ A/6700/Rev.1 (part I)

²⁰¹ Soikkanen 2003, 178.

alueiden liittämiseksi samaan talousalueeseen vaikutti YK:n siirtomaakomitean arvion mukaan hyödyttävän enemmän metropolia kuin provinsseja. Suunnitelman tarkoituksena oli tehdä imperiumista käytännössä vapaakauppa-alue ja mahdollistaa tavarantoiminnan ja palveluiden ja pääoman vapaa liikkuvuus imperiumin osien välillä. Siirtomaiden taloudellista kehitystä haittasi kuitenkin viennin painottuminen maataloustuotteisiin, alhainen teollistumisen taso ja vähäinen investointien määrä.²⁰²

Siirtomaakomitea ilmaisi lausunnossaan olevansa syvästi huolissaan avun YK:n Portugalin siirtomaille tarjoaman avun riittämättömyydestä, varsinkin terveydenhuollon ja koulutuksen sektoreilla. Se vetosi YK:n erikoisjärjestöihin ja UNHCR:ään, jotta ne lisäisivät tukien määrää siirtomaille yhteistyössä OAU:n ja vapautusliikkeiden kanssa. Siirtomaakomitean 13 jäsenvaltiota²⁰³ esittivät myös yleiskokoukselle päätöslauselmaehdotuksen, joka ei juurikaan poikennut aiemmista Portugalin siirtomaita koskevista päätöslauselmista. Päätöslauselmassa yleiskokous tuomitsi Portugalin piittaamattomuuden YK:n elinten päätöslauselmista, sen siirtomaapolitiikan, siirtomaiden taloudellisen hyväksikäytön ja siirtomaissa käymän sodan sekä itsenäisten Afrikan valtioiden alueellisen koskemattomuuden loukkauksen sen hallussa olevien alueiden kautta. Viimeisimmällä kohdalla tarkoitetaan Portugalin joukkojen tekemiä hyökkäyksiä Kongossa sijaitseviin angolalaisten vapautusliikkeiden tukikohtiin. Lisäksi päätöslauselmassa yleiskokous suositteli, että turvallisuusneuvosto tiukentaisi asevientikieltonsa Portugaliin pakolliseksi kaikille jäsenmaille. Nato-maat jatkoivat edelleen Portugalin siirtomaasotien tukemista. Päätöslauselma 2270 (XXII) hyväksyttiin äänin 82–7–21. Äänet jakoutuivat pitkälti samalla tavalla kuin aikaisemmissakin vastaavissa äänestyksissä. Päätöslauselmaa vastaan äänestivät Australia, Alankomaat, Portugal, Etelä-Afrikka, Espanja, Iso-Britannia ja Yhdysvallat. Pidättyneitä olivat Suomen ja muiden pohjoismaiden lisäksi jotkin Länsi-Euroopan maat, Malawi, Turkki, Meksiko ja Argentiina.²⁰⁴

22. istuntokaudella hyväksyttiin ensimmäistä kertaa päätöslauselma, jossa tuomittiin siirtomaiden itsenäistymistä haittaava ulkomainen taloudellinen toiminta. Päätöslauselman oli valmistellut siirtomaakomitea, joka esitti sen ensin yleiskokouksen IV komitealle, joka puolestaan äänestyksen jälkeen vei sen yleiskokouksen käsittelyyn.

---

²⁰² A/6700/Rev.1 (Part II).

²⁰³ Afganistan, Etiopia, Intia, Iran, Irak, Norsunluurannikko, Madagaskar, Mali, Sierra Leone, Syyria, Tunisia, Tansania ja Jugoslavia.

²⁰⁴ A/RES/2270(XXII).

Päätöslauselmassa 2288 (XXII) tuomittiin siirtomaiden taloudellinen riisto vedoten julistukseen itsenäisyyden myöntämiseksi siirtomaa-alueille ja -kansoille. Suomi epäili jo siirtomaakomitean laatiman siirtomaiden taloudellista hyväksikäyttöä käsittelevän raportin johtopäätöksiä ja suosituksia ja päätti pidättäytyä äänestyksessä, jossa siirtomaakomitea päätti raportin hyväksymisestä. Suomi pidättäytyi myös päätöslauselman käsittelyn myöhemmissä vaiheissa. Raportissa nostettiin esille useiden länsimaalaisten yritysten hallitsevan useita taloussektoreita ja siirtomaissa ja hyötyvän siirtomaiden halvasta työvoimasta ja luonnonvaroista. Hallintovaltojen asettama lainsäädäntö mahdollistaa yritysten harjoittaman riiston, sillä se laillistaa pakkotyön, kieltää työvoiman järjestäytymisen ja sallii luonnonvarojen hyväksikäytön ja viennin maailmanmarkkinoille. Raportin mukaan on selvää, että tämän yhteistyön kautta ulkomaiset intressit myötävaikuttavat kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden vaarantumiseen. Tämä kohta oli todennäköisesti yksi niistä, jotka aiheuttivat jälleen Suomen pidättymisen äänestyksessä raportin hyväksymisestä siirtomaakomiteassa, vaikka se Suomi ei eksplisiittisesti päätökseensä vaikuttaneita kohtia osoittanutkaan. Yleiskokouksessa hyväksytystä päätöslauselmassa ei enää viitata rauhaan ja turvallisuuteen, mutta Suomi pidättäytyi silti. Ilmeisesti Suomen tulkintana oli, että epämääräisten taloudellisten syiden korostaminen siirtomaiden itsenäistymisen esteenä vei huomiota pois hallintovaltojen ensisijaisesta vastuusta. Taloudellisilla syillä toki oli roolinsa siinä, miksi esimerkiksi Portugali ei suostunut luopumaan siirtomaistaan, mutta viime kädessä hallintovaltojen politiikalla oli suurempi rooli siirtomaiden tulevaisuuden muokkaajana. Tällainen tulkinta nousee esille siirtomaakomitean raportissa referoidusta Suomen puheenvuorosta.²⁰⁵

Suomi siis päätti jälleen pidättäytyä äänestyksessä sekä siirtomaakomitean äänestäessä lauselmahdotuksista että lopulta yleiskokouksen äänestyksessä. Syyt olivat edelleen samat: Suomen mukaan yleiskokous ei voinut päätöslauselmassa ottaa kantaa, oliko Portugalin siirtomaiden tilanne uhka kansainväliselle rauhalle ja turvallisuudelle. Puheenvuorossaan Suomi uskoi edelleen, että Portugalin siirtomaakysymykseen oli edelleen löydettävissä rauhanomainen ratkaisu. Samalla Suomi muistutti, että se turvallisuusneuvoston päätöslauselman 218 (1965) mukaisesti pidättäytyi myymästä aseita Portugaliin. Suomen perustelut pidättymiselle olivat kuitenkin virheelliset. Turvallisuusneuvosto oli juuri Suomen mainitsemassa päätöslauselmassa vahvistanut

---

²⁰⁵ A/6868; A/RES/2288(XXII).

Portugalin siirtomaapolitiikan vaarantavan kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden. Näin ollen äänestäminen päätöslauselman puolesta ei olisi ollut Suomen peruskirjalinjan vastaista.²⁰⁶

22. istuntokauden aikana Suomi esitti yhteensä 27 lausuntoa yleiskokouksessa ja sen komiteoissa. Niistä kolme koski eteläisen Afrikan tilannetta: Lounais-Afrikkaa, apartheid-politiikkaa ja Etelä-Rhodesiaa. Lisäksi yleiskeskustelussa ulkoministeri Karjalaisen puheessa Lähi-itä ja Vietnam saivat suurimman huomion, mutta hän muistutti myös eteläisen Afrikan tilanteen vakavuudesta. Eteläistä Afrikkaa käsitellessään Karjalainen viittasi siinäkin Lounais-Afrikkaan, apartheidiin ja Etelä-Rhodesiaan. Portugalin siirtomaita ei mainittu suoraan, kuten sitä ei tehty Suomen lausunnoissakaan. Tästä voidaan päätellä, että Portugalin siirtomaakysymys jäi jopa eteläisen Afrikan konflikteissa Suomen prioriteettilistan hännille.

Muutos Suomen linjassa tapahtui seuraavana vuonna. Päätöslauselma 2395 (XXIII) tuomitsi jälleen Portugalin toimet siirtomaissaan ja esitti huolestuneisuutensa tilanteen huonontumisesta, joka aiheutti vakavan häiriön kansainväliselle rauhalle ja turvallisuudelle. Tällä kertaa Suomi ja muut pohjoismaat äänesti päätöslauselman puolesta, ja se hyväksyttiin äänin 85–3–15. Äänestystuloksesta on huomattava, että sekä ei-äänen antaneiden että pidättyneiden määrät pienenevät.²⁰⁷ Suomen YK-lähetystön kirjeenvaihdosta ulkoministeriön kanssa paljastuu Suomen linjanmuutos. Päätöslauselman IV komiteassa esitellyt Ghanan edustaja oli ollut yhteydessä pohjoismaihin tavoitteenaan tehdä päätöslauselman linjaukset kyllin maltillisiksi, jotta se olisi mahdollisimman suuren enemmistön hyväksyttävissä. Pohjoismaat kertoivat, että ne eivät voineet hyväksyä ehdotuksen johdanto-osan pykälää, jossa viitataan Portugalin toimien asettavan vakavan uhan kansainväliselle rauhalle ja turvallisuudelle, eivätkä operatiivisen osan pykälää, jossa hyväksytään siirtomaakomitean raportin Portugalin alueita koskeva osa. Ilman muutoksia näihin pykäliin pohjoismaat eivät äänestäisi päätöslauselman puolesta.²⁰⁸ Pohjoismaat ehdottivat Ghanalle, että Portugalin siirtomaiden tilanne *muodostaa vakavan häiriön* kansainväliselle turvallisuudelle sen sijaan, että tilanne *aiheuttaa vakavan uhkan*, ja että raportin johtopäätökset ja suositukset *pannaan merkille* sen sijaan, että niitä *kannatettaisiin*.²⁰⁹ Yleiskokouksessa hyväksytyssä

---

²⁰⁶ A/6700/Rev.1 Part II.

²⁰⁷ A/RES/2395(XXIII).

²⁰⁸ YK-lähetystö ulkoministeriölle 15.11.1968. Portugalin hallinnassa olevat alueet, 113 U 2, UM.

²⁰⁹ YK-lähetystön sähkö ulkoministeriölle 18.11.1968. Portugalin hallinnassa olevat alueet, 113 U 2, UM.

päätöslauselmassa on mukana pohjoismaiden muotoilema ilmaisu *vakava häiriö* rauhalle ja turvallisuudelle. Tämä vähäiseltä vaikuttava semanttinen muutos, riitti muuttamaan Suomen ja pohjoismaiden linjaa. Tavoitteena oli, kuten todettua, muotoilla päätöslauselmasta mahdollisimman maltillinen, jotta yleiskokouksen enemmistö voisi hyväksyä sen, mikä myös toteutui. ”Järjestö on sanojenkäsittelylaitos”, Max Jakobson selittää muistelmissaan. ”Sanat, joita siellä lausutaan ja kirjoitetaan voivat olla tärkeitä signaaleja, joita hallitukset lähettävät toisilleen.”²¹⁰ Yksittäisillä sanamuodoilla on siis järjestön sisäisessä kielessä merkitys kuin ulospäin näyttää.

Suomen YK-valtuuskunnan Matti Cawén selitti IV komitealle Suomen linjan muutosta. Suomi toivoi, että Portugali ottaisi huomioon näin ylivoimaisella enemmistöllä hyväksytyn päätöslauselman ja ryhtyisi vihdoinkin yhteistyöhön YK:n kanssa siirtomaakysymyksessä.²¹¹ Cawénin puhe lienee ollut enemmänkin diplomaattista liturgiaa kuin realistinen toive. Ruotsin äänestysseleityksessä lisäksi todettiin, että se ei ollut pystynyt hyväksymään aikaisempia yleiskokouksen päätöslauselmia, koska ne sisälsivät pakotteita Portugalia vastaan.²¹² Tämä seikka vaikutti eittämättä myös Suomen päätökseen.

Vuoden 1968 linjanmuutoksen jälkeen Suomi äänesti yleiskokouksessa Portugalin siirtomaasotia käsittelevien päätöslauselmien puolesta siirtomaiden itsenäistymiseen saakka. Ainoa poikkeus tähän linjaan tapahtui 25. istuntokaudella, jolloin Suomi pidättyi sekä Portugalin siirtomaita, että siirtomaiden itsenäistymistä käsittelevän julistuksen toimeenpanoa koskevista päätöslauselmista. Päätöslauselmassa 2706(XXV) yleiskokous palasi muotoiluun, jossa Portugalin siirtomaapolitiikka aiheuttaa vakavan uhkan, maltillisemmän vakavan häiriön sijaan. Näin ollen Suomi ja pohjoismaat pidättyivät äänestyksessä. Ruotsi esitti yleiskokouksessa pohjoismaiden puolesta äänestysseleityksen, jonka mukaan päätöslauselmaehdotuksessa oli, jälleen, suuri määrä sellaisia ristiriitaisuuksia, jotka estivät ehdotuksen hyväksymisen. Ruotsin edustaja Brita Skottsberg-Åhman lausui neljännessä komiteassa selkeästi pohjoismaisen YK-politiikan yleisen linjan:

---

²¹⁰ Jakobson 1983, 205.

²¹¹ Cawén IV komitean istunnossa 20.11.1968. A/C.4/SR.1793

²¹² Suurlähetystöneuvos Pekuri ulkoministeriölle 22.11.1968. Portugalin hallinnassa olevat alueet, 113 U 2, UM.

”Jokaisen päätöslauselman voima on kuitenkin sen realismissa, ja välttääkseen luottamuskriisin yleiskokouksen tulisi olla hyväksymättä suosituksia, joiden se tietää jäävän kuolleiksi kirjaimiksi. Tehokkain toimi, jonka yleiskokous voi tehdä, on säilyttää ja vahvistaa kansainvälisen yhteisön moraalista painetta Portugalille sen asenteen muuttamiseksi”.²¹³

Päätöslauselmassa tuomittiin myös ”Portugalin, Etelä-Afrikan ja Etelä-Rhodesian laittoman rasistisen vähemmistöhallinnon välinen yhteistyö, jonka tarkoituksena on jatkaa kolonialismia ja sortoa eteläisessä Afrikassa”.²¹⁴ Portugali rikkoi Rhodesialle asetettuja pakotteita sallimalla yhdysvaltalaisen, isobritannialaisten ja ranskalaisten alusten tuoda öljyä Rhodesiaan Mosambikin kautta. Myös Portugali ja Etelä-Afrikka veivät öljyä naapurimaahansa.²¹⁵

Suomen kahden vuoden kausi turvallisuusneuvostossa alkoi vuoden 1969 alussa. Suomen kanssa samaan aikaan turvallisuusneuvostosta saivat paikan Kolumbia, Nepal, Espanja ja Sambia. Max Jakobsonin mukaan tuon kaksivuotiskauden aikana 44 % kaikista turvallisuusneuvoston käsittelemistä kysymyksistä koski Afrikan ongelmia, pääasiassa Namibiaa, Etelä-Rhodesiaa, Etelä-Afrikkaa ja Portugalin siirtomaita. Kuitenkaan turvallisuusneuvosto ei hyväksynyt vuosina 1969–1970 yhtään päätöslauselmaa liittyen Portugalin siirtomaissa käytyihin sotiin tai Portugalin siirtomaihin. Edellinen päätöslauselma oli vuodelta 1965, jolloin turvallisuusneuvosto suositti asevientikieltoa Portugaliin. Turvallisuusneuvoston vuosiraporteissa Portugalin siirtomaakysymys on samassa osiossa Vietnamin, Lähi-idän ja Korean konfliktien kanssa. Nämä kysymykset on tuotu turvallisuusneuvoston tietoisuuteen, mutta joista ei keskusteltu neuvostossa.²¹⁶ Yleiskokouksen päätöslauselmissa usein vedottiin turvallisuusneuvostoon, jotta se ottaisi asian käsittelyyn, mutta turvallisuusneuvoston asialistalle kysymys ei päässyt. Tämä oli myös osa Portugalin ulkopolitiikkaa tutkija Bruno Cardoso Reisin mukaan: Portugalin strategiana oli varmistaa edes yhden turvallisuusneuvoston pysyvän jäsenen tuki, jotta asia ei päädy turvallisuusneuvoston käsittelyyn tai päätöslauselmaksi.²¹⁷ Esimerkiksi Rhodesian kysymystä käsiteltiin toistuvasti turvallisuusneuvostossa, sillä yksipuolisella julistuksella itsenäistynyt valtio ei saanut kansainvälistä tunnustusta tai, mikä tärkeintä,

---

²¹³ A/C.4/SR.1899. Suomensuomen kirjoittajan.

²¹⁴ A/RES/2706(XXV).

²¹⁵ A/7300/Rev.1.

²¹⁶ Ks. turvallisuusneuvoston vuosikertomukset yleiskokoukselle vuosilta 1969–1970: A/7602; A/8002; A/8402.

²¹⁷ Reis 2013, 272–273.

entistä hallintovaltaansa Iso-Britanniaa puolelleen. Etelä-Afrikan ja Portugalin tuki ja näiden maiden liittolaisuus läntisten suurvaltojen kanssa ei ollut kyllin vahva side estämään turvallisuusneuvostokäsittely.

Suomen turvallisuusneuvostovuosina kyllä tehtiin useita aloitteita Portugalin kysymyksen tuomiseksi agendalle. Niitä tekivät ensisijaisesti Portugalin siirtomaiden naapurit, joiden alueet joutuivat Portugalin armeijan hyökkäysten kohteiksi. Portugali teki toistuvia hyökkäyksiä naapurimaissa sijainneisiin vapautusliikkeiden tukikohtiin. Muun muassa Kongo-Kinshasa, Sambia, Guinean tasavalta ja Senegal sekä OAU lähettivät kirjeitä rajaloukkauksista turvallisuusneuvostolle ja pääsihteerille. Esimerkiksi: turvallisuusneuvoston vuosiraportista ilmenee, että Sambia lähetti kaksi kirjettä turvallisuusneuvostolle ja yhden pääsihteerille koskien Portugalin ja Sambian joukkojen välisistä yhteenotoista lähellä Angolan rajaa Sambian alueella. 18.7.1969 31 Afrikan maata lähettivät OAU:n nimissä turvallisuusneuvostolle kirjeen, jossa ne pyysivät turvallisuusneuvostoa käsittelemään välikohtauksia, sillä ne muodostivat uhkan kansainväliselle rauhalle ja turvallisuudelle. Turvallisuusneuvosto keskusteli kysymyksestä 18–28.7.1969. Portugalin ja kymmenen Afrikan valtion edustajat olivat läsnä istunnoissa ilman äänioikeutta.²¹⁸ Istunnoissa Sambian edustaja kertoi Portugalin tehneen noin 60 maa- ja ilmaoperaatiota Sambian alueella vuodesta 1966 lähtien. Portugali tähdensi omassa puheenvuorossaan, että ennen tätä Angolan ja Sambian välisellä rajalla ei ollut vastaavia välikohtauksia ja valtioiden väliset suhteet olivat hyvät. Portugalin kritiikki kohdistui Sambian politiikkaan sallia angolalaisten ja mosambikilaisten vapautusliikkeiden operaatiot Sambiasta käsin. Portugali kiisti, että sen asenne Sambiaa kohtaan olisi sotaisa, pikemminkin päinvastoin. Portugali salli edelleen Sambian käyttää sille tärkeää Benguelan rautatietä, vaikka Sambia salli vapautusliikkeiden tehdä sabotaasi-iskuja rautatielle. Portugali tuomitsi rajaloukkausten tuomisen turvallisuusneuvostoon, sillä maat olivat yrittäneet selvittää asiaa kahdenkeskisissä neuvotteluissa. Sambia kuitenkin syytti neuvotteluiden epäonnistumisesta Portugalin haluttomuutta yhteistyöhön. Molemmat valtiot vetosivat peruskirjan artiklaan 2(4) ja 51: väkivallan käytöstä pidättymiseen kansainvälisissä kiistoissa ja itsepuolustusosoikeuteen.²¹⁹

---

²¹⁸ S/9331; A/8002/Supp.E.

²¹⁹ A/8002/Supp.E.; S/PV.1486.

Turvallisuusneuvosto äänesti Algerian, Nepalin, Pakistanin ja Senegalin ehdottamasta päätöslauselmasta, jossa arvosteltiin Portugalin hyökkäyksiä sambialaisiin kyliin, vedottiin Portugaliin rajaloukkausten lopettamiseksi ja vaadittiin Portugalia vapauttamaan sen armeijan hallussa olevat sambialaiset ja palauttamaan hyökkäysten yhteydessä laittomasti viety omaisuus. Päätöslauselmaehdotuksen johdannossa esitettiin vakava huoli vastaavien tapausten aiheuttamasta vaarasta kansainväliselle rauhalle ja turvallisuudelle. Päätöslauselma 268 (1969) hyväksyttiin ilman muutosehdotuksia äänin 11–0–4. Pidättyneitä olivat Iso-Britannia, Yhdysvallat, Espanja ja Ranska. Näistä Iso-Britannia, Yhdysvallat ja Espanja esittivät äänestyselityksen. Kaikkien julkilausutut perustelut olivat samat: periaatteessa ne olivat Portugalin siirtomaapolitiikkaa vastaan, mutta koska käsittelyssä olevia rajaloukkauksia ei ollut tutkinut puolueeton tutkimuskomissio tai vastaava ja asianosaisten maiden todisteet olivat keskenään ristiriitaisia, ne eivät voineet äänestää päätöslauselman puolesta.²²⁰ Äänestyspäätösten taustalla todennäköisesti vaikuttivat myös kyseisten valtioiden liittolaisuussuhteet Portugalin kanssa: kaikki neljä pidättynyttä maata kuuluivat Natoon, ja lisäksi Espanjan suhdetta Portugaliin vahvistivat rajanaapuruus ja autoritaarinen hallintotapa. Ne eivät kuitenkaan äänestäneet päätöslauselmaa vastaan. Selitys löytynee päätöslauselman operatiivisesta osasta: se ei esitä pakkotoimia Portugalia kohtaan, vaan ainoastaan arvostelee, vetoaa ja vaatii. Turvallisuusneuvosto siis lähinnä tunnusti Sambian oikeuden alueelliseen loukkaamattomuuteen.

Myös päätöslauselman puolesta äänestänyt Suomi tarjosi äänestyselityksen. Suomen edustaja Ilkka Pastinen esitti joitain varauksia päätöslauselman johdanto-osan muotoiluun. Suomen tulkinnan mukaan turvallisuusneuvosto oli käsitellyt Sambian valitusta peruskirjan VI luvun (riitojen rauhanomainen selvittely) pohjalta, mutta päätöslauselman johdanto-osan maininnat, joissa viitattiin kollektiivisen turvallisuuden suojeluun, viittasivat peruskirjan VII lukuun (toimenpiteet rauhaa uhattaessa tai rikottaessa taikka hyökkäystekojen sattuessa). Näiden lukujen erona on se, että luvussa VI on sovittu niistä valtuuksista ja keinoista, joita yleiskokous ja turvallisuusneuvosto voivat käyttää rauhanomaisen ratkaisun löytämiseksi kiistoihin. Luku VII taas antaa turvallisuusneuvostolle mahdollisuuden voimankäyttöön sellaisissa tilanteissa, joissa rauhanomainen selvittely on todettu riittämättömäksi. Käytännössä vain luvun VII päätökset sitovat jäsenmaita. YK:n on ensin pyrittävä soveltamaan lukua VI riitojen

---

²²⁰ S/RES/268(1969); S/9630; S/PV.1491.

ratkaisussa.²²¹ Äänestyselitys koski siis pikemminkin Suomen tiukkaa tulkintaa YK:n peruskirjasta kuin Suomen erimielisyyttä turvallisuusneuvoston politiikasta. Päätöslauselman henki oli Suomen linjan mukainen.

Sambian tapaus vaikuttaa olevan tarpeeksi kaukana suurvaltojen intresseistä, jotta ne pystyivät sallimaan kysymyksen käsittelyn turvallisuusneuvostossa ja samalla tuomaan esille kielteisen kantansa Portugalin siirtomaapolitiikkaan. Muista tapauksista, jotka eivät päätyneet turvallisuusneuvoston agendalle, paljastuu turvallisuusneuvoston kriittinen valuvika: selkeät kansainvälistä rauhaa ja turvallisuutta uhkaavat tapaukset pystytään jättämään kokonaan käsittelemättä, jos yhdelläkin veto-oikeutetulla suurvallalla on tilanteessa omia intressejä.

Suomen turvallisuusneuvostokaudella 1969–70 Portugalia ja sen siirtomaita käsiteltiin Sambian tapauksen lisäksi kolmesti: Senegalin tekemä valitus oli turvallisuusneuvoston käsittelyssä 4.–9.12.1969 ja Guinean tekemät valitukset 15.–22.12.1969 ja 22.11.–8.11.1970. Etelä-Rhodesian ja Namibian kysymykset olivat Portugalia useammin turvallisuusneuvoston asialistalla. Myös Etelä-Afrikan apartheidista keskusteltiin muutamassa istunnossa heinäkuussa 1970.²²²

Senegalin ja Guinean tekemät valitukset käsiteltiin peräkkäin ja ne olivat luonteeltaan hyvin samanlaisia kuin Sambian kysymys. Kaikissa kolmessa tapauksessa oli kyse Portugalin siirtomaa-armeijan hyökkäyksistä itsenäisiin rajanaapureihin. Kaikissa tapauksissa Portugali piti iskuja itsepuolustuksena maissa toimineita vapautusliikkeitä vastaan. Kuten Sambian kysymyksessä, turvallisuusneuvosto toimi näissäkin peruskirjan luvun VI mukaisesti ja vaati Portugalia lopettamaan hyökkäykset. Senegalin valituksen perusteella tehty päätöslauselma 273 (1969) hyväksyttiin äänin 13-0-2 ja Guinean valituksen pohjalta tehty päätöslauselma 275 (1969) hyväksyttiin äänin 9-0-6. Molemmissa äänestyksissä Espanja ja Yhdysvallat pidättyivät. Guinean kysymyksessä pidättyivät lisäksi Kiina, Kolumbia, Ranska ja Iso-Britannia, lähinnä tapauksiin liittyvien todisteiden ja tutkinnan puutteellisuuden vuoksi.²²³

---

²²¹ Broms 1990, 269; Jakobson 1983, 199.

²²² A/7602; A/8002; A/8402.

²²³ A/8002; S/RES/273(1969); S/RES/275(1969).

Suomen puheenvuorot Senegalin ja Guinean kysymyksen käsittelyssä olivat myös hyvin samankaltaiset. Suomi piti kaikkia kolme kysymystä osana suurempaa ongelmaa, jonka perussyynä oli Portugalin pyrkimys kukistaa itsemääräämisoikeus siirtomaissaan. Tästä syystä Suomi äänesti myös kahden jälkimmäisen kysymyksen puolesta. Toinen syy kyllä-äänien antamiseen oli se, että osapuolet eivät kyenneet sopimaan kiistojaan kahdenkeskisissä neuvotteluissa, jolloin peruskirjan 33 artiklan mukaan turvallisuusneuvostolla oikeus puuttua asiaan.²²⁴

Suomen YK-suurlähettiläs Max Jakobson kuvailee turvallisuusneuvoston kulissien takaista toimintaa muistelmissaan. Turvallisuusneuvoston istunnoissa esitetyt puheet toivat harvoin mitään uutta neuvoston jäsenmaiden tietoisuuteen, vaan tärkein työ tehtiin keskusteluissa ja neuvotteluissa istuntosalin ulkopuolella. Epämuodollisista käytäväkeskusteluista kansainvälisen politiikan kysymykset joko nousevat tai ovat nousematta turvallisuusneuvoston käsittelyyn.²²⁵ Näin on todennäköistä, että myös Portugalin siirtomaakysymyksen on ollut jatkuvana puheenaiheena, vaikka turvallisuusneuvosto ei vuoden 1965 jälkeen hyväksynytään päätöslauselmia, jotka suoraan koskivat Portugalin siirtomaiden itsenäistymistä. Vuosina 1969–70 käsitelty Sambian, Senegalin ja Guinean valitukset toimivat eräänlaisena kiertotienä Portugalin kysymyksen käsittelyyn. Niissä oli kyse itsenäisten valtioiden alueellisen koskemattomuuden suojelusta, joka lienee korkealla kaikkien YK-jäsenmaiden prioriteettilistalla. Näin ollen nämä päätöslauselmat oli helppo hyväksyä.

Toinen Jakobsonin esille nostama seikka turvallisuusneuvoston toiminnasta koskee Suomen asemaa neuvoston jäsenenä. Jakobsonin mukaan Suomi toimi useissa Afrikkaa koskevissa kysymyksissä vaa'ankieliasemassa. Turvallisuusneuvoston päätöslauselma tarvitsee vähintään yhdeksän valtion kyllä-äänien tullakseen hyväksytyksi. Seitsemän jäsenmaata pystyy siis estämään ehdotuksen hyväksymisen pidättymällä äänestyksessä. Jakobson kutsuu tätä kollektiiviseksi veto-oikeudeksi, joka tasapainottaa pysyvien jäsenmaiden käyttämää veto-oikeutta. Turvallisuusneuvoston kokoonpano jakaantuu maantieteellisesti ja seitsemän jäsenmaata tulee ”kolmannelta maailmasta”, siis Afrikasta, Aasiasta ja latinalaisesta Amerikasta, joten niillä oli kollektiivinen veto-oikeus, mutta myös suuri mahdollisuus ajaa läpi ehdotuksia, jos ne pysyivät yhtenäisenä rintamana. Pysyvät jäsenvaltiot yleensä välttelevät veto-oikeutensa käyttämistä, ja sen

---

²²⁴ A/8002.

²²⁵ Jakobson 1983, 198.

sijaan ne pyrkivät estämään yhdeksän kyllä-äänien kerääntymisen tietyille päätöslauselmaehdotuksille. Jakobsonin mukaan Suomi oli usein ratkaisevassa asemassa puolueettomana valtiona, jota molemmat leirit yrittivät saada puolelleen. Afrikan kysymyksissä Suomi kallistui usein ”kolmannen maailman” kannalle. Jakobsonin mukaan Suomi pystyi käyttämään hyväkseen strategista asemaansa muokatakseen kolmannen maailman ryhmän ja ohjaamaan niiden ehdotuksia ”realistisemmalle uralle”. Suomen tavoitteena oli, että Afrikkaa koskevat ehdotukset oli muotoiltu niin, että ne olivat myös länsimaiden hyväksyttävissä, ja näin ollen niillä oli suurempi mahdollisuus myös toimeenpanna. Pakotteet eivät kuuluneet sellaisiin ehdotuksiin.²²⁶

26. istuntokaudella vuonna 1971 Suomi ja muut pohjoismaat palasivat kannattamaan yleiskokouksessa Portugalin siirtomaita koskevaa päätöslauselmaa. Ne tosin tekivät sen varauksella: päätöslauselman sisältö ja sanamuodot eivät juurikaan poikenneet edellisellä istuntokaudella hyväksytystä päätöslauselmasta, jonka äänestyksessä pohjoismaat pidättyivät, kuten edellä todettiin. Eräs syy oli ehdotuksen menettelytavassa: päätöslauselmaehdotuksesta ei sallittu erillisäänestyksiä ehdotuksen kohdista. Pohjoismaat kuitenkin hyväksyivät ehdotuksen yleisellä tasolla, joten ne äänestivät sen puolesta esittäen varauksia tiettyihin osiin. Suomen edustaja lähetystösihteeri Garth Castrén esitti Suomen äänestyselityksessä varauksensa operatiivisiin kohtiin 10 ja 11, joissa vedottiin jäsenmaihin, jotta lopettaisivat kaikki toimet, jotka auttavat Portugalia siirtomaidensa riistossa ja erityisesti yhteistyön Mosambikin Cabora Bassan ja Angolan Cunene-joen patoprojekteissa. Suomen mukaan kaikilla hallituksilla ei ollut laillisia mahdollisuuksia tällaisten vaatimusten toteuttamiseen. Kohdassa 12 hyväksyttiin Angolan, Mosambikin ja Guinea-Bissaun edustus Afrikan talouskomissiossa ja kohdassa 17 pyydettiin pääsihteeriä välittämään päätöslauselma kaikille jäsenmaille ja raportoimaan jäsenmaiden päätöslauselman tekemistä järjestelyistä päätöslauselman esittämien toimien toteuttamiseksi. Päätöslauselma 2795 (XXVI) hyväksyttiin äänin 99–6–6.²²⁷ Ennen yleiskokouksen äänestystä Portugalin suurlähetystö esitti Suomelle nootin, jossa se pyysi Suomea vastustamaan tai pidättymään äänestyksessä. Ulkoministeriö kuitenkin ohjeisti kannattamaan ehdotusta, mikäli pohjoismaatkin niin tekevät.²²⁸

---

²²⁶ Mt., 199–201.

²²⁷ YK:n 26. yleiskokous; asiakohtaraportit, Portugalin alaiset alueet. 24.2.1972. Portugali 1971-75, 113 U 2, UM.

²²⁸ Ulkoministeriö YK-edustustolle 8.12.1971. Portugali 1971-75, 113 U 2, UM.

Castrén esitti myös neljännen komitean yleiskeskustelussa Suomen puheenvuoron eteläisen Afrikan tilanteesta. Suomi tarkasteli eteläisen Afrikan tilannetta kokonaisuutena:

”Ellei Etelä-Afrikan vaikutusvaltaa ja voimaa huomioitaisi ei myöskään voitaisi käsitellä realistisesti kysymyksiä Etelä-Rhodesian kapinallisuudesta, Portugalin siirtomaapolitiikasta ja Namibian ongelmasta. Etelä-Afrikan asema riippuu suuresta määrin nykyisen tilanteen säilymisestä muuttumattomana Etelä-Afrikan muissa osissa.”

Portugalin siirtomaista Castrén totesi, että ainoa mahdollisuus tilanteen parantamiseksi olisi Portugalin politiikan muutos ja itsenäisyyden myöntäminen siirtomaille. Suomi uskoi, että Portugali menettäisi mahdollisuuden rauhanomaiseen ratkaisuun, jos se ei alkaisi noudattaa YK:n päätöslauselmia. Castrén vetosi myös turvallisuusneuvostoon, jotta se alkaisi etsiä ratkaisuja Portugalin siirtomaiden tilanteeseen, jotta edellä käsitellyt rajaloukkaukset eivät johtaisi entistä syvempään konfliktiin.²²⁹ Puheenvuorosta voi päätellä, että Suomi edelleen uskoi siirtomaasotien rauhanomaiseen ratkaisuun, eikä luopunut neuvottelu- ja sovittelulinjastaan. Samalla se myös summaa Suomen eteläisen Afrikan politiikan. Vaikka alueella ei ollutkaan havaittavassa minkäänlaista parannusta, Suomi korosti YK:n tärkeää roolia sorron ja riiston tuomitsemiseksi ja tehokkaiden keinojen löytämiseksi. Suomi keskittyi edelleen multilateraalisen yhteistyöhön eteläisessä Afrikassa.

4.3 Vanhalta uuteen ulkopolitiikkaan?

Vuosien 1967–1971 aikana Suomen YK-politiikassa tapahtui sekä laadullinen että määrällinen muutos, Hermannin käsitteitä käyttäen uusi korjausliike. Lisääntynyt aktiivisuus näkyi puheenvuorojen määrän kasvussa ja osallistumisessa YK-eliimiin, kuten Lounais-Afrikan hallintokomiteaan 1966–67, siirtomaakomiteaan vuosina 1967–68 ja turvallisuusneuvostoon 1969–70. Kannanottojen määrä ja edellä mainittuihin elimiin osallistuminen ovat yhteydessä toisiinsa, siirtomaakomiteassa ja turvallisuusneuvostossa tuli automaattisesti ottaa kantaa useampiin kysymyksiin kuin aiemmin. Samalla puheenvuorot myös näiden toimijoiden ulkopuolella, yleiskokouksessa ja sen komiteoissa lisääntyivät.

---

²²⁹ Lähetytösihteeri Castrén yleiskokouksen IV komiteassa 2.11.1971. Portugali 1971-75, 113 U 2, UM.

Suomen hakeutuminen siirtomaakomiteaan ja turvallisuusneuvostoon oli tietenkin tietoinen valinta ulkopoliittiselta johdolta. Näkyvyyden lisääntyminen ja omien näkemysten esille tuominen maailmanjärjestössä oli omiaan Suomen kansainvälisen aseman vakiinnuttamiseen. Aikalaiset puhuivat Suomen puolueettomuuden vahvistamisesta. Osmo Apusen mukaan Suomella oli siihen kaksi strategiaa: tunnustuksen hankkiminen Suomen puolueettomuudelle ja Suomen puolueettoman valtion kuvan vahvistaminen. Edellisen Suomi oli hankkinut 1960-luvun alkuun mennessä, jälkimmäinen selittää Suomen toimintaa YK:ssa.²³⁰

Toinen motiivi aktiivisemmalle politiikalle oli kansainvälisen järjestelmän ja kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän vahvistaminen. Suomen puolueettomuuslinjaan kuului sotilasliittojen ulkopuolelle jääminen, joten Suomi pyrki vahvistamaan YK:n kautta kansainvälistä turvallisuusjärjestelmää. Tämän vuoksi Suomi pyrki edistämään rauhaa myös kaukana eteläisessä Afrikassa: kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän oli toimittava myös siellä, jotta voitiin luottaa sen toimivan myös Euroopassa. Tietenkään Suomen puolustuspolitiikka ei turvannut pelkästään YK:n huteraan turvallisuusjärjestelmään, vaan ennen kaikkea hyviin idänsuhteisiin ja vahvoihin puolustusvoimiin. Monenkeskisellä yhteistyöllä pyrittiin ennaltaehkäisemään konfliktien syntyä ja edistämään maailmanrauhaa. Kansainvälinen kehitys nivoutui tiukasti Suomen kansalliseen etuun.

Muutos Suomen äänestyskäyttäytymisessä YK:n siirtomaakysymyksissä voidaan siis ajoittaa vuoteen 1968. Tuolloin Suomi äänesti Portugalin siirtomaita, dekolonisaatiojulistusta, apartheidia ja Namibiaa koskevien yleiskokouksen päätöslauselmien puolesta. Klaus Törnuddin mukaan ”Suomen ajama sovittelu- ja neuvottelulinja” epäonnistui siirtomaa-asioissa ja Suomi päätyi kannattamaan aiempaa jyrkempiä päätöslauselmia, joita afroaasialainen enemmistö toi yleiskokoukseen. Suomi siirtyi yleiskokouksessa enemmän sivustaseuraajan roolin, mutta samalla aktivoitui komiteoissa, joissa päätöslauselmat valmistellaan.²³¹ Sieltä käsin Suomi onnistui muokkaamaan afroaasialaisen ryhmän päätöslauselmaehdotuksia maltillisempaan suuntaan, jolloin ne olivat suuremman enemmistön hyväksyttävissä yleiskokouksen äänestyksessä. Tästä esimerkkinä toimii aiemmin mainittu päätöslauselma 2395 (XXIII)

---

²³⁰ Apunen 1977, 215.

²³¹ Törnudd 1967, 114,117.

vuodelta 1968, jossa pohjoismaiden ehdotuksesta tehtiin useita muokkauksia Portugalin siirtomaita koskevaan ehdotukseen.

Äänestyskäyttäytymisen muutos on merkki uudesta korjausliikkeestä Suomen YK-politiikassa Portugalin siirtomaakysymyksessä. Itse politiikan peruslinja ei muuttunut: Suomi edelleen piti kiinni peruskirjan tiukasta noudattamisesta. Nyt kuitenkin Suomi ja muut pohjoismaat tiukemmin pyrkivät vaikuttamaan myös Portugalin siirtomaita koskeviin päätöslauselmiin, ja onnistuivatkin siinä. Samalla ne olivat valmiita hyväksymään jyrkempiäkin sanamuotoja, jos ehdotukset eivät astuneet turvallisuusneuvoston reviirille. Tämä tarkoitti, että pakotteet jätettiin pois ehdotuksista ja viittauksia kansainväliseen rauhaan ja turvallisuuteen lievennettiin.

Muutos politiikassa vaikuttaa olevan peräisin kahdesta lähteestä, kansallisesta uudelleenryhmittymisestä ja ulkoisesta shokista. Kuten totesin luvussa 3.3, vuosi oli 1966 oli Suomelle käännteentekevä niin ulko- kuin sisäpolitiisestikin. Eduskuntavaalien jälkeen muodostettiin kansanrintamahallitus ensimmäistä kertaa sitten 1940-luvun. Sosialidemokraattien vaalivoitto (55 paikkaa, lisäys 17 paikkaa) ja eduskunnan vasemmistoenemmistö kuvasti 1960-lukulaista ajan henkeä ja sen yleisvasemmistolaisuutta. Sosiologi Martti Siisiäisen mukaan samoihin aikoihin Suomessa käynnistyi yleisvasemmistolaisen kausi, joka kanavoitui kansalaisyhteiskunnassa erityisesti yhdistystoimintaan. Protestijakso kesti Siisiäisen tutkimuksen mukaan aina 1970-luvun loppuun.²³²

Protesti levisi myös Suomen ulkopoliitiikan piiriin, jota oli yleisesti pidetty vain presidentin ja ulkoministeriön pelikenttänä. Suuresta yhdistysaallosta sai osansa myös kehitysmaaliike, joka nosti esille kolmannen maailman kysymyksiä. Ulkopoliittiseen debattiin alkoi tulla lisää idealistisia sävyjä, ja järjestöt vaativat Suomelta tiukempia kannanottoja apartheidin ja kolonialismin tuomitsemiseksi. Max Jakobsonin mukaan ulkopoliittinen debatti realistien ja idealistien (Jakobson kutsuu heitä moralisteiksi) välillä kääntyi 1960-luvulla Neuvostoliitosta kohti globaalia etelää. Jakobson tunnetaan realistisen koulukunnan edustajana, mutta hän ei pitänyt kahden koulukunnan välistä eroa lopulta kovinkaan suurena. Jakobson on idealistien kanssa samaa mieltä siitä, että pienen kansakunnan vahvistettava ”kansainvälisen yhteisvastuun tunnetta” ja ihmisoikeuksia

---

²³² Siisiäinen 1990, 64–67.

kunnioittavaa kansainvälistä järjestelmää, mutta idealistisen protestipolitiikan hän tuomitsi ”ulkopoliittiseksi itsetyydytykseksi”. Pienen valtion tuli toimia omien vaikutusmahdollisuuksiensa rajoissa.²³³

Jakobsonin näkemyksestä on helppo nähdä yhtäläisyyksiä edellisessä luvussa siteerattuun Keijo Korhoseen, joka pitää kehityspolitiikkaa ulkopolitiikan sijaistoimintona. Molemmat kuuluivat kolmannen reaalipoliitikon, presidentti Kekkosen, lähipiiriin ja 1960-luvun lopulla muodostuneeseen ”tohtorikoplaan”, jolle keskittyi paljon ulkopoliittista valtaa 1960-luvun lopulla. Inhorealistentoinen tohtorikopla sai vastaansa nuorten sosialidemokraattien uuden ulkopolitiikan kannattajat.²³⁴ Ulkoministeriö pysyikin Soikkasen mukaan pitkään ”viimeisenä vanhan Suomen linnakkeena”, jonne sosialidemokraattien hallintokoneisto ei ollut ylettynyt. Tämä alkoi kuitenkin muuttua 1970-luvun alussa. Demareiden ajama ”uusi ulkopolitiikka”, tai ulkopolitiikan uusi ulottuvuus, pyrki eroon passiivisesta ja vetäytyvästä puolueettomuuspolitiikasta. Vaihtoehtona oli rauhanpolitiikka, jonka agendalla oli hyvien idänsuhteiden lisäksi aseriisunta ja kehitysyhteistyö. Nuordemarien hyökkäys kohdistui ennemminkin tohtorikoplaan kuin Kekkoseen, jonka suosioista sosialidemokraatit kilpailivat. SDP onnistuikin saamaan Kekkosen luottamuksen: Väinö Leskinen nimitettiin ulkoministeriksi vuonna 1970. Lopullinen demarien läpimurto tapahtui kuitenkin vasta vuonna 1972.²³⁵ Sekä Heinon että Soirin ja Peltolan arvio vuoden 1966 vasemmiston vaalivoiton vaikutuksista Suomen ulkopolitiikkaan vaikuttaa ylimitoitetulta. ”Uuden ulkopolitiikan” kannattajat eivät päässeet heti ulkopolitiikan sisäpiiriin, ja eduskunnan painoarvo ulkopolitiikassa jatkui pienenä läpi koko Kekkosen presidenttikauden.

Kansainvälisen suurvaltapolitiikan suhdannemuutos oli todennäköisesti suurempi tekijä kuin sisäpoliittisten voimasuhteiden muutos. Aina 1950-luvulta Tšekkoslovakian miehitykseen 1968 kestänyt kylmän sodan aktiivinen vaihe kilpavarusteluineen, ohjuskriiseineen ja sijaissotineen viileni Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton suhteiden liennytysvaiheeseen. Samana vuonna käynnistyivät supervaltojen strategisten ydinaseiden käytön rajoituksia koskeneet SALT-neuvottelut ja Neuvostoliiton tunnustelut Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin järjestämiseksi. Neuvostoliitto miehitti Tšekkoslovakian syksyllä 1968 vaihtamalla Prahan keväänä

---

²³³ Jakobson 1983, 60.

²³⁴ Soikkanen 2003, 183–184.

²³⁵ Soikkanen 2008, 50–55.

tunnetun kansannousun, kuten se teki Unkarissa vuonna 1956. Tällä kertaa miehitys sai kuitenkin aikaa protestiaallon jopa liittolaisten leirissä. Jugoslavia, Romania ja Kiina sekä Länsi-Euroopan vasemmistopuolueet, SKDL mukaan lukien, tuomitsivat miehityksen.²³⁶ Yhdysvaltojen reaktio sitä vastoin oli laimea; sillä oli omat ongelmansa Vietnamissa, jossa käyty sota sai myös osakseen kasvavaa vastustusta sekä kotimaassa että ulkomailla.²³⁷ Vuonna 1969 Yhdysvaltojen presidentiksi valittu Richard Nixon alkoi etsiä kansallisen turvallisuuden neuvonantajansa Henry Kissingerin kanssa ulospääsyä Vietnamin sodasta. Nixonin ulkopoliittinen doktriini poikkesi edeltäjistään: Yhdysvaltojen oli lopetettava suorat sotilaalliset interventiot kolmannessa maailmassa ja siirtää vastuu kommunismin patoamisesta paikallisille toimijoille. Muutos oli seurausta kotimaisesta painostuksesta, jonka Vietnamin sota oli synnyttänyt, ja myös välttämätöntä liennytyksen toteutumiselle.²³⁸ Neuvostoliitolle liennytyksellä oli ulkopoliittinen merkkipaalu: se merkitsi, että Yhdysvallat tunnusti Neuvostoliiton vertaisenaan globaalina supervaltana. Samalla kun supervaltojen välinen kilpailu lientyi, Moskova pystyi siirtämään resurssejaan muualle: sosialistien blokin sisäiseen kamppailuun Kiinan kanssa ja vaikutusvallan kasvattamiseen Afrikassa ja muualla kolmannessa maailmassa.²³⁹ John Lewis Gaddisin mukaan liennytyksen tarkoituksena oli vähentää niiden välisen konfliktin uhkaa, parantaa maiden välisiä suhteita ja helpottaa molempien maiden 1960-luvun aikana kasautuneiden sisäisten jännitteiden purkamista.²⁴⁰

Vaikuttaa siltä, että Suomen YK-edustusto sai toimia melko itsenäisesti siirtomaakysymyksissä, kunhan YK-politiikka noudatti Suomen puolueettomuuspolitiikkaa. Jakobson oli perustellut Kekkoselle turvallisuusneuvostoon pyrkimistä mahdollisuutena hälventää Suomen puolueettomuuteen kohdistuvia epäilyksiä. Kekkonen oli alkuun skeptinen, mutta näytti nopeasti vihreää valoa Jakobsonin pyrkimyksille. Presidentti Kekkonen luotti edustuston päällikön Max Jakobsonin arviointikykyyn, eikä ollut pitänyt turvallisuusneuvostokauden ajaksi ulkoministeriössä tehtyjä erityisjärjestelyjä kovin tarpeellisina.²⁴¹

Suomen politiikkaa Portugalin siirtomaiden kysymyksessä on myös tulkittava tässä puolueettomuuspolitiikan kontekstissa. Suomen siirtyi 1960-luvun puolivälissä

---

²³⁶ Gaddis 2005, 153.

²³⁷ Westad 2005, 195.

²³⁸ Mt., 197.

²³⁹ Mt., 194–195.

²⁴⁰ Gaddis 2005, 181.

²⁴¹ Suomi 1996, 78–79, 312.

ulkopolitiikassaan aktiivisen puolueettomuuden linjalle, johon kuului profiilin kohottaminen myös YK:ssa. Tämä edellytti aktiivisempaa otetta myös eteläisessä Afrikassa, jonka kautta Suomi pyrki rakentamaan rauhanvälittäjän imagoa. Suomen toiminta painottui vuodesta 1966 lähtien entistäkin enemmän Namibiaan. Suora Etelä-Afrikan painostus oli suljettu pois kaupallisten syiden vuoksi, mutta hakemalla aktiivisesti neuvotteluratkaisua Namibian mandaattikysymykseen Suomi pystyi toimimaan siirtomaajärjestelmän purkamisen hyväksi. Namibiaan Suomella oli myös pitkät historialliset siteet jo 1800-luvulla alkaneen lähetystyön kautta. Rhodesian kysymyksessä Suomi oli hyväksynyt YK-pakotteet, mutta ei nähnyt tarkoituksenmukaisena laajentaa pakotteita, koska niiden toimeenpanoa ei pystytty täysin toteuttamaan. Portugalin siirtomaat jäivät myös vähälle huomiolle, todennäköisesti siitä syystä, että Yhdistyneiden kansakuntien piirissä itsenäisyysotiin ei ollut juurikaan mahdollisuutta puuttua suoraan, vaan oli jätävä päätöslauselmissa esitetyn paheksunnan tasolle. Suomen ratkaisu oli pyrkiä saamaan mahdollisimman suuri enemmistö Portugalin siirtomaita koskevien päätöslauselmien taakse ja odottaa, että Portugali itse tekee ratkaisunsa. Muuten Suomi tyytyi tarkkailemaan tilannetta.

Virallisen Suomen pysyessä passiivisena järjestökenttä otti ohjat käsiinsä Portugalin siirtomaissa. Vuonna 1969 Teiniliitto keräsi Taksvärkki-keräyksessä rahaa Mosambik-instituutille, joka oli Frelimon ylläpitämä koulutuslaitos. Keräys suunnattiin instituutin kirjapainohankkeelle Tansaniassa. Mosambik-instituuttia rahoittivat myös Ford-säätiö ja Ruotsin kansainvälisen kehitysyhteistyön virasto SIDA. Aiemmin Teiniliitto oli kerännyt kirjamyynnillä rahaa Namibian vapautusliike SWAPO:lle.²⁴²

Myös Suomen ylioppilaskuntien liitto SYL oli aktiivinen kehityskysymyksissä. SYL järjesti helmikuussa 1971 viisipäiväisen seminaarin, joka käsitteli kansallisia vapautusliikkeitä. Seminaariin osallistui kuuden vapautusliikkeen edustajat. Seminaari aiheutti kitkaa SYL:n ja ulkoministeriön välillä. SYL oli hakenut ulkoministeriöltä tukea seminaarin järjestämiseen, mutta ulkoministeriö oli kieltäytynyt tuen maksamisesta. Syyksi ulkoministeriö ilmoitti vastauksessaan, että ”Suomen hallitus ei katso voivansa kansainvälisen oikeuden ja YK:n peruskirjan periaatteiden sitomana tukea väkivaltaisain keinoin toimivia ryhmittymiä.” SKDL:n ensimmäisen kauden kansanedustaja ja Suomen Rauhanpuolustajien pääsihteeri Mirjam Tuominen esitti asiasta kirjallisen kysymyksen

---

²⁴² Ahonen 2000, 56–57; Soiri & Peltola 1999, 34–43.

eduskunnassa 12.2.1971. Tuomisen mukaan ulkoministeriön kielteinen suhtautuminen oli ristiriidassa YK:n yleiskokouksen siirtomaakansojen itsenäisyyden toteuttamisen toimintaohjelman ja yleismaailmallisen rotusorron ja rotuerottelun vastustamisen vuoden kanssa. Ulkoministeri Väinö Leskinen korosti vastauksessaan, että ulkoministeriö ei suhtautunut kielteisesti konferenssin järjestämiseen, mutta ei toisaalta myöntää tukea:

”Väkivaltaisen toiminnan hyväksyminen ja sen tukeminen olisi ristiriidassa, ei ainoastaan kansainvälisten sitoumuksiemme kanssa, vaan myöskin sen puolueettomuuspolitiikkamme peruskäsityksen kanssa, että ristiriitoja ja selkkauksia on pyrittävä selvittämään rauhanomaista tietä ja muilla keinoilla ilman väkivallan teitä.

Samalla Leskinen korosti Suomen antamaa tukea YK:n rahastoille humanitääriseen apuun. YK:n Etelä-Afrikan apartheidin uhrien rahastoon oli varattu 105 000 markkaa, eteläisen Afrikan yhdistettyyn harjoitteluohjelmaan 126 000 markkaa, YK:n pakolaistoimiston ohjelmaan 314 000 markkaa ja Namibia-rahastoon 63 000 markkaa. Humanitäärinen apu toteutettiin monenkeskisen yhteistyön kautta, samoin kuin kehitysyhteistyökin ennen vuotta 1973. Suomen kanta vapautusliikkeiden suoraan tukemiseen tuli kuitenkin selväksi: aseellista taistelua Suomi ei suostuisi tukemaan.²⁴³

Kuten Soiri ja Peltola toteavatkin, kansalaisyhteiskunnan painostus Suomen kehitysmaapolitiikan muuttamiseksi kasvoi 1960- ja 70-lukujen taitteessa. Paine alkoi kasvaa myös kansainvälisesti. Sekä kansalliset vapautusliikkeet että Afrikan yhtenäisyysjärjestö OAU pyrkivät vaikuttamaan Suomeen lisätuen saamiseksi. Aluksi vapautusliikkeiden johtohahmoja vieraili Suomessa eri kansalaisjärjestöjen kutsumina. Erkki Tuomioja muistelee, että ensimmäisten joukossa oli vuonna 1966 Etelä-Afrikka-toimikunnan Suomeen kutsumana UNITA:n johtaja Jonas Savimbi. Myös Frelimon Eduardo Mondlanen Tuomioja oli tavannut.²⁴⁴

Vuodesta 1970 vapautusliikkeillä oli pääsy myös poliittisen johdon pakeille. Ulkoministeri Väinö Leskisellä voidaan nähdä olevan tässä suuri rooli, sillä hän vaikutti ottavan mielellään vastaan vapautusliikkeiden johtajia. MPLA:n hallintokomitean jäsen Daniel Julio Chipenda ja MPLA:n Skandinavian toimiston edustaja Antonio Neto

---

²⁴³ Valtiopäivät (VP) 1971. Kirjallinen kysymys KK 25/1971 12.2.1971.
https://avoindata.eduskunta.fi/digitoitunut/view/ask_1971_v_400?language=suomi&year=1971&page=63&query=vapautusliik*&pageOfWholeBook=463; Soiri & Peltola 1999, 48–50.

²⁴⁴ Tuomioja 1993, 136; Soiri & Peltola 1999, 90.

vierailivat ulkoministeriössä kesäkuussa 1970 ollessaan Ylioppilaiden YK-liiton vieraana Suomessa.²⁴⁵ Samaisen järjestön johtaja Agostinho Neto SDP:n vieraana heinäkuussa 1970 ja tapasi myös ulkoministeri Leskisen. Agostinho Neton ja Leskisen tapaaminen oli Helsingin Sanomien mukaan ensimmäinen kerta, kun vapautusliikkeen johtaja tapasi ministerin Suomessa.²⁴⁶ Ilmeisesti molemmissa vierailuissa oli kyse enemmänkin kohteliaisuusvierailuista ja suhteiden rakentamisesta, eikä MPLA vielä esittänyt virallisia tukipyyntöjä Suomelle. Pyyntö tulikin seuraavana vuonna, kun Antonio Neto lähestyi ulkoministeri Leskistä ja pyysi suoraa tukea MPLA:n koulutus- ja terveydenhuolto-ohjelmiin.²⁴⁷ Paavo Lipponen isännöi lokakuussa 1970 kahta Frelimon edustajaa, jotka tapasivat ulkoministeri Leskisen.²⁴⁸ Suomen linja vapautusliikkeiden tukemisesta ei kuitenkaan muuttunut helmikuisesta eduskuntakeskustelusta.

Vapautusliikkeiden missiot Suomessa kuitenkin jatkuivat. Syksyllä 1971 ensin OAU:n delegaatio ja myöhemmin PAIGC:n johtaja Amílcar Cabral tapasivat presidentti Kekkonen Suomessa. OAU:n vierailun jälkeen Suomi teki periaatepäätöksen OAU:n Liberation Committeeen tukemisesta.²⁴⁹ Kuten angolalaisten vapautustaistelijakollegoiden vierailu, ei Cabralinkaan matka Suomeen poikanut konkreettisia tuen osoituksia vapautusliikkeille. Suomen Lissaboniin akkreditoitu suurlähettiläs Martti Salomies raportoi Helsinkiin, että Cabralin vierailu Kekkonen luona oli aiheuttanut Portugalissa ”pahaa mieltä”. Portugalin ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Caldeira Coelho oli lisäksi vakuutellut, että Guinea-Bissau oli edelleen täysin Portugalin hallinnassa. Cabralia Coelho väitti Tšekkoslovakiassa koulutuksen saaneeksi portugalilaiseksi, vaikka todellisuudessa tämä oli Lissabonissa agronomiksi koulutettu kapverdeläinen.²⁵⁰ Portugali yritti levittää propagandaansa siis myös kahdenkeskisen diplomatian välityksellä.

Ulkopoliittinen valta keskittyi kylmän sodan Suomessa pienelle ulkopoliittiselle eliitille, johon kuuluivat presidentti, ulkoministeri ja ministeriön korkeimmat virkamiehet ja ulkoasiainvaliokunta. Edellisessä luvussa kuvailtu 1960-luvun alun kasvava ulkopoliittikka kuitenkin alkoi kasvattaa ulkopoliittista päätöksentekojärjestelmää.

---

²⁴⁵ Martti Korhosen muistio, 2.6.1970. Portugalin Afrikan alueen vapautusliikkeet 1970-72. Kansio 294, 7 D 2 UM.

²⁴⁶ HS 7.7.1970; Portugalin Afrikan alueen vapautusliikkeet 1970-72, kansio 294, 7 D 2 UM.

²⁴⁷ Neto Leskiselä 21.4.1971. Angolan kysymys 1963-1971, kansio 291, 7 D 2, UM.

²⁴⁸ Muistio Mosambikin vapautusliike Frelimon edustajien käynnistä UM:ssä, 10.11.1970. Portugalin Afrikan vapautusliikkeet; Frelimo, kansio 294, 7 D 2, UM.

²⁴⁹ Soiri & Peltola 1999, 87.

²⁵⁰ Saloniemi Leskiselä 8.11.1971. Guinean kysymys 1970-73, kansio 292, 7 D 2, UM.

Kansainvälisten suhteiden hoidon poliittinen valvonta siirtyi osittain ulkoministeriön virkamiesten tehtäväksi ja kauemmaksi ulkopoliittisen eliitin suorasta kontrollista.²⁵¹ Suomen YK-politiikkaan siirtomaakysymyksissä tällä tuskin oli suurtakaan vaikutusta vuosina 1967–71. Vaikuttaa siltä, että suurempi vaikutus oli kontaktien lisääntyminen Suomen ulkopoliittisen eliitin ja vapautusliikkeiden välillä. Tässä kansalaisyhteiskunnalla oli se merkittävä rooli, jonka Soiri ja Peltola tutkimuksessaan eri järjestöille antavat. Kuusikymmenlukulaiset järjestöt olivat luomassa kontakteja vapautusliikkeiden ja ulkopoliittisen eliitin välille. OAU:n vapautuskomitean tukeminen oli ensimmäinen askel kohti suurempaa muutosta, joka oli edessä Suomen asennoitumisessa kansallisten vapautusliikkeiden tukemiseen.

---

²⁵¹ Kalela 1975, 111–112.

5 Vallankumous Luandasta Lissaboniin ja takaisin 1972–1975

”And if do not assert that Portugal runs the risk of military defeat in our midst, it is simply because it never had any chance of emerging victorious. And the only ones who can suffer defeats are those who have had at least a possibility of being victorious”

– Amílcar Cabral YK:n IV komiteassa lokakuussa 1972.²⁵²

5.1 Portugali ja tulevaisuus

Vuoden 1972 alussa itsenäisyysota Angolassa oli kestänyt 11 vuotta, Guinea-Bissaussa 10 vuotta ja Mosambikissa 8 vuotta. Angolassa ja Mosambikissa vapautusliikkeiden voitto näytti edelleen utopialta, Guinea-Bissaussa tilanne oli valoisampi. Kesäkuussa 1972 Portugalin kansalliskokouksessa hyväksyttiin uusi merentakaisen alueiden laki, jossa alueille luotiin uusi paikallinen vaaleilla valittava itsehallinto, joka pystyi säätämään lakeja ja päättämään alueen budjetista ja veroista. Lainsäädäntökokouksen vaalitapa ei ollut demokraattinen: äänioikeus oli vain luku- ja kirjoitustaitoisilla kansalaisilla ja vain osa edustajista valittiin suoralla vaalilla. Luku- ja kirjoitustaitovaatimus karsi suurimman osan afrikkalaisista äänestäjistä, mutta silti esimerkiksi Angolassa 2/3 äänioikeutetuista oli mestitsejä tai mustia.²⁵³ Pääministeri Marcelo Caetanon hallinnolliset reformit siirtomaissa eivät onnistuneet vähentämään vapautusliikkeiden taistelutahtoa, vaan sissisodat jatkuivat entiseen tapaan vailla merkkejä ratkaisusta.

Tyytymättömyys Caetanon politiikkaa kohtaan kasvoi sekä konservatiivien että liberaalin välillä. Edelliset eivät halunneet myöntää siirtomaille itsehallintoa, jälkimmäiset vaativat nopeaa päätöstä siirtomaaongelmaan ja poliittista ratkaisua sotilaallisen sijaan. Sota siirtomaissa koitui lopulta Estado Novon kohtaloksi, mutta vallankumousta ei lopulta tehnyt kansalliset vapautusliikkeet, vaan niitä vastaan taistellut Portugalin armeija. Historian ironiaa on, että Portugalin armeijan vallankumoukselliset voimat olivat juuri siirtomaasotia käyneiden armeijoiden kenraaleja. Ensimmäisen vallankaappausyrityksen oli määrä tapahtua joulukuussa 1973. Sen takana oli entinen Portugalin Mosambikin armeijan komentaja Káulza de Arriaga, konservatiivi, joka syytti Caetanon hallintoa heikoksi ja vaati kovempia sotatoimia Afrikassa. Kaappauksen esti armeijan liberaalisiipi, joka paljasti suunnitelmat ennen niiden toteutumista. Viisi kuukautta

---

²⁵² Cabral 1980, 274.

²⁵³ Pimenta 2016, 20–21.

myöhemmin, 25. huhtikuuta 1974, liberaalien nuorten upseerien liike MFA (*Movimento das Forças Armadas*, suom. asevoimien liike) onnistui liki verettömässä sotilasvallankaappauksessa, jota kutsutaan neilikkavallankumoukseksi. MFA:ta tuki kenraali António de Spínola, joka oli Guinea-Bissaun kuvernööri vuoteen 1973 saakka.²⁵⁴ MFA oli valmis neuvottelemaan siirtomaiden kanssa niiden itsenäistymisestä.

Tie neilikkavallankumoukseen ja diktatuurin päättymiseen oli pitkä. Richard A.H. Robinsonin mukaan upseerien tyytymättömyys oli tärkein syy huhtikuun 25. päivän sotilasvallankaappaukselle. Umpikujan ajautuneet siirtomaasodat lisäsivät armeijan tyytymättömyyttä ja vaatimuksia poliittiselle ratkaisulle. Kun Guinea-Bissaussa ja Mosambikissa vapautusliikkeet saivat käyttöönsä neuvostoliittovalmisteisia ilmatorjuntaohjuksia vuodesta 1973 lähtien, sotien muuttuneet voimasuhteet hapersivat portugalilaisten taistelumoraalia entisestään. Vaatimukset poliittiseen ratkaisuun listattiin kenraali Spínolan helmikuussa 1974 julkaistussa teoksessa *Portugal e o Futuro* (suom. Portugali ja tulevaisuus), jonka hän kirjoitti palattuaan Guinea-Bissausta. Spínola ei kuitenkaan kannattanut siirtomaista luopumista, vaan liittovaltiomallia, jossa merentakaisille provinsseille myönnettäisiin itsehallinto. Spínolan kirjaa pidetään MFA:n vallankaappauksen innoittajana.²⁵⁵

Neilikkavallankumousta seurasi valtakamppailu, jossa ylimmästä vallasta kilpailivat kenraali Spínola ja MFA-liike. Heti vallankumouksen jälkeen vaikutti siltä, että väliaikaiseksi presidentiksi nimetty Spínola pystyi tarttumaan sotilashallituksen johtoon. Spínola ja MFA olivat kuitenkin erimielisiä siirtomaiden asemasta. MFA:n ohjelma koostui kolmesta pääkohdasta: dekolonisaatiosta, demokratisaatiosta ja kehityksestä. Näistä varsinkin ensimmäinen hiersi presidentin ja MFA:n välejä. MFA sai tukea Portugalin vasemmistopuolueilta, joiden maanalaiset organisaatiot nousivat takaisin pinnalle vallankumouksen jälkeen. Vallankumouksen henki kesällä 1974 olikin vasemmistolainen: työläiset valtasivat tehtaita, järjestivät lakkoja ja ottivat haltuun virastoja. Vasemmiston kontaktit siirtomaiden aateveljiin ja -sisariin olivat myös tärkeässä roolissa neuvotteluissa vapautusliikkeiden kanssa. Spínolan tuki taas oli vähäistä, hänen konservatiivinen suhtautumisensa siirtomaakysymykseen menetti

---

²⁵⁴ Mt., 25–26.

²⁵⁵ Robinson 2003, 4–5; Macqueen 2018, 171.

kannatuksen vallankumouksen kuohuissa. 28. syyskuuta 1974 MFA onnistui kampeamaan Spínolan presidentin paikalta.²⁵⁶

Guinea-Bissau oli ensimmäinen Portugalin siirtomaista, joka itsenäistyi neilikkavallankumouksen jälkeen. Se tosin oli julistautunut itsenäiseksi jo syyskuussa 1973 sen jälkeen, kun YK:n siirtomaakomitea oli raportissaan tunnustanut PAIGC:n Guinea-Bissaun kansan aidoksi edustajaksi. Noin 80 valtiota tunnusti Guinea-Bissaun itsenäisyyden julistuksen jälkeen, ja OAU hyväksyi sen jäsenhakemuksen. Norrie Macqueenin sanoin: Guinea-Bissau oli ensimmäinen dominopala, joka kaatui käynnistäen ketjureaktion kohti Estado Novon loppua. Itsenäisyysjulistusta edelsi useita yrityksiä saada Portugali ja PAIGC neuvottelupöydän ääreen, mutta Senegalin ja Brasilian sovitteluyritykset ei johtaneet neuvottelukontaktiin. Ensimmäinen yritys neuvotteluille tapahtui vuonna 1971 Portugalin epäonnistuttua hyökkäyksessään Guinean tasavallan Conakryyn. Kansainvälinen paine Portugalia kohtaan kasvoi, mutta Portugali ei taipunut neuvotteluihin PAIGC:n kanssa, sillä pääministeri Caetanon dominoteorian mukaan neuvottelut Guinea-Bissaussa olisivat johtaneet samankaltaisiin vaatimuksiin Angolassa ja Mosambikissa. Kenraali Spínola sen sijaan oli valmis neuvotteluihin, mutta Lissabon kielsi häntä ottamasta yhteyttä kapinallisiin.²⁵⁷

Macqueenin mukaan Portugalin kieltäydyttyä neuvotteluista Lissabonissa nähtiin kolme mahdollista lopputulosta Guinea-Bissaun sodalle. Ensimmäinen vaihtoehto oli jatkaa sotaa ja tarkkailla sen kehitystä. Toisessa skenaariossa Portugalin Guinean armeija romahtaa ja sota hävitään. Kolmannessa vaihtoehdossa Portugali häviäisi sodan, koska armeijan resursseja siirrettäisiin tärkeämmille Angolan ja Mosambikin rintamille. Pääministeri Caetano oli valmis kohtaamaan tappion Guinea-Bissaussa välttääkseen dominoiden kaatumisen Angolassa ja Mosambikissa.²⁵⁸

Vasta neilikkavallankumouksen jälkeen PAIGC ja Portugalin hallitus kohtasivat neuvotteluissa. Portugalin sotilashallitus ei ollut valmis myöntämään itsenäisyyttä heti, mutta se veti sekä armeijan että salaisen poliisi PIDEn pois Guinea-Bissausta. PAIGC:n toiveet Guinea-Bissaun ja Kap Verden liittämisestä kariutuivat, ja 10.9.1974 Portugali ja PAIGC sopivat Guinea-Bissaun itsenäistymisestä. Macqueenin mukaan Guinea-Bissaun

---

²⁵⁶ Robinson 2003.

²⁵⁷ Macqueen 1999, 220–223.

²⁵⁸ Mt., 224.

itsenäistymisneuvottelut toimivat esimerkkinä Mosambikin ja Angolan vastaaville neuvotteluille.²⁵⁹

Mosambikissa neilikkavallankumous ei heti johtanut sotatoimien loppumiseen. Useat Portugalin armeijan yksiköt kieltäytyivät taistelemasta, mutta Frelimon joukot jatkoivat sotimista. Vallankumous nosti pinnalle myös uusia poliittisia ja Frelimon vastaisia liikkeitä, joiden kannatus jakautui heimojen sekä valkoisten konservatiivien ja liberaalien kesken. Frelimo pelkäsi, että sotatoimien lopettaminen avaisi mahdollisuuden näiden liikkeiden tekemälle vastavallankumoukselle. Toisin kuin Guinea-Bissaussa, Frelimolla oli hallinnassaan vain joitain alueita Mosambikin pohjoisosissa, joten pelko vastavallankumouksesta oli aiheellinen. Taistelu jatkui kolme kuukautta neilikkavallankumouksen jälkeen, mikä johti eurooppalaisen väestön massamaastamuuttoon. Jopa 90 % portugalilaisista jätti Mosambikin, joka jäi ilman koulutettua työväestöä. Lusakassa 28.9.1974 MFA ja Frelimo pääsivät sopimukseen, joka tunnusti Frelimon Mosambikin laillisenä edustajana, ja Mosambik itsenäistyi siirtymäkauden jälkeen 25.6.1975. Lusakan sopimus jätti kuitenkin useita kysymysmerkkejä, jotka koskivat muun muassa portugalilaisten omistuksia Mosambikissa ja Cabora Bassan padon rakentamisen jatkamista. Tämä huolestutti Etelä-Afrikan ja Rhodesian hallituksia, jotka jatkoivat Frelimon vastaisten liikkeiden tukemista.²⁶⁰ Rhodesia avusti MNR-liikkeen (myöh. RENAMO) perustamista, jonka tavoitteena oli syöstä Frelimo vallasta Mosambikissa. Mosambikin sisällissota Frelimon ja MNR/RENAMOn välillä syttyi vuonna 1977.²⁶¹

Angolan tilanne neilikkavallankumouksen jälkeen oli vaikein ja monimutkaisin Portugalin siirtomaista. Guinea-Bissaussa ja Mosambikissa MFA:lla oli ollut selkeä neuvottelukumppani PAIGC:ssa ja Frelimossa. Angolassa toimi keväällä 1974 edelleen kolme suurta vapautusliikettä, joista MPLA oli vielä jakautunut kolmeen keskenään kilpailevaan faktioon. Neilikkavallankumouksen jälkeen ryhmittymät tapasivat kesäkuussa Lusakassa, jossa ne yrittivät sopia MPLA:n yhtenäisyydestä. Presidentti Agostinho Neto siipi marssi ulos riitaisesta kokouksesta. MPLA:n siipien yhteenliittymiseen tarvittiin neljän afrikkalaisen presidentin, Zairen Mobutun, Sambian Kaundan, Kongon tasavallan Ngouabin ja Tansanian Nyereren väliintulo. Syyskuun

---

²⁵⁹ Mt., 229.

²⁶⁰ Newitt 1995, 538–540.

²⁶¹ Funada-Classen 2013, 386–387.

kolmantena MPLA:n ryhmittymät sopivat väliaikaisesta keskuskomiteasta, joka johtaisi liikettä itsenäistymiseen saakka. MPLA:n ja FNLA:n välille oli OAU:n avustuksella saatu joulukuussa 1972 sopimus Angolan vapautusneuvosto CSLA:n perustamisesta, mutta ideologiset erot estivät sopimuksen täytäntöönpanon. UNITA oli jätetty neuvotteluiden ulkopuolelle.²⁶²

Heinäkuun loppuun mennessä UNITA ja MPLA olivat neuvotelleet Portugalin kanssa aselevosta. FNLA sopi tulitauosta vasta lokakuussa marssitettuaan ensin joukkonsa Zairesta rajan yli Pohjois-Angolaan, joka oli edelleen sille vahvaa kannatusaluetta. FNLA:n strategia neilikkavallankumouksen jälkeen oli vahvistaa sen armeijaa. Holden Roberto hankki sotilaskoulutusta ja sotamateriaalia Kiinalta, Romanianlt, Libyalta ja Zairelta. Myös UNITA alkoi kouluttaa lisää sotilaita sen hallitsemilla alueilla idässä, mutta samalla se yritti etäännyä aiemmasta vallankumouksellisuudestaan ja maolaisuudesta ja vedota myös Angolan valkoiseen väestöön.²⁶³

OAU patisti jälleen vapautusliikkeet neuvotteluihin. Tammikuussa 1975 Roberto, Neto ja Savimbi tapasivat Mombasassa ja sopivat rauhanomaisesta yhteistyöstä ja aloittavansa yhteisneuvottelut Portugalin kanssa Angolan itsenäisyydestä. Sopimus vapautusliikkeiden ja Portugalin välillä solmittiin 15.1.1975, ja Angola saisi itsenäisyytensä 11.11.1975. Sopimus sisälsi myös Portugalin joukkojen asteittaisen vetäytymisen maaliskuuhun 1976 mennessä, Cabindan öljyrikkaan maakunnan sisällyttämisen Angolaan ja uuden Angolan väliaikaishallituksen kokoonpanon, johon sopimuksen neljä puolet saivat kukin kolme ministeriä, Portugali mukaan lukien.²⁶⁴

MPLA ja FNLA aloittivat taistelun saadakseen pääkaupunki Luandan haltuunsa ennen Angolan itsenäistymistä. Kuuban armeijan tukemana MPLA kuitenkin tuhosi FNLA:n heikosti koulutetut joukot matkalla Luandaan. Lopulta FNLA vetäytyi taistelusta ja pakeni Angolasta. UNITA kuitenkin jatkoi taistelua Etelä-Afrikan tukemana MPLA:ta vastaan, joka julisti Angolan sosialistiseksi kansantasavallaksi heti maan itsenäistyttyä.²⁶⁵

Vaikka vapautusliikkeet eivät saavuttaneetkaan itsenäisyyttä sotilaallisen voiton kautta, oli niiden käymillä itsenäisyysodilla merkittävä vaikutus Portugalin Estado Novon ja

---

²⁶² Newitt 1995, 210,248–250.

²⁶³ Mt., 245–248.

²⁶⁴ Mt., 255–256.

²⁶⁵ Marcum 1978, 271–274; Ingles 2017, 50–51.

imperiumin hajoamisessa. Pitkällä sodalla oli kauaskantoiset seuraukset kaikissa entisissä Portugalin siirtomaissa, joissa utopiat itsenäisestä ja yhtenäisestä kansakunnasta murenivat nopeasti. Militarististen vapautusliikkeiden vallankumouksellinen ehdottomuus johti sisällissotiin, joita käytiin Angolassa, Mosambikissa ja Guinea-Bissaussa pian itsenäistymisen jälkeen. Sisällissotia kiihdyttivät eteläisessä Afrikassa ulkomaiset intressit ja yritykset padota kommunismin leviäminen alueella. Angolasta tuli kylmän sodan näyttämö, jossa vapautusliikkeiden väliseen sotaan sotkeutuivat niin suurvaltojen intressit kuin Namibian itsenäisyystaistelukin. Mosambikissa valkoisten hallitsemat Etelä-Afrikka ja Rhodesia yrittivät kammata Frelimoa vallasta.

Portugalin entisten siirtomaiden esimerkit osoittavat, miten vaikeaa vapautusliikkeiden on sopeutua uuteen tilanteeseen, jossa niiden pitäisi käyttää poliittista valtaa sotilaallisen vallan sijaan. Paolo Ingles kiteyttää vapautusliikkeiden, ja erityisesti MPLA:n ongelmat poliittisina johtajina: vapaustaistelun aikana liikkeet sitoutuivat ennemmin johtajaansa kuin ideologiaan, niiden auktoriteettia ylläpidettiin väkivallalla ja muilla pakkokeinoilla, liikkeen sisäinen kilpailu johtajuudesta eristi kansalaiset poliittisesta päätöksenteosta ja halvaannutti kipeästi vaadittujen uudistusten toteuttamisen. Vapaustaistelussa synnytetty poliittinen kulttuuri täytti Portugalin siirtomaahallinnon jälkeensä jättämän poliittisen tyhjiön, mutta se ei soveltunut demokraattiseen päätöksentekoon.²⁶⁶

5.2 Kansan lailliset edustajat

Helmikuun neljäntenä päivänä 1972 turvallisuusneuvosto hyväksyi päätöslauselman 312, jossa se jälleen kehotti jäsenmaita välttämään aseiden myymistä Portugalille ja antamasta sellaista apua, joka mahdollistaa siirtomaiden sorron jatkamisen. Samalla turvallisuusneuvosto pyysi pääsihteeriä raportoimaan jäsenmaiden tekemistä toimista. Päätöslauselmaehdotuksen äänestyksessä pidättyi kuusi valtiota: Argentiina, Belgia, Ranska, Italia, Iso-Britannia ja Yhdysvallat.²⁶⁷ Suomi vastasi pääsihteerille, että se ei myy Portugalille aseita tai muita sorron välineitä, ja että Suomi antaa Portugalin siirtomaakansoille humanitaarista ja koulutusapua YK:n rahastojen ja muiden elinten kautta sekä OAU:n Liberation Committeeen kautta.²⁶⁸

---

²⁶⁶ Ingles 2017, 50–51, 54.

²⁶⁷ S/RES/312(1972).

²⁶⁸ A/8758.

Siirtomaakomitea sai touko-kesäkuussa 1971 Portugalin siirtomaiden yhteistyöelin CONCP:hen kuuluvilta vapautusliikkeiltä MPLA:lta, Frelimolta ja PAIGC:lta kutsun vierailta maidensa vapautetuilla alueilla. Komitea konsultoi asiasta OAU:n pääsihteeriä ja vapautusliikkeitä, ja viimein maaliskuussa 1972 komitea päätti muodostaa vierailua varten erityisvaltuuskunnan, joka muodostui kolmesta komitean jäsenvaltion edustajasta ja kahdesta YK:n pääsihteeristön edustajasta. Siirtomaakomitea valitsi valtuuskuntaan Tunisian, Ecuadorin ja Ruotsin. Turvallisuussyistä valtuuskunnan matka pidettiin salaisena ja valtuuskunta päätti vierailta ainoastaan Guinea-Bissaun vapautetuilla alueilla. Matka toteutui 2.–8.4.1972 ja kaksi päivää myöhemmin siirtomaakomitea kokoontui yhdessä PAIGC:n Amílcar Cabralin kanssa Guinean Conakryssa, jossa valtuuskunta antoi alustavan suullisen raportin matkasta.²⁶⁹

Valtuuskunnan matkalla ja sen antamalla raportilla olivat kauaskantoiset seuraukset. Alustavassa raportissaan valtuuskunta totesi, että PAIGC de facto hallitsee Guinea-Bissaun vapautettuja alueita, ja että PAIGC on alueen ja sen kansan ainoa laillinen edustaja. Samalla valtuuskunta tuomitsi Portugalin yritykset estää valtuuskunnan matka lisäämällä pommituksia lähellä Guinean vastaista rajaa, josta valtuuskunta aloitti matkansa. Portugali oli tietoinen matkasta, vaikka sen ajankohta oli pyritty pitämään salassa, ja valtion YK-edustaja esitti YK:lle paheksuntansa. Sen mukaan valtuuskunnan matka ilman Portugalin lupaa loukkasi valtion suvereniteettia ja oli pelkästään propagandaa. Portugali piti edelleen kiinni kannastaan, että ”terroristiorganisaatiot” eivät kontrolloineet ainuttakaan osaa Portugalin alueista. Siirtomaakomitean valtuuskunnan matka oli sikäli historiallinen, että se oli ensimmäinen kerta, kun yleiskokouksen komitean tai turvallisuusneuvoston valtuuskunta pääsi vierailemaan Portugalin hallinnoimilla alueilla keräämässä tietoa alueiden oloista. Aiempien valtuuskuntien matka oli kohdistuneet siirtomaiden raja-alueille, kuten Kongoon.²⁷⁰

Marraskuussa 1972 yleiskokous hyväksyi jälleen päätöslauselman, jossa tuomittiin Portugalin haluttomuus yhteistyöhön YK:n kanssa ja myöntää itsenäisyys siirtomailleen. Siinä yleiskokous vahvisti dekolonisaation valtuuskunnan ehdotuksen mukaisesti Guinea-Bissaun ja Kap Verden vapautusliikkeen olevan alueidensa ja kansojensa laillisia edustajia. Päätöslauselma laajensi saman käsitteen koskemaan myös Angolan ja Mosambikin vapautusliikkeitä. Lisäksi valtioiden sekä YK:n ja sen toimielinten oli

---

²⁶⁹ A/8723/Rev.1(Vol.III).

²⁷⁰ A/8723/Rev.1(Vol.III).

konsultoiva vapautusliikkeitä niiden alueita koskevissa kysymyksissä. Lisäksi vapautusliikkeille myönnettiin tarkkailija-asema YK:n istunnoissa.²⁷¹ Päätöslauselmassa tosin ei eritelty tiettyjä vapautusliikkeitä, ja Angolan monimutkaiseen tilanteeseen ei otettu kantaa nostamalla mitään yksittäistä liikettä erityisasemaan. Päätöslauselma hyväksyttiin äänin 98–6–8. Suomi ja muut pohjoismaat kannattivat, Brasilia, Etelä-Afrikka, Portugali, Espanja, Iso-Britannia ja Yhdysvallat äänestivät päätöslauselmaa vastaan. Niiden kannanotoissa sekä yleiskokouksen täysistunnon että neljännen komitean käsittelyissä toistui juuri edellä mainittu ponsikohta.

Neljännen komitean käsittelyssä Tanskan edustaja esitti pohjoismaiden yhteisen lausunnon, jossa ne esittivät ”epäilynsä sen mahdollisista seurauksista kansainvälisen oikeuden näkökulmasta”. Pohjoismaat suhtautuivat siis varauksella vapautusliikkeiden julistamiseen kansojen laillisiksi edustajiksi ja siihen, miten se vaikuttaisi oli vapautusliikkeiden kansainväliseen asemaa. Ulkoministeriö antoi Suomen YK-edustustolle ohjeet pidättyä kyseisestä ponsikohdasta, jos mahdollista, mutta muuten äänestää päätöslauselman puolesta.²⁷² Kohdasta yritettiin järjestää erillisäänestystä, mutta afroaasialainen ryhmä kaatoi esityksen. Pohjoismaat kannattivat erillisäänestystä, mutta kun sitä ei saatu, ne äänestivät koko päätöslauselmaehtouksen puolesta.²⁷³

Pohjoismaat suhtautuivat epäilevästi myös tarkkailija-aseman myöntämiseen vapautusliikkeille. Niiden yhteisessä lausunnossa, jonka Suomi esitti neljännessä komiteassa, epäiltiin tarkkailija-aseman myöntämisen laillisuutta. Irlanti ehdotti, että YK:n sihteeristö tekisi arvion, onko tarkkailija-aseman myöntäminen vapautusliikkeille peruskirjan mukainen, mutta neljäs komitea äänesti ehdotuksen kumoon.²⁷⁴

Amílcar Cabral puhui yleiskokouksen neljännessä komiteassa 16. lokakuuta 1972. Puheessaan hän kiitteli dekolonisaation komitean erityisvaltuuskuntaa sen ehdottamasta tunnustuksesta PAIGC:lle. Samalla hän ilmoitti Guinea-Bissaussa järjestetyistä vaaleista, joissa perustettiin Guinea-Bissaun kansalliskokous, jonka oli määrä julistaa vapautetut alueet suvereeniksi valtioksi. Itsenäisyysjulistus oli tarkoitus antaa vuoden 1973 alussa,

---

²⁷¹ A/RES/2918(XXVII).

²⁷² Ulkoministeriö YK-edustustolle 13.11.1972. 27. yleiskokous, Portugali 1971–75, 113 U 2, UM.

²⁷³ A/C.4/SR.2001.

²⁷⁴ YK-edustusto ulkoministeriölle 17.5.1973. 27. yleiskokous, Portugali 1971–75, 113 U 2, UM.

mutta se kuitenkin lykkääntyi, sillä Cabral murhattiin Conakryssa 20. tammikuuta 1973.²⁷⁵

Turvallisuusneuvosto hyväksyi vuonna 1972 vielä toisenkin päätöslauselman 322 koskien Portugalin siirtomaita. Tällä kertaa ehdotus hyväksyttiin yksimielisesti, sillä se ei sisältänyt suosituksia asevientikielloista, ja oli siten myös Nato-maiden hyväksyttävissä.²⁷⁶ Portugali alkoi menettää myös liittolaistensa tukea; päätöslauselma oli ensimmäinen, jota kaikki sen liittolaisetkin kannattivat. Suomen Addis Abeban-lähetystö raportoi ulkoministeriölle, että OAU piti turvallisuusneuvoston hyväksymää päätöslauselmaa historiallisena. OAU:n hallinnollinen pääsihteeri Nzo Ekangakin mukaan yksimielinen päätös merkitsi kansainvälisen yhteisön tunnustusta siirtomaiden vapautustaisteluille. Samalla hän varoitti, että Afrikan viimeinen mahdollisuus olisi aseellinen taistelu, jos Portugali edelleen jättäisi YK:n vetoomukset huomiotta.²⁷⁷

Suomen YK-edustuston lähetystöneuvos Richard Müller esitti 12.10. neljännessä komiteassa Suomen puheenvuoron yleiskeskustelussa Portugalin siirtomaiden kysymyksestä. Müller toisti Suomen kannan siitä, että turvallisuusneuvoston tulisi käsitellä Portugalin siirtomaita ja niiden naapurimaiden rajoilla tapahtuneita aseellisia yhteenottoja yhtenä kysymyksenä, sillä nämä kysymykset ovat tiiviisti yhteen kytkettyjä. Müller varoitteli Portugalia, että sen siirtomaapolitiikka saattaisi vielä aiheuttaa tilanteen, jossa rauhanomainen ratkaisu ei olisi enää mahdollinen.²⁷⁸

YK ja OAU järjestivät huhtikuussa 1973 Oslossa konferenssin, jossa käsiteltiin eteläisen Afrikan tilannetta kokonaisuudessaan. Konferenssissa esiteltiin muun muassa 127 kohdan toimintaohjelma, joka käsitteli kaikkien eteläisen Afrikan siirtomaiden vapauttamista sekä yleisellä tasolla että siirtomaakohtaisesti. Portugalin siirtomaita koskeva osuus käsitti 19 kohtaa, joissa esitettiin muun muassa suosituksia OAU:n tunnustamien vapautusliikkeiden tukemiseksi, poliittisten vankien vapauttamiseksi ja Portugaliin kohdistettavista diplomaattisista ja kaupallisista painostuskeinoista. Toimintaohjelma huomioitiin myös tulevissa YK:n päätöslauselmissa. Konferenssissa Suomea edustanut kansanedustaja Pär Stenbäck ilmoitti, että Suomi oli viikkoa aiemmin

---

²⁷⁵ Puhe kokonaisuudessaan Cabral 1980, 261–273; Rudebeck 1974, 54, 167–168. A/C.4/SR.1986.

²⁷⁶ S/RES/322(1972).

²⁷⁷ Addis Abebasta ulkoministeriöön 25.11.1972. 27. yleiskokous, Portugali 1971–75, 113 U 2, UM.

²⁷⁸ Müllerin puheenvuoro IV komiteassa 12.10.1972. 27. yleiskokous, Portugali 1971–75, 113 U 2, UM.

tehnyt periaatepäätöksen vapautusliikkeiden suorasta tukemisesta. ja siten Suomen linjan yhtenäistämistä muiden pohjoismaiden kanssa.²⁷⁹

Guinea-Bissaun kansalliskokous julisti maan itsenäiseksi 24. syyskuuta 1973, vaikka PAIGC:n Portugalia vastaan käymä sota oli vielä käynnissä. 15. lokakuuta 56 valtion ryhmä esitteli yleiskokouksen puheenjohtajalle päätöslauselmaehdotuksen otsikolla ”Portugalin sotavoimien laitton miehitys Guinea-Bissaun tasavallan tietyillä sektoreilla ja tasavallan kansaa kohdistuneet aggressiot”. Tähän mennessä Guinea-Bissaun itsenäisyyden oli tunnustanut 60 valtiota. Ehdotuksen sponsorit olivat pääasiassa afrikkalaisia ja sosialistisia valtioita.²⁸⁰ Yleiskokous hyväksyi päätöslauselman 3061(XXVIII) 2. marraskuuta äänin 93–7–30. Pidättyneiden valtioiden joukkoon kuului pohjoismaiden ja Suomen lisäksi Länsi-Euroopan ja Latinalaisen Amerikan maita.²⁸¹

Päätöslauselma ei ollut ongelmaton kansainvälisen oikeuden kannalta. Se teki oletuksen Guinea-Bissaun valtion suvereniteetista, joka oli vähintäänkin kyseenalainen vielä alle kuukausi yksipuolisen itsenäisyysjulistuksen jälkeen. Portugali ei luonnollisestikaan tunnustanut uutta valtiota, jota vastaan se edelleen jatkoi jo sen itsekkin toivottomaksi kokemaansa viivytystaistelua. Ylipäättään valtion suvereniteetti ei ole käsitteenä yksioikoinen. Kansainvälisen oikeuden tutkijoiden keskuudessa väitellään Mikulas Fabryn mukaan valtion suvereniteetin ja kansainvälisen tunnustamisen välisestä yhteydestä. Konsensus lienee, että valtio on olemassa, kun se pystyy järjestämään toimivan hallinnon ja järjestyksen alueellaan. Erot koulukuntien välillä nousevat kuitenkin kysymyksessä miten uudet valtiot saavuttavat suvereniteetin. Ensimmäisen koulukunnan mukaan valtion suvereniteetti muodostuu ennen kuin sen liittymistä kansainväliseen yhteisöön. Muiden valtioiden tunnustamana se liitetään osaksi kansainvälistä yhteisöä. Näin ollen valtiosuvereniteetti on riippumaton muista valtioista, ja tunnustus on tarpeellista ainoastaan diplomaattisten suhteiden perustamiseksi. Toinen tulkinta perustuu kansainvälisen legitimitietin käsitteeseen. Sen mukaan uuden valtion tunnustamalla muut valtio hyväksyvät sen aseman itsenäisenä valtiona. Tunnustaminen, ja myös valtion suvereniteetti, perustuu siis muiden valtioiden arvioon siitä, täyttääkö uusi valtio tarvittava valtion kriteerit. Tämä näkemys ottaa erityisesti huomioon sen, että uusi valtio muodostuu usein irtautumalla jostain toisesta valtiosta tai yhdistämällä kaksi

---

²⁷⁹ Stokke & Widstrand 1973, 18–36,211.

²⁸⁰ A/9196.

²⁸¹ A/RES/3061(XVIII).

valtiot yhdeksi, jolloin suvereniteetti siirretään edelliseltä kokonaisuudelta uudelle valtiolle. Tämän näkemyksen mukaan kansainvälinen yhteisö edeltää valtion suvereniteettia.²⁸²

Menemättä pidemmälle valtiosuvereniteetin kansainvälisoikeudelliseen problematiikkaan, on selvää, että Guinea-Bissaun suvereniteetti oli itsenäisyysjulistuksesta huolimatta avoin tulkinnoille. Kuten Fabrykin toteaa, kansainvälisessä yhteisössä laajalti levinnyt mielipide Guinea-Bissaun oikeudesta itsenäistyä muodostui painavammaksi seikaksi kuin sen valtiollinen vaillinaisuus. Yleinen mielipide kansainvälisessä yhteisössä muodostuu näin tärkeäksi tekijäksi uusien valtioiden kansainvälisen aseman muodostumisessa. Seitsemän vuotta ennen Guinea-Bissauta Etelä-Rhodesia itsenäistyi myös yksipuolisella julistuksella, mutta koska Etelä-Rhodesian valtio perustui valkoiseen vähemmistöhallintoon, se ei saanut kansainvälisen yhteisön yleistä hyväksyntää ja jäi ilman tunnustusta.²⁸³

Suomi ja muut pohjoismaat eivät tunnustaneet Guinea-Bissauta vielä vuonna 1973. Senegalin ulkoministeriö jätti Suomelle 26.11.1973 verbaalisen nootin, jossa se pyysi Suomea tunnustamaan Guinea-Bissaun itsenäisyyden. Vastauksessaan Suomi korosti kielteistä asennetta kolonialismia kohtaan ja muistutti Suomen tukeneen Portugalin siirtomaita sekä YK:n elimissä että humanitaarisen avun kautta. Suomi kuitenkin kertoi seuraavansa tilanteen kehittymistä ja harkitsevansa tunnustamista yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa.²⁸⁴ Pohjoismaat käsitelivät Guinea-Bissaun tunnustamista Oslossa 15.11.1973 järjestetyssä virkamiestason kokouksessa, jossa ne määrittelivät tunnustamiskriteerit. Pohjoismaisen linjan mukaan ”ei tunnusteta hallituksia, vaan valtioita. – – Valtion tunnustamiselle asetetaan kansainvälisen oikeuden mukaiset edellytykset: valtion alue ja kansa sekä tehokasta hallitusvaltaa alueella ylläpitävä hallitus ja administratio”. Guinea-Bissau ei pohjoismaiden mukaan täyttänyt näitä kriteereitä. Pohjoismaat sopivat toimivansa koordinoitusti asiassa, jolloin todennäköisyys Portugalin vastatoimiin jäisi pienemmäksi.²⁸⁵ Portugalin diktatuurin tulevaa kaatumista ei vielä marraskuussa 1973 näkynyt pohjoismaiden tulevaisuushorisontissa.

---

²⁸² Fabry 2010, 2–4.

²⁸³ Mt., 159.

²⁸⁴ Muistio Guinea-Bissaun tunnustamiskysymys, 27.12.1973. Guinean kysymys 1970–73, kansio 292, 7 D 2, UM.

²⁸⁵ Muistio Guinea-Bissau: Pohjoismaiden kokous Oslossa 15.11.73, 23.11.1973. Guinean kysymys 1970–73, kansio 292, 7 D 2, UM.

Suomen ulkomaanedustustot seurasivat tarkkaan tilanteen kehittymistä. Suomen Portugaliin akkreditoitu Bernin-suurlähettiläs Martti Salomies raportoi säännöllisesti Portugalin Afrikan siirtomaiden tilanteen kehittymisestä vuosina 1970–74. Salomiehen arviot sekä vapautusliikkeistä että niiden mahdollisuudesta itsenäisyyteen vaikuttivat negatiivisilta kautta linjan aina maiden tunnustamiseen saakka. Salomies perusti raporttinsa keskusteluihin pääasiassa Portugalin ulkoministerin ja ulkoministeriön virkamiesten, Iso-Britannian, Länsi-Saksan ja Yhdysvaltojen suurlähettiläiden kanssa, mikä ei voinut olla vaikuttamatta Salomiehen saamaan käsitykseen siirtomaiden tilanteesta, sillä edellä mainitut maat olivat Portugalin Nato-liittolaisia. Ensi käden lähteitä Salomiehellä ei ollut käytettävissään. Guinea-Bissaun tilanteesta Salomiehen tilannekuva oli YK:n siirtomaakomitean erityisvaltuuskunnan raportista poikkeava. Salomies raportoi ulkoministeriöön vielä 10.10.1973, että PAIGC:n hallussa ei ollut merkittäviä maa-alueita, sotilaallisessa tilanteessa ei ollut tapahtunut Portugalin kannalta merkittävää huononemista, eikä Guinea-Bissaulla siten ollut edellytyksiä itsenäistymiseen. Salomiehen raporteilla vaikuttaa ollen vaikutusta myös siihen, miten ulkoministeriössä nähtiin Guinea-Bissaun tilanne; ainakin jaostopäällikkö Arto Mansalan muistiossa viitataan Salomiehen raportteihin ja ollaan hänen kanssaan samoilla linjoilla.²⁸⁶

Itsenäisyysjulistuksen jälkeen YK:n siirtomaakomitea kohteli Guinea-Bissauta itsenäisenä valtiona. Portugalin siirtomaita käsiteltäessä komitea viittasi ainoastaan Angolan ja Mosambikin vapaustaisteluihin ja vapautusliikkeisiin. Guinea-Bissauta käsiteltiin, kuten todettua, Portugalin laittomasti miehittäneenä valtiona. Tämä näkyi myös yleiskokouksen joulukuussa hyväksymässä siirtomaita koskevassa päätöslauselmassa 3113(XVIII), jossa mainitaan vain Angola ja Mosambik Portugalin siirtomaita. Siirtomaakomitea ehti käsitellä Portugalin siirtomaakysymystä keväällä 1974 ennen huhtikuun neilikkavallankumousta. Tärkeimpänä päätöslauselmana komitea vahvisti Kap Verden itsemääräämisoikeuden ja PAIGC:n aseman myös saarivaltion aitona edustajana.²⁸⁷ Guinea-Bissaun ja Kap Verden käsittely erillisinä kysymyksinä enteili niiden tulevaisuuden eriämistä kahdeksi itsenäiseksi valtioksi. PAIGC ei onnistunut yhdistämään niitä yhdeksi valtioksi alkuperäisen suunnitelmansa mukaan, vaikka puolue hallitsikin molempia valtioita.

---

²⁸⁶ Muistio Guinea-Bissau; nykytilanne, 17.10.1973. Guinean kysymys 1970–73, kansio 292, 7 D 2, UM.

²⁸⁷ A/AC.109/PV.971.

Huhtikuun 25. päivän neilikkavallankumouksen jälkeen Portugalin sotilashallinto alkoi rakentaa uudestaan kansainvälisiä suhteitaan. Hallitus kutsui YK:n pääsihteerin elokuussa Lissaboniin, jossa pääsihteeri tapasi presidentti Spínolan. Spínola luovutti pääsihteerille 27.7.1974 päivätyn muistion, jossa se ilmoitti Portugalin perustuslain muutoksesta ja tunnusti merentakaisien provinssien itsemääräämisoikeuden ja hyväksyi niiden itsenäistymisen Portugalista ja tunnusti Guinea-Bissaun itsenäisyyden. Samassa Portugali lupasi toimia yhteistyössä YK:n kanssa, noudattaa sen peruskirjaa ja pyysi pääsyä takaisin YK:n erityisjärjestöihin, joista se oli erotettu Estado Novon aikana.²⁸⁸ Portugalin tunnustaessa Guinea-Bissaun itsenäisyyden myös pohjoismaat uskaltautuivat tekemään saman. Tosin Ruotsi ennätti tehdä tunnustuksen jo 5.7., muut pohjoismaat seurasivat elokuussa. Angolan tunnustamista Suomi ja pohjoismaat odottivat aina vuoteen 1976 saakka, vaikka mää itsenäistyikin syksyllä 1975, sillä ne halusivat odottaa maan sisäisen tilanteen selviämistä. Päätös tunnustamisesta tehtiin lopulta 20.2.1976 sen jälkeen, kun MPLA oli saavuttanut voiton FNLA:sta ja OAU oli tunnustanut MPLA:n hallitseman Angolan kansantasavallan. Suomi seurasi tunnustuksessaan Länsi-Euroopan maita ja Ruotsia, jotka tunnustivat Angolan pari päivää aikaisemmin.²⁸⁹

Guinea-Bissau hyväksyttiin YK:n jäseneksi 12.8.1974. Kap Verde ja Mosambik hyväksyttiin vuotta myöhemmin 18.8.1974. Angolan hyväksyminen kesti kauemmin, turvallisuusneuvosto antoi päätöksensä vasta 22.11.1976. Angolan jäsenyyden viivästymiseen vaikutti alueen vaikea tilanne. Turvallisuusneuvosto käsitteli Angolan hyväksymistä ensimmäisen kerran jo kesäkuussa 1976, mutta maan sisäisen konfliktin vuoksi se päätti hylätä hakemuksen. Marraskuussa Tansania toi kysymyksen uudestaan turvallisuusneuvoston käsittelyyn. Kiina ja Yhdysvallat pidättivät edelleen, koska niiden käsityksen mukaan Angolan tilanne ei ollut olennaisesti muuttunut, mutta ne eivät enää aikoneet estää Angolan pääsyä YK:hon. Turvallisuusneuvosto päätti siis suosittaa yleiskokoukselle Angolan jäsenhakemuksen hyväksymistä.²⁹⁰

5.3 Suomen tuki ja tunnustus

”Suomi on joutunut määrittelemään kantansa vapautusliikkeisiin lähinnä Yhdistyneiden kansakuntien piirissä ja sovittamaan sen yleisen YK-politiikkansa

---

²⁸⁸ Saarela ulkoministeriölle 6.8.1974. 28. yleiskokous, Portugali 1971–75, 113 U 2, UM; YK:n vuosikirja 1974, 812–813.

²⁸⁹ Muistio Angolan kansantasavallan tunnustaminen, 20.2.1976. Angolan tilanne II, kansio 292, 7 D 2, UM.

²⁹⁰ S/12234.

puitteisiin. – – Harkittaessa vapautusliikkeiden avustamista on lähtökohtana todettava, että Suomi tunnustaa kansojen itsemääräämisoikeuden. Edelleen on todettava, että Suomi tuomitsee apartheid-politiikan ja yhtyy YK:ssa omaksuttuun kantaan, jonka mukaan apartheidin jatkaminen muodostaa potentiaalisen uhan maailman rauhan ja turvallisuuden säilyttämiselle. Apartheidin ja kolonialismin uhrien avustaminen liittyy näin ollen kannaltamme kysymykseen vapautusliikkeiden avustamisesta.”²⁹¹

Toimistopäällikkö Matti Kahiluoto alkoi selvittää vapautusliikkeiden avustamista ensimmäisen kerran keväällä 1972. Selvitystyö oli eittämättä peräisin 1970 alkaneista vapautusliikkeiden ja OAU:n yhteydenotoista ja avunpyynnöistä. Suomi oli kategorisesti kieltäytynyt tukemasta vapautusliikkeitä, sillä Suomen ulkopoliittikan lääkäriinjan ollessa ”rauhan puolella, sotaa vastaan” se ei halunnut tukea sotaa käyviä sissiliikkeitä. Suomi kanavoi edelleen YK:n kautta humanitaarista tukea myös Portugalin siirtomaihin. Huhtikuussa 1972 kirjoitettu Kahiluodon muistio kuitenkin paljastaa, että asenteet olivat muuttumassa. Kahiluoto ei tosin vielä näytä vihreää valoa vapautusliikkeiden suoralle tukemiselle. Sen sijaan Suomen tulisi harkita yhteistyötä OAU:n kanssa ja sen humanitaarisen avun rahaston tukemista. OAU:lla katsottiin olevan parhaat edellytykset ja asiantuntemus avun saamiseksi perille. Mallia otettiin jälleen pohjoismaista: Ruotsi oli aloittanut vapautusliikkeiden tukemisen jo vuonna 1969, ja Tanska harkitsi parhaillaan yhteistyötä OAU:n kanssa.²⁹²

Elokuussa 1972 MPLA lähestyi ulkoministeriötä ja tiedusteli, voisiko pohjoismaissa solidaarisuuskäynnillä oleva Agostinho Neto tavata Suomessa ulkoministeri Kalevi Sorsan. Neto halusi keskustella ulkoministerin kanssa Angolan tilanteen lisäksi Suomen välittömästä avusta MPLA:lle. Apulaisosastopäällikkö Keijo Korhonen suositteli, että ”tarpeettomien hankaluuksien välttämiseksi” Netolle ei järjestettäisi ministeritapaamista, vaan YK-toimiston päällikkö ottaisi Neton vastaan Helsingissä. Vuoden 1969 vierailun jälkeen MPLA:n Tukholman edustajan ”vaatimaan” avunpyyntöön oli vastattu kieltävästi, joten ministeriä ei haluttu asettaa hankalaan asemaan.²⁹³ Arkistoaineistosta ei selviä,

---

²⁹¹ Matti Kahiluodon muistio Suhtautuminen vapautusliikkeiden avustamiseen. 5.4.1972. Afrikan kysymys v. 1970–, kansio 293, 7 D 2, UM.

²⁹² Matti Kahiluodon muistio Suhtautuminen vapautusliikkeiden avustamiseen. 5.4.1972. Afrikan kysymys v. 1970–, kansio 293, 7 D 2, UM.

²⁹³ Muistio MPLA:n puheenjohtajan suunniteltu Suomen-vierailu, 16.8.1972. Portugalin Afrikan alueen vapautusliikkeet 1970–72, kansio 294, 7 D 2, UM.

toteutuiko Neton vierailu, mutta Korhosen muistiosta selviää, että vapautusliikkeiden tukemiseen ei ollut ulkoministeriössä muodostunut vielä selvää kantaa.

Elokuussa ulkoministeriötä lähestyttiin myös kotimaasta käsin. Eduskuntapuolueiden ja joidenkin kansalaisjärjestöjen kirjelmässä ministeriölle esitettiin, että Suomi alkaisi tukea MPLA:ta, PAIGC:tä ja Frelimoa Suomen kehitysyhteistyövaroista jo seuraavana vuonna. Samoin Suomea pyydettiin aloittamaan järjestelyt YK:n hyväksymän siirtomaiden itsenäisyyden myöntämiseksi toteutettavan toimintaohjelman toimeenpanemiseksi. Ulkoministeriö asetti työryhmän tutkimaan kysymystä, ja se jätti mietintönsä 28.3.1973. Työryhmä esitti, että Suomi lisäisi apua siirtomaavaltaa ja apartheidia vastaan kamppaileville kansoille, pakolaisille ja apartheidin uhreille YK:n järjestöjen, OAU:n ja kansallisten vapautusliikkeiden kautta. Suomi oli vuodesta 1971 lähtien antanut humanitaarista apua YK:n pakolaistoimiston, apartheidin uhrien avustusrahaston, Eteläisen Afrikan yhdistetyn avustusharjoitteluohjelman ja Namibia-rahaston kautta, ja vuodesta 1972 OAU:n rotusorron ja siirtomaavallan vastustamisen rahaston kautta. Nyt työryhmä esitti tuen laajentamista suoraan vapautusliikkeiden kautta annettavaksi, jotta apu yltäisi myös siirtomaiden jo vapautetuille alueille.²⁹⁴

Ehdotuksen mukaan kahdenkeskinen apu kohdistettaisiin sosiaaliseen toimintaan, terveydenhuoltoon, opetukseen ja muuhun humanitaariseen toimintaan. Tukea ei annettaisi vapautusliikkeiden aseelliseen toimintaan, eikä liikkeet olleet sellaista pyytäneetkään. Työryhmä ei nähnyt vapautusliikkeiden tukemisen olevan ristiriidassa kansainvälisen oikeuden, YK:n peruskirjan ja puuttumattomuusperiaatteen mukaan. Tässä tulkinnassaan se nojasi YK:n päätöslauselmiin, joissa YK totesi siirtomaakansojen itsemääräämisoikeuden olemassaolon, Portugalin merentakaisen alueiden olevan todellisuudessa siirtomaita, Etelä-Afrikan Namibian mandaatin päättymisen ja Etelä-Rhodesian apartheid-hallinnon laittomuuden. Myös Suomen YK-edustusto totesi liikkeiden tukemisen olevan linjassa Suomen aiemman humanitaarisen avun kanssa. Työryhmä ehdotti, että avunsaajiksi valitaan OAU:n tunnustamia vapautusliikkeitä ja ensi vaiheessa vain Portugalin siirtomaissa toimivia liikkeitä. Etelä-Rhodesiassa, Etelä-Afrikassa ja Namibiassa toimivat liikkeet saivat tässä vaiheessa apua apartheid-rahaston kautta. Näin ollen ensimmäisessä vaiheessa tukea saisivat MPLA, FNLA, Frelimo ja PAIGC. OAU ei ollut tunnustanut UNITAa, joten se päätettiin jättää avun

---

²⁹⁴ Mietintö humanitaarisen avun antamisesta Afrikan vapautusliikkeille, 28.3.1973. Vapautusjärjestöt, Afrikan kansallisille vapautusliikkeille annettava tuki, kansio 9, 7 D 2, UM.

ulkopuolelle.²⁹⁵ Valtioneuvosto teki lopulta huhtikuussa periaatepäätöksen vapautusliikkeiden tukemisesta mietinnön perusteella ja sisällytti vuoden 1974 budjettiin 500 000 markkaa vapautusliikkeille annettavalle avulle. Lisäksi vuoden lisämenoarviossa vapautusliikkeille kohdistettiin 300 000 markkaa.²⁹⁶

Vuoden 1974 tuki vapautusliikkeille jaettiin Frelimon, PAIGC:n ja SWAPO:n kesken.²⁹⁷ Angolan vapautusliikkeet jäivät ilmeisesti tuen ulkopuolelle maan tilanteen vuoksi. Vuoden 1975 määräraha 700 000 markkaa jaettiin kahden vapautusliikkeen, Frelimon ja SWAPO:n, kesken. Etelä-Rhodesian liikkeet ZANU ja ZAPU saivat tukensa OAU:n kautta. Frelimoa haluttiin erityisesti tukea ennen kuin Mosambik itsenäistyi 25.6.1975. Sen jälkeen maa siirtyisi tavanomaisen kehitysyhteistyön piiriin ja tuki annettaisiin Mosambikin valtiolle vapautusjärjestön sijaan.²⁹⁸ Lopulta siis Portugalin siirtomaiden vapautusliikkeistä tukea suoraan saivat Frelimon kahden vuoden ajan ja PAIGC yhden vuoden ajan. Tuen antamista jatkettiin SWAPO:lle ja Etelä-Rhodesian vapautusliikkeille aina maiden itsenäistymiseen asti.²⁹⁹

Päätöstä liikkeiden tukemisesta pidettiin historiallisena. Soiri ja Peltola toteavatkin, että hallituksen päätös muutti Suomen suhtautumista vapautusliikkeisiin merkittävästi. Samalla humanitaarinen apu sai aiempaa merkittävämmän rooli Suomen kehitysyhteistyössä, joka oli aiemmin perustunut pääasiallisesti kaupallisten suhteiden luomiseen.³⁰⁰ Vuodet 1972–1973 olivat muutenkin käännteentekeviä vuosia Suomen kehityspolitiikassa. Vuonna 1972 ulkoministeriön kehitysaputoimisto laajennettiin kehitysyhteistyöosastoksi ja seuraavana vuonna Suomi aloitti aiempaa järjestelmällisemmän kehitysyhteistyön valittujen ohjelma- ja projektimaiden kanssa. Vapautusliikkeiden humanitaarinen avustaminen kytkeytyy siten laajempaan kehityskulkuun, jossa kehityspolitiikka sai ulkopolitiikassa suuremman roolin ja toimenkuvan.

---

²⁹⁵ Mietintö humanitaarisen avun antamisesta Afrikan vapautusliikkeille, 28.3.1973. Vapautusjärjestöt, Afrikan kansallisille vapautusliikkeille annettava tuki, kansio 9, 7 D 2, UM.

²⁹⁶ Lohikoski & Tuomi 1976, 142–143.

²⁹⁷ Kansalliset vapautusliikkeet, Frelimo, PAIGC ja SWAPO. Vapautusliikkeet 1976–81, kansio 9, 7 D 2, UM.

²⁹⁸ Muistio Vapautusliikkeille vuonna 1975 varatun määrärahan 700 000 mk käyttö, 4.4.1975. Frelimon pyyntö taloudellisesta tuesta Pohjoismailta, kansio 294, 7 D 2, UM.

²⁹⁹ Soiri & Peltola 1999.

³⁰⁰ Mt., 104.

Tukemalla vapautusliikkeitä Suomi muodosti viralliset suhteet vallankumouksellisiin liikkeisiin, mikä poikkesi merkittävästi Suomen aikaisemmasta linjasta, joka varoi visusti puuttumasta muiden valtioiden asioihin. Päätös oli eräänlainen huippukohta Suomen kolonialismin vastaisessa politiikassa ja etappi Suomen ulkopolitiikan jatkuvalla laajentumiselle sotien jälkeen. Samalla Suomen siirtomaa-asioita käsittelevä politiikka astui ensi kertaa näkyvästi ulos Yhdistyneiden kansakuntien ja monenkeskisen diplomatian piiristä. Muutos on merkittävä Suomen ulkopolitiikan keinovalikoimassa, vaikka voidaan hyvin argumentoida, että Suomen antama apu oli määrältään pientä, eikä sen vaikutus ainakaan Portugalin siirtomaiden kehitykseen ollut havaittava. Suomi ei myöskään muuttanut ulkopolitiikkansa suuria peruslinjoja: sen perustana olivat edelleen puolueettomuus ja YYA-sopimus. Suomi pysytteli edelleen suurvaltariitojen ulkopuolella ja yritti edistää taloudellista integraatiota lännen kanssa. Toisaalta Suomen ulkopolitiikassa 1970-luvun alussa on selvästi havaittavissa merkkejä globaalin idealismin kasvusta. Lääkäri ei enää pelkästään kirjoittanut reseptejä, vaan myös nuhteli potilasta huonoista elintavoista, kuten se tuomitsi Portugalin siirtomaapolitiikan aina vahvemmin.

Charles Hermannin käsittein Suomen ulkopolitiikassa tapahtui ohjemallinen muutos. Tämänkaltaisessa muutoksessa politiikan tavat ja keinot muuttuvat, mutta sen tavoitteet pysyvät samana. Suomen politikalla on tunnistettavissa kaksi tavoitetta: yhtäältä siirtomaiden vapautuminen ja toisaalta Suomen kansainvälisen aseman vahvistaminen. Muutoksen käynnistivät byrokraattinen asianajo ja kotimainen uudelleenryhmittäminen. Kansalaisyhteiskunnan aktiivista toimintaa ja sen vaikutusta kuvailtiin jo edellisessä luvussa. Hermann huomauttaa, että usein byrokraattisesta järjestelmästä peräisin olevat muutokset ovat peräisin järjestelmässä toimivista yksilöistä, jotka käynnistävät muutoksen. Jotta muutosta voi ymmärtää ja selittää, on tunnettava byrokraattisen päätöksenteon toimintaperiaatteet. Ministeriön virkamiehet keräävät ja analysoivat informaatiota, jonka mukaan hallitus, ministerit ja osastopäälliköt tekevät päätöksiä.³⁰¹ Lopullinen sysäys muutokselle, siis päätökselle vapautusliikkeiden suorasta tuesta, tuli puolueiden ja kansalaisjärjestöjen kirjelmästä. Ulkoministeriö asetti työryhmän, joka suositteli kirjelmän aloitetta, jonka ulkoministeriön virkamiehistö toteutti niin, että se vastasi ulkoministeriön ja hallituksen linjaa. Viimeinen muutos, Portugalin siirtomaiden

---

³⁰¹ Hermann 1990, 5,7–8.

itsenäisyyden tunnustaminen, oli peräisin ulkoisesta shokista, jonka neilikkavallankumous tuotti.

Kuten todettua, vapautusliikkeitä tukemalla Suomi otti askeleen ulos YK:n piirissä tehtävästä siirtomaavallan vastaisesta politiikasta. Sen sijaan itse YK-politiikassa muutos ei ollut yhtä merkittävä vuoden 1971 jälkeen. Vapautusliikkeiden tunnustaminen alueidensa ja kansojensa laillisiksi edustajiksi oli suurin uudelleenlinjaus Suomelta ja muilta pohjoismailta ennen neilikkavallankumousta. Siihenkin pohjoismaat suhtautuivat varauksella, ja esittivät epäilynsä sellaisen tunnustuksen oikeutuksesta kansainvälisen oikeuden näkökulmasta. Ne kuitenkin lopulta kannattivat päätöslauselmaa kokonaisuutena tuen osoituksena vapautusliikkeille. Suomen ja pohjoismaiden peruskirjafundamentalistinen linja piti edelleen. Tämä ilmeni erityisesti Guinea-Bissaun ja muiden Portugalin siirtomaiden tunnustamiskysymyksessä. Pohjoismaat olivat haluttomia tunnustamaan Guinea-Bissautta ennen kuin Portugali tunnusti uuden valtion itsenäisyyden, vaikka kymmenet muut valtiot tekivät sen jo syyskuun 1973 itsenäisyysjulistuksen jälkeen. Samoin Angolan tapauksessa Suomi jäi tarkkailemaan tilanteen kehittymistä.

1970-luvun alussa Suomen asema kansainvälisessä yhteisössä oli hyvin vakiintunut. Sen puolueettomuuspolitiikka tunnettiin laajalti viimeistään turvallisuusneuvostokauden jälkeen. Ulkopolitiikan aktivoituminen kiihtyi entisestään, turvallisuusneuvoston jälkeen Suomen ulkopolitiikan suuria projekteja olivat Euroopan turvallisuuskokous Helsingissä, Saksan paketti, neuvottelut EEC:n kanssa ja YYA-sopimuksen jatkaminen. Yleinen konsensus kylmän sodan ulkopolitiikan tutkijoiden piirissä lienee, että hankkeiden tavoitteena oli juuri puolueettomuuspolitiikan vahvistaminen. Kari Möttölä kuvaa Suomen suhtautumista YK:hon osuvasti: järjestössä Suomi pääsi helposti osallistumaan maailmanpolitiikan kysymyksiin, jotka muuten olisivat pienen valtion saavuttamattomissa. Möttölen mukaan ”YK-diplomatia on ristiriitojen ja selkkausten todellisten syiden ratkaisemisen kannalta pikemminkin korvikemaailma, [mikä] vain helpotti puolueettoman maan toimintaa ja kannanottoja”.³⁰² Kaiken kaikkiaan Suomen YK-politiikka yleisesti ja Portugalin siirtomaata kohtaan vaikutti vakiintuneen 1970-luvun alussa, joten syytä suuriin muutoksiin ei ollut.

---

³⁰² Möttölä 1984, 301.

6 Johtopäätökset

Portugalin Afrikan siirtomaiden historia vuosina 1960–1974 on helposti nähtävissä lineaarisena jatkumona, joka vääjäämättä etenee itsenäisyyden myöntämistä siirtomaille ja siirtomaakansoille koskevasta julistuksesta kohti Portugalin siirtomaiden itsenäistymistä. Dekolonisaatioaalto oli pyyhkäissyt nopeasti yli Afrikan 1950- ja 60-lukujen taitteessa ja jäljelle jääneet Portugalin siirtomaat vaikuttavat historian anomalialta ja virheeltä, joka korjautuisi itsestään. Vaadittiin kuitenkin yli vuosikymmenen kestänyt itsenäisyyskampppailu, jotta viimeinenkin siirtomaaimperiumi kaatui. On historian ironiaa, että lopulta siirtomaat vapautti juuri Portugalin armeija, jota vastaan Angolan, Mosambikin ja Guinea-Bissaun kansalliset vapautusliikkeet taistelivat. Vaikka vapautusliikkeet eivät saavuttaneetkaan lopulta sotilaallista voittoa Portugalista, niiden käymällä kamppailulla oli keskeinen rooli Portugalin itsevaltaisen Estado Novon kaatumisessa. Kun MFA kaappasi Lissabonissa vallan huhtikuussa 1974, vain Guinea-Bissaun PAIGC oli lähellä voittoa. Ennen neilikkavallankumousta Angolan ja Mosambikin itsenäistyminen ei ollut vielä lainkaan varmaa, vaikka se siltä saattaakin nykypäivästä käsin vaikuttaa.

Samoin Suomen YK-politiikka samoina vuosina saattaa jälkikäteen tarkasteltuna vaikuttaa johdonmukaisesti etenevältä. Suomen ulkopoliitiikka olikin ”kasvavaa”, kuten Jan-Magnus Jansson sitä kuvaili vuonna 1975. Suomen ulkopoliitiikan aktiivisuuden lisääntyminen oli kuitenkin lähinnä reagointia kansainvälisen politiikan muutokseen. Suomen ulkopoliittisen toiminnan perustana oli joka käänteessä YYA-sopimukseen nojaava puolueettomuus. Aktiivisen ulkopoliitiikan perimmäisenä tavoitteena oli puolueettomuuspolitiikan vahvistaminen. Toisena päätavoitteena oli Suomen oman kansainvälisen aseman vakiinnuttamisen jälkeen kansainvälisen järjestelmän itsensä vahvistaminen. Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan lähtökohta on pitkään ollut se, että Suomi ajautuu todennäköisesti sotaan osana laajempaa sotilaallista konfliktia Euroopassa. Näin ollen on Suomelle edullista edistää kollektiivisen turvallisuuden järjestelmää, joka turvaa rauhaa Euroopassa. YK on pienelle, sotilasliittoihin kuulumattomalle valtiolle ainoa toimija, johon se voi tällaisessa tehtävässä luottaa.

Suomen tavoitteina YK:ssa oli siis vahvistaa kansainvälistä järjestelmää ja omaa asemaansa puolueettomana valtiona. Suomen keinot näihin tavoitteisiin pääsemiseksi olivat YK:n peruskirjan tarkka noudattaminen ja neuvottelujen ja sovittelun edistäminen valtioiden välisissä konflikteissa. Suomi ei kannattanut sellaisia päätöslauselmia, jotka

olivat ristiriidassa YK:n peruskirjan kanssa. Useimmiten tällaiset ristiriidat koskettivat valtion sisäisiin asioihin puuttumista tai yleiskokouksen toimivaltuuksien ylittämistä esimerkiksi pakotteiden asettamisessa. Suomi harvoin kannatti päätöslauselmia, joissa suoraan tuomittiin jonkin jäsenvaltion toiminta. Suomen edustajat pyrkivät usein lieventämään ongelmalliseksi kokemiaan päätöslauselmia oman peruskirjatulkintansa mukaiseksi ehdottamalla korvaavia muotoiluja tai neuvottelemalla ehdotuksen sponsoreiden kanssa. Suomi toimi usein yhteistyössä muiden pohjoismaiden kanssa, joiden linja muun muassa peruskirjatulkintoissa oli hyvin samanlainen. Yhteistoiminnalla pohjoismaat pystyivät hankkimaan kokoaan suuremman vaikutusvallan.

Portugalin siirtomaakysymyksissä Suomen linja muuttui asteittain 1960-luvun alusta 1970-luvun alkuun, kuten olen esittänyt tässä tutkimuksessa. Suomen linja ja sen muutos mukailee YK-politiikan, ja kansainvälisen politiikan laajempaa muutosta. 1960-luvun alkupuolella vastaisenäistyneiden entisten siirtomaiden tulo YK:n jäseniksi muutti järjestön valtasuhteita. Liittoutumattomien maiden liike, tai kolmas maailma, muodosti nyt kollektiivisen enemmistön YK:ssa, ja joukkovoimallaan se toi globaalin etelän asiat aiempaa vahvemmin YK:n asialistalle. Tämä näkyi selvästi myös yleiskokouksen päätöslauselmissa, jotka käsitelivät alkoivat käsitellä siirtomaakysymyksiä, apartheidia ja taloudellista kehitystä. Afroaasialainen ryhmä oli myös totuttua valmiimpi jakamaan tuomioita. Ralph Enckellin osallistuminen Angolan alakomiteaan toi Portugalin siirtomaat Suomen agendalle. Suomi ei kuitenkaan tehnyt voimakkaita kannanottoja tai aloitteita, vaan tarkkaili tilannetta. Suomi pidättyi useimmissa yleiskokouksen äänestyksissä, joissa käsiteltiin Portugalin siirtomaita.

1960-luvun loppupuolella Suomen aktiivisuus lisääntyi. Se oli jäsenenä siirtomaakomiteassa ja turvallisuusneuvostossa, jossa Portugalin siirtomaat olivat jatkuvasti esillä. Suomen linja muuttui nyt myös laadullisesti ja se kannatti useimpia Portugalin siirtomaita koskevia päätöslauselmia. Kuten Klaus Törnudd totesi, Suomi alkoi kannattaa sellaisia päätöslauselmia, joita se ei aiemmin olisi kannattanut. Suomen YK-edustuston päällikkö vaihtui Ralph Enckellistä Max Jakobsoniin, jonka toimintatavat poikkesivat pidättyväisestä edeltäjästään. Suomi päätyi ensimmäistä kertaa kannattamaan ja toteuttamaan kansainvälisiä pakotteita, kun se päätti asevientikiellosta Portugaliin ja Etelä-Rhodesian talouspakotteista.

1970-luvun alussa Suomen YK-politiikan linja oli vakiintunut. Vapautusliikkeiden tunnustaminen kansojensa laillisiksi edustajiksi yleiskokouksessa oli luonnollista jatkoa YK:n kiristyneelle suhtautumiselle Portugaliin ja sen siirtomaapolitiikkaan. Tämä oli kuitenkin ensimmäinen kerta, kun Suomi tunnusti ei-valtiollisen liikkeen suvereniteetin, ja siten tärkeä merkkipaalu. Suomen ulkopoliitiikan toimintakentän ja -keinojen asteittainen muutos mahdollisti tällaisen päätöksen tekemisen 1970-luvun alussa. Vielä 1960-luvun alussa vastaavanlainen kannanotto ei olisi tullut kuuloonkaan, kieltäytyihän Suomi kannattamasta apartheidin tuomitsevaa päätöslauselmaa vuonna 1960.

Suomen YK-politiikan muutos Portugalin siirtomaakysymyksessä oli siis vaihteista. Tässä tutkimuksessa käytetyssä jaksottelussa muutos oli kussakin ajanjaksossa melko vähäistä. Charles Hermannin jaottelun mukaan politiikassa tapahtui korjausliikkeet vuosina 1960–1966 ja 1967–1971, ja ohjelmallinen muutos vuosina 1972–1975. Yhteinen vaikutin jokaiselle muutokselle oli ulkoinen shokki, siis muutos kansainvälisessä tilanteessa. Vuosina 1960–1966 ulkoisen shokin tuotti entisten siirtomaiden itsenäistyminen, vuosina 1967–1971 suurvaltaliennytyks ja 1972–1975 neilikkavallankumous ja Portugalin siirtomaiden itsenäistyminen. Toinen tärkeä muutoksen lähde oli kansallinen uudelleenryhmittäminen eli vasemmistolaisen nuorisoradikalismin nousu ja integroituminen valtakunnanpolitiikkaan. Uusvasemmistolaiset liikkeet toivat kolmannen maailman kysymykset näkyvämmiin julkiseen keskusteluun ja painostivat poliitikkoja ottamaan kantaa siirtomaiden asioihin. Tämän muutosvoiman kanavoiti poliittiseen päätöksen tekoon kolmas muutoksentekijä byrokraattinen asianajo, jonka rooli oli suuri varsinkin 1970-luvun alussa, kun vapautusliikkeiden suorasta tukemisesta päätettiin ulkoministeriössä. Myös neljännellä Hermannin määrittämällä muutoksen alkuunpanijalla on tässä tutkimuskysymyksessä roolinsa. Suomen kylmän sodan aikaista ulkopoliitiikkaa on mahdoton käsitellä ilman presidentti Urho Kekkosta. Kekkosen rooli oli suurin 1960-luvun alussa, jolloin hän määrittä YK-puheessaan Suomen roolin kansainvälisen politiikan lääkinä. Kekkonen itse keskittyi enimmäkseen suurvaltapoliittisiin kysymyksiin, eikä ottanut suoraan kantaa siirtomaakysymyksiin, mutta tuossa puheessa määritelty Suomen asema loi perustan, jonka mukaan Suomi toimi YK:ssa kaikissa kysymyksissä.

Yhdistyneistä kansakunnista ei koskaan kuitenkaan tullut niin tehokas kollektiivisen turvallisuuden turvaaja, jollaista siitä toivottiin toisen maailmansodan jälkeen. Kuten todettua, kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden takaajaksi perustettu

turvallisuusneuvosto ei ole pystynyt toteuttamaan sille annettua tehtävää täydellisesti. Tähän on syynä se, että suurvallat eivät ole kyenneet tekemään yhteistyötä silloin, kun niiden intressit ovat olleet ristiriitaisia keskenään. Suomen pyrkimykset tämän viallisen kollektiivisen turvallisuuden kehittämiseksi ovat olleet sinänsä arvokkaita, vaikka järjestelmä ei olekaan onnistunut säilyttämään maailmanrauhaa. YK ei pystynyt ratkaisemaan Portugalin siirtomaiden kysymystä, ja järjestön tuki vapautusliikkeille jäi lähinnä moraaliseksi. Portugalille asetetut asevientikiellot eivät estäneet Nato-maita ja eteläisen Afrikan valkoisia vähemmistöhallintoja tukemasta Portugalia siirtomaasodissa. Vapautusliikkeiden jäädessä ilman YK:n konkreettista apua ne hakivat tukea muualta: OAU:lta, Yhdysvalloista, sosialistisesta leiristä, muilta Afrikan valtioilta ja lopulta myös pohjoismailta.

Esitin johdannossa, että Suomi siirtyi 1960-70-luvulla ulkopolitiikassaan lokalistisesta realismista kohti globalistista idealismia. Tältä tosiaan tässä tutkimuksessa käytetyn aineiston perusteella näyttää. Muutos ei kuitenkaan ollut totaalinen, sillä Suomen ulkopolitiikan pohjavire oli edelleenkin voimakkaan realistinen ja pitkälti idänsuhteiden määräämä. Reaalipolitiikan kaurapuuron sekaan mahtui myös ripaus idealismia. Sen motiivina saattoi olla puolueettoman aseman vahvistaminen ja kansainvälisen kuvan kirkastaminen, mutta siirtomaiden itsemääräämisoikeuden puolustaminen imperialismia vastaan on silti varsin idealistista.

Lähteet

I Arkistoaineisto

Ulkoministeriön arkisto (UM).

7 D Maailmanpolitiikka

113 B Yleiskokous

113 U2 Portugali

Yhdistyneiden kansakuntien sähköinen arkisto.

II Tutkimuskirjallisuus

Acharya, Amitav. Studying the Bandung conference from a Global IR perspective. *Australian Journal of International Affairs* 70, nro 4 (2016), 342–57.

Agius, Christine. *The social construction of Swedish neutrality. Challenges to Swedish identity and sovereignty*. Manchester University Press, Manchester & New York 2006.

Ahonen, Risto Olavi. *Teinien taksvärkki. Ykskaks maailma paremmaks!* Pro gradu - tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki 2000.

Alanaatu, Ritva. *Suomi ja kehitysyhteistyö*. Ulkoministeriö, Helsinki 1974.

Anderson, Benedict. *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Vastapaino, Tampere 2017.

Apunen, Osmo. *Paasikiven-Kekkosen linja*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1977.

Apunen, Osmo. *Tilinteko Kekkosen aikaan*. Kirjayhtymä, Helsinki, 1984.

Bereketeab, Redie. *National Liberation Movements As Government in Africa*. Routledge Studies in African Development. Routledge, London 2017.

Blackey, Robert. Fanon and Cabral. A Contrast in Theories of Revolution for Africa. *The Journal of Modern African Studies* 12, nro 2 (1974), 191–209.

Broms, Bengt. *The United Nations*. Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia. Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki 1990.

Cabral, Amilcar. *Unity and Struggle. Speeches and Writings*. Heinemann, London 1980.

Cann, John P. The Artful Use of National Power. Portuguese Angola (1961-1974). *Small Wars and Insurgencies* 22, nro 1 (2011), 196–225. doi,10.1080/09592318.2011.546616.

Davidson, Basil. *Afrikkalainen vallankumous. Guinen vapaustaistelu portugalilaisia vastaan*. Tammi, Helsinki 1971.

Derluguian, Georgi. The social origins of good and bad governance, Re-interpreting the 1968 schism in FRELIMO. *African Social Studies Series* 28, nro January 2012 (2012), 79–101.

Dhada, Mustafah. The Liberation War in Guinea-Bissau Reconsidered. *The Journal of Military History* 62, nro 3 (1998), 571.

Fabry, Mikulas. *Recognizing States. International Society and the Establishment of New States Since 1776*. Oxford University Press, Oxford, 2010.

Funada-Classen, Sayaka. *The Origins of War in Mozambique. A History of Unity and Division*. African Minds, Cape Town 2013.

Gaddis, John Lewis. *Cold War. A New History*. Penguin Press, New York, 2005.

Hannikainen, Matti O, Mirkka Danielsbacka & Tuomas Tepora. *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus, Helsinki 2018.

Hargreaves, John D. *Decolonization in Africa*. Longman, London & New York 1988.

Harle, Vilho. Suomen kehitysmaapolitiikka kansainvälisissä järjestöissä. Teoksessa *Suomi ja kolmas maailma*, toim. Helena Tuomi. Gummerus, Jyväskylä, 1976.

Hermann, Charles F. Changing Course. When Governments Choose to Redirect Foreign Policy. *International Studies Quarterly* 34, nro 1 (1990), 3–21. doi,10.2307/2600403.

Hobsbawm, Eric. Nationalismi. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino, Tampere, 1994.

Ingles, Paulo. The MPLA government and its post-liberation record in Angola. Teoksessa *National Liberation Movements As Government in Africa*. Routledge, London 2017.

Jakobson, Max. 38. kerros. *Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1965-1971*. Otava, Helsinki 1983.

Jansson, Jan-Magnus. Kasvava ulkopoliitiikka. *Ulkopolitiikka*, nro 2 (1975).

Kalela, Aira. Ulkopoliittiset eliitit ja ulkopoliitiikan kansanvaltaisen valvonnan ongelma. Teoksessa *Suomen ulkopoliitiikka*, toim. Harto Hakovirta ja Raimo Väyrynen. Oy Gaudeamus Ab, Helsinki, 1975.

Kalela, Jaakko. The Nordic Group in the General Assembly. *Cooperation and Conflict* 2, nro 3 (1967), 158–70.

Kekkonen, Arja, Pasi Natri & Raimo Väyrynen, toim. *Rauha ja oikeudenmukaisuus. YK:n neljä vuosikymmentä*. Tammi, Helsinki, 1984.

Keohane, Robert Owen & Joseph Nye. *Power and Interdependence. World Politics in Transition*. Little, Brown and Company, Boston 1977.

Korhonen, Keijo. *Mitalin toinen puoli. Johdatusta ulkopolitiikan epätodellisuuteen*. Otava, Helsinki, 1989.

Korhonen, Keijo, toim. *Suomi YK:ssa*. Weilin + Göös, Espoo 1967.

Koskenniemi, Martti. *Kansainväliset pakotteet ja Suomi. Ulko- ja turvallisuuspolitiikan alaan kuuluvat ei-sotilaalliset sanktiot ja niiden täytäntöönpano Suomessa*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1994.

Lohikoski, Mikko & Helena Tuomi. Suomi ja vapautusliikkeet. Teoksessa *Suomi ja kolmas maailma*, toim. Helena Tuomi. Gummerus, Jyväskylä, 1976.

Macqueen, Norrie. Portugal's First Domino. "Pluricontinentalism" and Colonial War in Guiné 1963–1974. *Contemporary European History* 2, nro 8 (1999), 209–30.

Macqueen, Norrie. *United Nations Peacekeeping in Africa since 1960*. Routledge, Abingdon & New York 2002.

Macqueen, Norrie. Portugal, Decolonization without Agency. Teoksessa *The Oxford Handbook of the Ends of Empire*, toim. Martin Thomas ja Andrew S. Thompson. Oxford University Press, Oxford 2018.

Marcum, John. *The Angolan Revolution, vol 1. The Anatomy of an Explosion (1950-1962)*. MIT Press, Cambridge 1969.

Marcum, John. *The Angolan Revolution, vol. 2. Exile Politics and Guerilla Warfare (1962-1976)*. The MIT Press, Cambridge, 1978.

Meneses, Filipe Ribeiro De. *Salazar. A Political Biography*. Enigma Books, New York 2009.

Meneses, Filipe Ribeiro De & Robert McNamara. The Last Throw of the Dice, Portugal, Rhodesia and South Africa, 1970-74. *Portuguese Studies* 28, nro 2 (2012), 201–15.

Monti, Anton & Pontus Purokuru. 1968. *Vallankumouksen vuosi*. Kustantamo S&S, Helsinki 2018.

Möttölä, Kari. Suomen politiikka Yhdistyneissä kansakunnissa. Teoksessa *Rauha ja oikeudenmukaisuus. YK:n neljä vuosikymmentä*. Toim. Arja Kekkonen, Pasi Natri & Raimo Väyrynen. Tammi, Helsinki 1984.

Newitt, Malyn. *Portugal in Africa. The Last Hundred Years*. Hurst & Company, London 1981.

Newitt, Malyn. *A History of Mozambique*. African Studies. Hurst, London 1995.

Office of Public Information. *A principle in torment*. United Nations, New York 1970.

Paatero, Saara. *Merentakaisia provinsseja vai alistettuja siirtomaita? Portugalin siirtomaakysymys YK:n yleiskokouksen keskusteluissa vuosina 1966–1974*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Turku 2007.

Pimenta, Fernando Tavares. Decolonisation postponed. The failure of the colonial politics of Marcelo Caetano (1968-1974). *Social Dynamics* 42, nro 1 (2016), 12–30.

Polvinen, Tuomo. *J.K. Paasikivi, valtiomiehen elämäntyö. 5, 1948-1956*. WSOY, Helsinki 2003.

Prashad, Vijay. *The Darker Nations. A People's History of the Third World*. The New Press, New York 2008.

Pursiainen, Christer & Tuomas Forsberg. *Ulkopolitiikkaa norsunluutornista*. 2. painos. Chan Puma House, Tampere 2015.

Reimaa, Markku. *Diplomatian taikuri Ralph Enckell*. Edita, Helsinki 2013.

Reis, Bruno Cardoso. Portugal and the UN, A rogue state resisting the norm of decolonization (1956-1974). *Portuguese Studies* 29, nro 2 (2013), 251–76.

Rentola, Kimmo. *Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Otava, Helsinki 2005.

Robinson, Richard A.H. The influence of overseas issues in Portugal's transition to democracy. Teoksessa *The Last Empire. Thirty Years of Portuguese Decolonization*, toim.r Stewart Lloyd-Jones & António Costa Pinto. Intellect, Bristol & Portland 2003.

Rudebeck, Lars. *Guinea-Bissau. A Study of Political Mobilization*. Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala 1974.

Santos, Aurora Almada. The Role of the Decolonization Committee of the United Nations Organization in the Struggle against Portuguese Colonialism in Africa, 1961-1974. *The Journal of Pan African Studies* 4, nro 10 (2012), 248.

Shamuyarira, N M, toim. *Essays on the Liberation of Southern Africa*. Tanzania Pub. Co, Dar es Salaam 1971.

Shipway, Martin. *Decolonization and Its Impact. A Comparative Approach to the End of the Colonial Empires*. Blackwell, Madden 2008.

Sihvola, Juha. Suomen ulkopoliittikan etiikka. *Tieteessä tapahtuu* 24, nro 3 (2006), 5–14.
Siisiäinen, Martti. *Suomalainen protesti ja yhdistykset. Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle*. Tutkijaliiton julkaisusarja, 66. Tutkijaliitto, Helsinki 1990.

Sithole, Ndabaningi. *African Nationalism*. 2nd ed. Oxford University Press, London & New York 1968.

Soikkanen, Timo. Presidentin ministeriö. Ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittikan hoito Kekkonen kaudella. 1, 1956-1969. Ulkoasiainhallinnon historia 2. Ulkoasiainministeriö, Helsinki 2003.

Soikkanen, Timo. Presidentin ministeriö. ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittikan hoito Kekkonen kaudella. 2, Uudistumisen,ristiriitojen ja menestyksen vuodet 1970-81. Ulkoasiainhallinnon historia 3. Otava, Helsinki 2008.

Soiri, Iina & Pekka Peltola. *Finland and National Liberation in Southern Africa*. Nordic Africa Institute, Uppsala 1999.

Stokke, Olav & Carl Widstrand, toim. *The UN–OAU Conference on Southern Africa. Oslo 9–14 April 1973. Volume I. Programme of Action and Conference Proceedings*. Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala 1973.

Suomi, Juhani. *Presidentti. Urho Kekkonen 1962-1968*. Otava, Helsinki 1994.

Suomi, Juhani. *Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968-1972*. Otava, Helsinki 1996.

Tarkka, Jukka. *Suomen kylmä sota. Miten viattomuudesta tuli voima*. Otava, Helsinki 1992.

Törnudd, Klaus. Suomi ja Yhdistyneet Kansakunnat. Maailma tänään. Tammi, Helsinki, 1967.

Törnudd, Klaus. Finland in the United Nations during the 1960s. Teoksessa *Essays on Finnish foreign policy*, toim. Ilkka Heiskanen, Jukka Huopaniemi, Keijo Korhonen & Klaus Törnudd. Finnish Political Science Association, Helsinki 1969.

Tuominen, Marja. *"Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia" Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Otava, Helsinki 1990.

Tuomioja, Erkki. *Kukkaisvallasta Kekkosaltaan*. Tammi, Helsinki 1993.

Ulkoasiainministeriö. *Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1961*. (ULA)
Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Ulkoasiainministeriö, Helsinki 1962.

Valtiopäivät (VP) 1971. Kirjallinen kysymys KK 25/1971 12.2.1971.

Vesa, Unto. Kolmas maailma suomalaisten tietoisuudessa. Teoksessa *Suomi ja kolmas maailma*, toim. Helena Tuomi Gummerus, Jyväskylä 1976.

Väyrynen, Raimo. *Pienet valtiot kansainvälisissä suhteissa*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1988.

Westad, Odd Arne. *The Global Cold War. Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge University Press, Cambridge 2005.

Willmot, Haidi. The Evolution of the UN Collective Security System. Teoksessa *Protection of Civilians*, toim. Haidi Willmot et al. Oxford University Press, Oxford 2016.

Young, Robert J. C. *Postcolonialism. An historical introduction*. Wiley-Blackwell, West Sussex 2016.